

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

ISSN 2312-1068 (Print)
ISSN 2312-1076 (Online)

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний педагогічний
університет
імені Г.С. Сковороди

Наукові записки

**Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди**

Літературознавство

Випуск 1 (103)

Харків
Майдан – 2024

Затверджено постановою президії ВАК України від 8 листопада 2009 р. № 01-05/5
(перереєстрація: наказ МОН України № 409 від 17.03.2020 р.)

Рекомендовано до друку вченою радою Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 9 від 10 вересня 2024 року)

Електронну версію журналу включено до Національної бібліотеки України імені
В.І. Вернадського: <http://nbuv.gov.ua>

Збірник зареєстровано в міжнародних каталогах періодичних видань та
базах даних: Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, Open Academic Journals
Index (OAJI), Research Bible, Index Copernicus, Google Scholar, BASE (Bielefeld Academic
search Engine), Open AIRE, ERIH PLUS.

ISSN 2312-1068 (Print), ISSN 2312-1076 (Online)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Н. М. Левченко – головний редактор, доктор філологічних наук, професор, академік
Академії наук вищої школи України (Україна);

І. Дєпре – доктор літератури, професор (Французька Республіка);

Н. Кононенко – доктор філософії в галузі філології (Ph.D.), професор (Канада);

С.К. Криворучко – доктор філологічних наук, професор (Україна);

Сун-Ай Лі – доктор філософії в галузі літератури (Ph.D.), лектор (Австралія);

О.С. Лук'янова (вик. ред.) – кандидат філологічних наук, доцент (Україна);

Р.В. Мельников – кандидат філологічних наук, доцент (Україна);

О.П. Невельська-Гордєєва – кандидат філософських наук, доцент (Україна);

І.В. Разуменко – кандидат філологічних наук, професор (Україна);

Д.А. Стівенс – доктор літератури, професор (Австралія);

О.Ф. Стросєв – доктор філологічних наук, професор (Французька Республіка);

Т.І. Тищенко – кандидат філологічних наук, професор (Україна);

О. Табачнікова – доктор філософії в галузі філології (Ph.D.), доцент (Великобританія);

А.Б. Темірболат – доктор філологічних наук, професор (Республіка Казахстан);

Л.Т. Ілеа – доктор літератури, доцент (Румунія);

П. Шопін – доктор філософії в галузі германістики (Ph.D.), старший викладач (Україна).

**Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С. Сковороди. Літературознавство. Вип. 1(103). Харків. нац. пед. ун-т імені
Г.С. Сковороди; [редкол.: Н.М. Левченко та ін.]. Харків : Майдан, 2024. 172 с.**

У виданні висвітлені актуальні проблеми сучасного літературознавства, містяться
розвідки з історії української та зарубіжної літератури, розглядаються особливості
проблематики творів та їхньої поетики, питання жанру та стилю. Журнал адресований
літературознавцям, викладачам вищих та середніх навчальних закладів і шкіл, аспірантам
та студентам-філологам. Офіційний сайт: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature>

© Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2024

ISSN 2312-1068 (Print)

ISSN 2312-1076 (Online)

Ministry of Education and Science of Ukraine

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
Ministry of Education and Science of Ukraine

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University

**Scientific Notes
of
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical
University. Literary Studies**

*(Naukovi zapiski HNPU imeni G. S. Skovorodi
Literaturoznavstvo)*

Issue 1 (103)

Kharkiv
Maidan – 2024

УДК 82

Н 34

The Journal of Research Papers of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University was submitted in the category “Б” journals among scientific qualified Ukrainian publications in the sphere of Philology (Minute No409 from March 20th 2020)

Approved by the Academic Council of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (protocol No. 9 from September 10th, 2024)

Journal is included to international peer-reviewed open access journals and indexed in: Vernadsky National Library of Ukraine, Ulrichsweb Global Serials Directory, OCLC WorldCat, Open Academic Journals Index (OAJI), Research Bible, Index Copernicus, Google Scholar, BASE (Bielefeld Academic search Engine), Open AIRE, ERIH PLUS.
ISSN 2312-1068 (Print), ISSN 2312-1076 (Online)

Editorial board:

N. Levchenko, editor-in-chief, doctor of philological sciences, professor, academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine (Ukraine);
I. Despres, Doctor of Letters, Professor (French Republic);
N. Kononenko, Ph. D. in Philology, Professor (Canada);
S. Kryvoruchko, Dr. Sc. in Philology, Professor (Ukraine);
Sung-Ae Lee, Ph. D. in Philology, Lecturer (Australia);
O. Lukianova, Ph. D. in Philology, Associate Professor (Ukraine);
R. Melnykov, Ph. D. in Philology, Associate Professor (Ukraine);
O. Nevelska-Hordieieva, Ph. D. in Philosophy, Assistant Professor (Ukraine);
I. Razumenko, Ph. D. in Philology, Professor (Ukraine);
J. Stephens, Doctor of Letters, Professor (Australia);
A. Stroev, Ph. D. in Philology, Professor (French Republic);
O. Tabachnikova, Ph. D. in Philology, Associate Professor (UK);
T. Tyschenko, Ph. D. in Philology, Professor (Ukraine);
A. Temorbolat, Dr. Sc. in Philology, Professor (Republic of Kazakhstan);
L. Tusa Ilea, Doctor of Letters, Associate Professor (Romania);
P. Shopin, Ph. D. in Philology, Senior Lecturer (Ukraine).

Scientific Notes of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Literary Studies (Naukovi zapiski HNPU imeni G. S. Skovorodi Literaturoznavstvo). Issue 1(103). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; [ed.: L. Harmash & others]. Kharkiv: Maidan, 2024. 172 p.

The publication highlights current problems of modern literary studies, contains information on the history of Ukrainian and foreign literature, examines the peculiarities of the problems of works and their poetics, issues of genre and style. The journal is addressed to literary experts, teachers of higher and secondary educational institutions and schools, graduate students and philology students. Official website: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature>

© H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2024

ЗМІСТ

Статті

Bondar N.

THE THEME OF CHILDHOOD AS THE WAY OF GAINING
EXISTENTIAL EXPERIENCE IN THE NOVEL GOD HELP
THE CHILD BY T. MORRISON.....9

Криворучко С.

«УКРАЇНСЬКЕ» НА ВІДСТАНІ: БРАЗИЛЬСЬКА ГАЗЕТА
«ПРАЦЯ». ПЕРШИЙ НОМЕР 1912 РОКУ39

Рогожа А.

ІРАНСЬКІ ТА БРИТАНСЬКІ ГЕРОЇНІ В СИНХРОНІЇ 20-Х
РОКІВ ХХ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЗАНЕПАД (М. М. Каземі
«Жахливий Тегеран» і Д. Г. Лоуренс «Згублена
дівчина»).....76

Щеулін В.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АСПЕКТІВ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ
ПАРАДИГМИ В РОК-ТЕКСТАХ (НА ПРИКЛАДІ
ВІРШІВ “PAPERCUT” ГРУПИ LINKIN PARK).....97

Г. І. Хоменко

(А)СИМЕТРІЯ РИЗИКІВ ВІЙНИ. МИКОЛА
ХВИЛЬОВИЙ. «ПОДЯКА ПРИВАТНОГО ЛІКАРЯ»...114

Есеї

Філіпчук Г.

УЧИВ, ЯК ЖИВ.....145

Бойчук Ю., Левченко Н.
ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – КЛЮЧОВА ПОСТАТЬ В
УКРАЇНСЬКІЙ ДУХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ ВІД ДАВНИНИ
ДО УЧАСНОСТІ.....157

РЕЗОЛЮЦІЯ

Всеукраїнського круглого столу
«Людське буття у спадщині Григорія Сковороди»,
присвяченого 250-річчю від дня написання
«Байок Харківських».....164

CONTENT

Articles

Bondar N.
THE THEME OF CHILDHOOD AS THE WAY OF
GAINING EXISTENTIAL EXPERIENCE
IN THE NOVEL GOD HELP THE CHILD.....9

Kryvoruchko S.
“UKRAINIAN” AT A DISTANCE: THE BRAZILIAN
NEWSPAPER “PRACYA”.....39

Rohozha A.
IRANIAN AND BRITISH HEROINES IN THE
SYNCHRONIZATION OF THE 20S OF THE 20TH
CENTURY: EVOLUTION AND DECLINE
(M. M. Kazemi “Terrible Tehran” and D. G. Lawrence
“The Lost Girl”).....76

Shcheulin V.
REPRESENTATION OF ASPECTS OF THE
PSYCHOANALYTIC PARADIGM IN ROCK LYRICS
(ON THE EXAMPLE OF “PAPERCUT” BY LINKIN
PARK).....97

Khomenko H.
(A) SYMMETRY OF WAR RISKS.
MYKOLA KHVYLOVYI.
"GRATITUDE FROM A PRIVATE DOCTOR".....114

Essays

Filipchuk G. TAUGHT AS LIVED.....145

Boychuk Yu., Levchenko N.

GRYGORII SKOVORODA – THE LEADING FIGURE IN
THE UKRAINIAN SPIRITUAL TRADITION FROM
ANCIENT TIMES TO THE PRESENT.....157

RESOLUTION

All-Ukrainian Round Table

"Human existence in the legacy of Grygorii Skovoroda",
dedicated to the 250th anniversary of the date of writing

"Fables of Kharkiv" 164

UDC 821.111(73)

N. Bondar

**THE THEME OF CHILDHOOD AS THE WAY OF
GAINING EXISTENTIAL EXPERIENCE
IN THE NOVEL *GOD HELP THE CHILD* BY T.
MORRISON**

Abstract

The article deals with the theme of childhood. The purpose of the article is to analyze the theme of childhood and upbringing as the way of personality formation, as well as to determine the function of magical realism in the novel *God Help the Child*. The object of research has been chosen because it is through it that one can understand the specifics of the psychology of the African American child and the philosophical aspect of the work. The comprehensive research methodology has been used in the work: the synthesis of the comparative historical method, holistic analysis, elements of mythopoetic and hermeneutic methods. Poststructuralist approaches are taken into account, as well as the “close reading” technique. The article analyzes the childhood as the way of obtaining existential experience, which gives an opportunity to form a character and make one’s own choice in life. It is proved that the main idea of the novel is revealed through the main and secondary images of children from different families and with different principles of education, through archetypal allusions, and the fragmentation and multifacetedness of the composition. It is revealed that the main character’s tragedy is that she is “too black” for the society in which she lives. This is an objective fact that determines the specifics of the psychology of African American child, which does not depend on the literature heroine herself and which she

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.01>

© Bondar N. Yu., 2024

cannot correct. However, not all life's difficulties can be overcome by realizing one's path. But, despite all vicissitudes of fate, childhood traumas and misfortunes, the protagonist of the novel overcomes her inner fear of the past, realizes her guilt and thus becomes a strong, formed personality. The character gets "a second chance" to define her life path precisely due to the author's use of the element of magical realism. It is shown that the problematic manifestation of the individual's social behavior is caused by the fact that its sociocultural transformation takes place in conditions of serious personal and social contradictions and obstacles of the objective and subjective nature.

Keywords: *theme, childhood, image, personality formation, existential experience, life path, magical realism.*

Анотація

Н. Бондар. ТЕМА ДИТИНСТВА ЯК ЗАСОБУ ЗДОБУТТЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОГО ДОСВІДУ В РОМАНІ Т. МОРРИСОН «БОЖЕ, БЕРЕЖИ МОЄ ДИТЯ»

У романі розглядається тема дитинства як засобу здобуття екзистенціального досвіду. Мета статті – аналіз теми дитинства та виховання як шляхи формування особистості, а також визначення функції магічного реалізму у романі "Боже, бережи моє дитя". Цей об'єкт дослідження обраний тому, що саме через нього можна досягнути специфіку психології афроамериканської дитини та філософський аспект твору. У роботі використано комплексну дослідницьку методологію: синтез порівняльно-історичного методу, цілісного аналізу, елементи герменевтичного методу. Враховувалися постструктуралістські підходи, а також техніка "close reading". У статті визначено роль теми дитинства у формуванні особистості "з протилежності", тобто всупереч сучасній негативній ситуації. Доведено, що ця основна ідея

розкривається через головні та другорядні образи дітей із різних сімей та з різними принципами виховання, через архетипні алюзії, через фрагментарність та багатоплановість композиції. Виявлено, що трагедія головної героїні полягає в тому, що вона народилася надто чорною для соціуму, в якому живе. Це об'єктивна даність, що визначає специфіку психології афроамериканської дитини, яка не залежить від самої героїні і яку вона не може виправити. Проте не всі життєві труднощі можна подолати, усвідомивши свій шлях. Але, незважаючи на всі перипетії долі, дитячі травми та нещастя, головна героїня роману перемагає внутрішній страх перед минулим, усвідомлює свою провину і таким чином стає сильною особистістю, що сформувалася наперекір всьому. “Другий шанс” визначення свого життєвого шляху персонаж отримує саме за рахунок використання автором елемента магічного реалізму. Показано, що проблемність прояву соціальної поведінки індивідуума обумовлена тим, що її соціокультурна трансформація відбувається в умовах серйозних особистісних та соціальних протиріч та перешкод об'єктивного та суб'єктивного характеру.

Ключові слова: *тема, дитинство, образ, формування особистості, екзистенціальний досвід, життєвий шлях, магічний реалізм.*

Introduction

Toni Morrison (Chloe Ardelia Wofford) is a prominent representative of African American literature, the winner of the Nobel Prize in Literature and the Pulitzer Prize for Fiction, the author of novels, short stories and children's literature. Many Ukrainian literary scholars have turned to the work of this writer (Vysotska, 2010; Denysova, 2012; Kravets, 2016; Podkorytova, 2023, and others), in particular to the novel *Beloved*

(Bilonozhko, 2005; Komynska, 2011; 2016; Telegina, Khrystuk 2019, and others).

Toni Morrison's latest novel, *God Help the Child*, caused a widespread dispute, some critics found it much weaker than the previous ones; nevertheless, this work attracted the attention of many literary scholars abroad (Charles, 2015; Muyumba, 2015; Rifkind, 2015; Williams, 2019; Willson, 2019). The following aspects have been explored in this novel: childhood trauma and child abuse (Bouacida, 2021; Manuela, 2016; Salahuddin, Babo, 2019; Yan, 2017), a motherhood theme (Vinayakaselvi, Arunmozhi, 2020), the conflict between a parent and a child (Fraser, 2019; Senapati, 2019), the conflict between people of the opposite sex (Ford, 2019), the aspect of colorism (Gras, 2016; Makwana, 2021; Watson, 2019), the manifestations of alienation and neurosis (Noor, Hantoosh, 2023), the various forms of submission (Mashaqi, Omari, 2018); a psychogeographic analysis has been carried out (Bougherira, 2020). In their article "Polyphony of Tony Morrison's *God Help the Child*" J. Zayed and S. Maseeh have explored the novel in the light of M. Bakhtin's theory of dialogism (Zayed, Maseeh, 2016). However, among the unsolved problems associated with the study of the novel *God Help the Child*, it is necessary to highlight the analysis of not only the main children's images, but also secondary ones, and also to identify the role of the theme of childhood in the formation of the personality "of contraries," that is, in spite of the current negative situation. This determines the originality of the development of the theme of obtaining existential experience in Tony Morrison's novel and the relevance and scientific novelty of this article.

The purpose of the article is to analyze the theme of childhood and upbringing as the way of personality formation, as well as to determine the function of magical realism in the novel *God Help the Child*. The object of research has been

chosen because it is through it that one can understand the specifics of the psychology of the African American child and the philosophical aspect of the work.

Methodology and Methods

The comprehensive research methodology has been used in the work: the synthesis of the comparative historical method, holistic analysis, and some elements of mythopoetic and hermeneutic methods. Poststructuralist approaches are taken into account, as well as the “close reading” technique.

Results and Discussions

T. Morrison’s *God Help the Child* explores mother-child relationships, childhood trauma, violence, racial prejudice, and interracial discrimination. This is one story that every African American can relate to. The protagonist, Lula Ann Bridewell, who shortened her name after the age of sixteen to Bride (perhaps reflecting unconscious desire for her family, where love will reign), works as a regional manager for a large cosmetics company. But the memory of childhood traumas and perjury against an innocent teacher does not allow her to live quietly. The novel consists of four parts, each one is divided into several voices: first we hear Lula May, who forced her daughter to call her Sweetness, then her daughter, Bride, her friend Brooklyn, the wrongfully convicted teacher Sophia, the girl Rain, who ran away from her mother, and narrator’s voice. These voices intertwine and reveal the picture of events from different points of view. Quite rightfully J. Zayed and S. Maseeh call the novel polyphonic in the article “Polyphony of Toni Morrison’s *God Help the Child*”: “The present paper adopts a qualitative approach for studying Toni Morrison’s novel *God Help the Child* in the light of Mikhail Bakhtin’s theory of dialogism. According to this theory, it can be claimed that this novel is polyphonic (i.e., multi-voiced)” (Zayed, Maseeh, 2016). In the novel’s review Walton Muyumba considers, that when

studying this work one should keep in mind jazz, and points out the similarity in the title with the song Billie Holiday's "God Bless the Child": "It's worth keeping Jazz in mind while parsing this novel; it's hard to read it without recalling the title of one of Billie Holiday's signature songs, "God Bless the Child", "That's probably no accident: *God Help the Child* celebrates characters who achieve selfhood in spite of childhood suffering", "*God Help the Child* is a tragicomic jazz opera played out in four parts. Part I reads like a choral prelude: There are nine sections, each driven by an individual voice, as if Sweetness, Bride, Brooklyn, and Sofia were trading improvised solos. Part II contains four sections: two told by an omniscient third person narrator and one each for Sofia and Rain. Part III is devoted entirely to Booker's backstory, told by the anonymous third-person narrator. And Part IV is made up of three sections: Brooklyn returns for a solo; the anonymous third person narrates Booker's reunion with Bride; and Sweetness closes the show with a final flourish" (Muyumba, 2015).

The novel *God Help the Child* begins with an epigraph from the Gospel: "Suffer little children to come unto me, and forbid them not (Luke 18:16)". The theme of childhood is one of the main themes of this work: all problems in adult life are associated with childhood traumas. Childhood is the beginning and defining model of all life, and therefore this theme was the leading one in all world literature of the New Age, and remained at the dawn of the 21st century (and will undoubtedly also develop further). The image of a child belongs to the fundamental archetypes at both the psychological and general cultural levels. The main theme of childhood appears in this novel in the memories of Bride, Booker, Sophie and Brooklyn about their own childhood and the girl Rain, who ran away from her mother and found a shelter with strangers. The motif of a child absorbs all the signs of childhood, the entire "childish"

spectrum in the adult world: trying to cope with her childhood traumas, Bride notices that she is turning into a child.

The novel begins with light-skinned Lula Mae's story about the birth of her daughter with a tar-colored skin: "She was so black she scared me. Midnight black, Sudanese black. I'm light-skinned, with good hair, what we call high yellow, and so is Lula Ann's father. Ain't nobody in my family anywhere near that color. Tar is the closest I can think of yet her hair doesn't go with the skin. It's different – straight but curly like those naked tribes in Australia" (Morrison, 2015). She is so frightened by her blackness that for a second, she wants to get rid of her: "I know I went crazy for a minute because once – just for a few seconds – I held a blanket over her face and pressed" (Morrison, 2015). Of course, first of all, the fear of her daughter's future pushes Lula Mae to this criminal thought (after all, because of the color of her skin, she will experience all the cruelty of society), but she does not dare to commit a crime, and she has the idea of giving the girl away to an orphanage, but then, she still decides to raise her daughter, although she refuses to breastfeed her: "All I know is that for me, nursing her was like having a pickaninny sucking my teat. I went to bottle-feeding soon as I got home" (Morrison, 2015). Lula Ann's father got back off the rails and, upon seeing the girl, accuses his wife of unfaithfulness, they begin to quarrel, and eventually the marriage falls apart. However, after a while, as if coming to his senses, he begins to send money every month, but has no intention of returning to the family or taking care of his daughter. From the very beginning of the novel, the reader understands that the newborn girl is deprived of her parents' love. Since the mother blames her daughter for her troubles and problems (her husband left her, it is difficult to rent a house, her acquaintances, bending over the baby carriage, frown and jump back), so she treats her child like someone else's one. The novel provides vivid examples of the

manifestation of racist sentiments in American society at the end of the twentieth century. Mother and her daughter feel neglect and rejection from society. Lula Mae forbids Lula Ann to call her “mom”, and orders the daughter to call her Sweetness (a subconscious desire to sweeten her bitter fate). Mother thinks she is doing the right thing by bringing up Lula Ann strictly: “I had to be strict, very strict. Lula Ann needed to learn how to behave, how to keep her head down and not to make trouble” (Morrison, 2015). In her opinion, if not for her upbringing, Lula Ann would not have become a regional manager of a large cosmetics company and would not have headed one of the up-to-date cosmetic lines. In the archetypal context, the motif of “good guardians” (wise parents), “mentors”, “teachers” is subject to deformation: the father refuses to accept the child, the mother deprives the daughter of her love. Father (other archetypal options – a wise old man, a sorcerer/a shaman) is an extremely important figure in the mythopoetic locus of home, where he largely provides a positively marked chronotope (stability, confidence in future, etc.). Thus, the girl, left without a father (“guardian”), was forced to endure hardships and misfortunes in childhood. After leaving school, Lula Ann Bridewell shortens her name to Bride, and it seems to her that with a new name the whole world is open to her. Despite negative circumstances, she gets a good job and even tries to make her appearance work for herself: she wears clothes only in white shades to complement her skin color. However, the memory of her childhood, especially perjury against an innocent teacher, haunts her.

Lula Ann’s childhood is filled with traumatic experiences regarding skin color and maternal love. When a girl starts going to school, she faces her classmates’ alienation and rejection: “Just like later in school when other curses – with mysterious definitions but clear meanings – were hissed or shouted at me.

Coon. Topsy. Clinkertop. Sambo. Ooga booga. Ape sounds and scratching of the sides, imitating zoo monkeys. One day a girl and three boys heaped a bunch of bananas on my desk and did their monkey imitations. They treated me like a freak, strange, soiling like a spill of ink on white paper” (Morrison, 2015). She endures all the bullying and does not complain to the teacher, realizing that if she complains about one of white children, she will be expelled from school. Subsequently, she realizes that overcoming these difficulties turned out to be useful: Bride achieves her goal, and she becomes a dark-skinned beauty: “... actually, was a good thing now I think of it, because I built up immunity so tough that not being a “nigger girl” was all I needed to win. I became a deep dark beauty who doesn’t need Botox for kissable lips or tanning spas to hide a deathlike pallor” (Morrison, 2015). And everyone who teased her in childhood is now looking at her with admiration.

But classmates are half of the trouble. The main tragedy is that Lula Ann’s mother does not love her and is disgusted by her. The girl is surrounded by a frightening atmosphere at home; she doesn’t know what to say or how to say it, and doesn’t have time to keep up with how the rules are changing: “Leave the spoon in the cereal bowl or place it next to the bowl; tie her shoelaces with a bow or a double knot; fold her socks down or pull them straight up to the calf? What were the rules and when did they change?” (Morrison, 2015). Sweetness tries not to touch her daughter, even when giving her a bath. The girl prays for her mother to touch her; she makes all sorts of mistakes so that her mother will slap or spank her. But the mother finds other ways of punishment, just not to touch her: “I made little mistakes deliberately, but she had ways to punish me without touching the skin she hated – bed without supper, lock me in my room – but her screaming at me was the worst” (Morrison, 2015). These life troubles turn Lula Ann into a manipulative child. For the sake of

her mother's touch, she agrees to give perjure in court: a young teacher is accused of child molestation. The girl is only eight, but she thinks that if she speaks in court, her mother's attitude towards her will change. The testimony about Sophia Huxley's harassment is given by four children, who are hugged and encouraged by a social worker and a psychologist. Lulu Ann is not hugged, but they smile at her tenderly, even her mother smiles, and this is enough for her to decide to deceive: "I glanced at Sweetness; she was smiling like I've never seen her smile before – with mouth and eyes. And that wasn't all. Outside the courtroom all the mothers smiled at me, and two actually touched and hugged me. Fathers gave me thumbs-up. Best of all was Sweetness" (Morrison, 2015). Lula Ann turns out to be right in her expectations: after the trial, mother takes the girl by the hand for the first time in her life. Poor Lula Ann is very happy, she feels that Sweetness is becoming "kind of motherlike" (Morrison, 2015). After the court, mother is proud of Lula Ann's courageous act and even buys her small gold earrings. The poor child missed his mother's attention so much, and now, after the trial, Lula Ann gets a little praise. But her action is bad, and nothing can justify it, and she understands it when she becomes an adult, so she tries to rectify everything. Thus, the child, who in fiction, as a rule, embodied purity and innocence, acquires new – by no means angelic – traits. According to W. Muyumba "narratives of American childhood innocence are mythologies" (Muyumba, 2015).

Bride's story about her involvement in the conviction of the innocent teacher for child molestation for twenty-five years, in compositional terms, seems to be pushed deeper into the novel's narrative. Its second compositional feature is the fragmentation of the material supply, that creates the effect of some retardation of this compositional element. Each new fragment of Bride's revelations marks not only a higher degree

of openness to the reader, but also the existential despair of this girl, who seeks to make amends for Sophia Huxley, who was convicted because of her testimony. Fifteen years later, Bride decides to somehow justify herself and meets Sophia from prison with a desire to give her some gift, but the former prisoner brutally beats her. Brooke, Bride's boyfriend, thinking that she justifies the criminal (his brother was raped and killed by a maniac), leaves her. The girl cannot tell the truth even to her close friend Brooklyn, and only at the end of the novel Bride confesses to her perjury in court.

Perhaps Lula Ann is being pushed to commit perjury against the teacher who is said to be sexually abusing juveniles, one incident that happened the day before. One day she looks out the window and sees a terrible picture of a man's violence against a little boy, and the worst thing is that it is Mr. Leigh, the owner of their apartment. Therefore, when Lula Ann tells her mother about this incident, Sweetness becomes furious and forces her daughter to remain silent so as not to lose their shelter: "So when I told Sweetness what I'd seen, she was furious. Not about a little crying boy, but about spreading the story. She wasn't interested in tiny fists or big hairy thighs; she was interested in keeping our apartment. She said, "Don't you say a word about it. Not to anybody, you hear me, Lula? Forget it. Not a single word"" (Morrison, 2015). And, since mother and daughter remain silent, the rapist escapes a punishment. This is how the girl sees the hypocrisy of Sweetness, who believes that if it is profitable, then she can remain silent about the crime. Bride tells her boyfriend Booker about this incident, and he comforts her: she is not guilty of anything and cannot be responsible for the atrocities of other people. But he does not understand all the emotions of the girl, who feels guilty before this boy, and even more so before Sofia, and she is afraid to

confess it to anyone. Thus, the feeling of guilt does not allow Bride to live peacefully and develop further.

Another main image of the child, which is created using the technique of retrospection, is Booker Starbern, Bride's boyfriend, who seems well-read and interesting to her.

Booker grows up in a large, poor family where they can't even think about buying a television. But every member of this family reads and listens to vinyl records a lot. The boy loves listening to jazz, especially Louis Armstrong. His worldview is shaped by "talk in the flesh and text on paper": "Every Saturday morning, first thing before breakfast, his parents held conferences with their children requiring them to answer two questions put to each of them: 1. What have you learned that is true (and how do you know)? 2. What problem do you have?" (Morrison, 2015). Parents help children develop critical thinking and realize that they need to help each other in difficult situations: "Questions about personal problems prompted solutions from anyone at the table, and after they were solved or left pending, the children were sent to bathe and dress – the older ones helping the younger. Booker loved those Saturday morning conferences rewarded by the highlight of the weekend – his mother's huge breakfast feasts" (Morrison, 2015). Thus, Booker grows up in a close-knit and loving family, unlike Lula Ann. But a moment comes when everything in Booker's mind collapses, and he does not understand his parents, and he also has the idea of running away from his home as quickly as possible. This is due to the murder of his older brother Adam.

When Booker is three, his parents reveal that he had a twin brother who died at birth. The boy feels it all the time, it seems to him that the invisible creature is his close friend, he mentally communicates with him, but as he grows up, this entity becomes less tangible, and its place is taken by his brother Adam, who is only two years older. They understand each other

perfectly, go to school and walk together. And then in early September, Adam skateboards and disappears, and later he is found dead in a sewer pipe. This is a terrible blow for the whole family, especially for Booker: “Adam was more than brother to Booker, more than the “A” of parents who’d named their children alphabetically. He was the one who knew what Booker was thinking, feeling, whose humor was both raucous and instructive but never cruel, the smartest one who loved each of his siblings but especially Booker” (Morrison, 2015). So Booker loses another brother and a close friend. With the disappearance of Adam, mourning sets in the family: there are no more family conferences and hearty Saturday breakfasts, the father does not play his favorite records and does not listen to jazz. Silence envelops the house: “During those months quiet ticked through the house like a time bomb that would often explode into quarrels, silly and pointlessly mean” (Morrison, 2015). A terrible blow for Booker was also the fact that six years later, when he turns fourteen, he learns that the maniac who killed his brother and other boys is his music teacher, whom he considered the best person: “The nicest man in the world was an easygoing, retired auto mechanic who solicited home repairs” (Morrison, 2015). The maniac used his small white terrier named Boy as a bait. One witness recalls seeing a boy laughing joyfully and hugging a dog, and later recognizes him from photographs of the missing child posted everywhere. Police reveal horrific details of this maniac’s crimes: “Apparently the children were kept bound while molested, tortured and there were amputations”, “When Mr. Humboldt’s house was searched a dirty mattress sporting dried blood was found in the basement along with an elaborately decorated candy tin that held carefully wrapped pieces of dry flesh, which, on not very close inspection, turned out to be small penises” (Morrison, 2015). The people are outraged and demand reprisals against the maniac. Booker joins

the outraged people, but he does not want execution, he wants the criminal to suffer from endless pain and despair. Thus, he receives two blows: the death of his favorite brother and the loss of faith in people: the best teacher turns out to be a murderer.

After Adam's funeral, life in the Starbarn family returns to its previous routine: jazz compositions are heard from the record player again, Saturday family conferences with breakfast-feasts resume: "In time the whole family perked up like Sesame Street puppets, hoping that cheer, if worked at hard enough, could sugar the living and quiet the dead" (Morrison, 2015). But the problems discussed seem to Booker far-fetched and even offensive, and the jokes seem forced. It seems unfair to him to forget Adam so quickly. The only person who understands him is aunt Queen, who came from distant California for the funeral: "She alone sensed her nephew's anger-mixed sorrow", "She comforted him, strengthened him and validated the unfairness of the censure he was feeling from his family" (Morrison, 2015). She advises Booker not to let go of his deceased brother until he gives a sign, and thereby, without realizing it, pushes him into involuntary suffering because of the memory of his dead brother. When aunt Queen meets Bride, telling her about this episode of her life, she regrets her words: "I didn't count on what he took away from what I said. Anyhow, Adam's death became his own life. I think it's his only life" (Morrison, 2015).

Booker never fully recovers from this tragedy. A feeling of despair haunts him both during his student years and when he enters graduate school. He returns home and sees that Adam's room has been transformed and his sister Carol is living in it, and he is overcome with rage: first he quarrels with his sister, and then with his father, who demands that his son behave decently or get out of the house. Even before this quarrel, Booker suggests his father to create "some sort of memorial for Adam – a modest scholarship in his name, for example" (Morrison,

2015). But the father is convinced that they cannot just squander the money. Booker believes the family is betraying the memory of his dead brother. So, this child lives in a friendly and loving family, but after the tragedy he cannot return to his former life, like other members of his family, and as a sign of protest he has the idea of leaving his father's house quickly.

The theme of childhood is supplemented by a secondary child image of Bride's friend, Brooklyn, who is also presented through retrospection. They work together in a cosmetics company. Bride considers her the best friend and colleague: "She is a true friend and doesn't annoy me like those fake ones who come here just to gaze and pity me" (Morrison, 2015). At first glance, it seems so: after all, Brooklyn helps Bride get to the hospital after Sophia brutally beat her. But in reality, this is not a real friendship: Brooklyn tries to seduce Bride's boyfriend, she wants to take her place in the company, and after making sure that Bride quits her job to find her boyfriend, she considers her weak. But Brooklyn began to be friends with her because she believed that Bride was a very strong person and she had achieved everything in life, and Brooklyn compared herself with her and thought that they were the same. Brooklyn remembers her childhood: her mother is drunk all the time, her uncle pesters her, she runs away and screams for her mother to wake up from her drunken stupor and intervene. She had to run away from home at the age of fourteen. And everything that Brooklyn has achieved is only her merit: "I started out sweeping a hairdresser's shop then waitressing until I got the drugstore job. Long before Sylvia, Inc., I fought like the devil for each job I ever got and let nothing, nothing stops me" (Morrison, 2015).

Thus, Brooklyn's childhood cannot be called happy; it is associated with a dysfunctional family, with her mother's dislike, and her uncle's sexual harassment. However, she

achieves a good job independently and she does everything not to lose it.

Another interesting child image, that is also presented using the technique of retrospection, is little Sophia Huxley. She grows up in a religious family: “The family Bible was placed on a stand right next to the piano, where my mother played hymns after supper” (Morrison, 2015). Her parents forbid her to read anything except the Bible and religious treatises. They demand from her unquestioning obedience and submission. More than once, Sofia’s mother punishes her for some misdeed and puts her in a corner for several hours. The girl does not even understand what bad she has done: “I stood there, sometimes for two hours; a quiet scolding, a punishment for something I don’t remember now or even then. I wet my underwear? I played “wrestle” with a neighbor’s son?” (Morrison, 2015). Therefore, since childhood, Sofia has been dreaming of getting out of the house as quickly as possible. However, upon leaving prison, she realizes the correctness of her mother’s upbringing and, having learned about her mother’s death, mentally asks her for forgiveness: “I have to admit, though, that Mommy’s rules, her strict discipline helped me survive in Decagon” (Morrison, 2015).

The only child character whose past is presented in the novel only from the words of the character herself is the girl Rain. She calls her adoptive parents to help Bride, who did not fit into a sharp turn and crashed into a tree. When Bride does not wait for help, she suddenly sees in front of her a girl with amazing eye color: “A girl, very young, carrying a black kitten, stared at her with the greenest eyes Bride had ever seen” (Morrison, 2015). The girl calls a man who helps Bride get out of the car and brings her in his arms to his house. The man and the woman, Steve and Evelyn, turn out to be the girl’s adoptive parents: when she was about six years old, they found her in the

pouring rain, so they named her Rain. When strangers want to take her with them, she resists, even swears, but Steve and Evelyn still bring her to their home to wash, dry and feed. While walking with Bride, Rain reveals that she was stolen because she did not ask to be taken and remembers how she was found on the street. Her own mother sold her to men, and once, because she bit one client, her mother threw her out into the street. Rain confesses to Bride that if she met her mother, she would cut off her head: “How it would look – her eyes, her mouth, the blood shooting out of her neck. Made me feel good just thinking about it” (Morrison, 2015). Bride, who has herself been deprived of mother’s love, is horrified that mother could do this to her own daughter. The girl has such a terrible wound in her heart that out of hatred she draws terrible pictures of her mother’s death. The images of a doe with a small fawn, that appear just when Rain talks about it, are very revealing: “Neither saw the doe and her fawn standing among the trees on the other side of the road. The doe watching the pair of humans was as still as the tree she stood next to. The fawn nestled her flank” (Morrison, 2015). Even animals have a developed maternal instinct to protect their young. Bride becomes terrified from the realization of what atrocities mothers are capable of towards their own children. Rain talks about her homeless life, how she begged, how prostitutes protected her, and one woman even gave her clothes and food. Listening to the girl, Bride feels kindred feeling, because she was also deprived of a normal childhood: “Listening to this tough little girl who wasted no time on self-pity, she felt a companionship that was surprisingly free of envy. Like the closeness of schoolgirls” (Morrison, 2015). Rain considers that although Evelyn and Steve treat her well, they are not a real family: “We’re a fake family – okay but fake” (Morrison, 2015). Her adoptive parents’ frown when she talks about her old life; they do not even suspect that she cannot read. The girl could

only tell her cat about everything. Now Rain tells Bride about it, who listens to her attentively. The girl admits that she wants to have such a sister. What strikes Rain the most is Bride's courageous act. When a neighbor's boy aims a gun at the girl, Bride covers Rain with her body: "My black lady saw him and threw her arm in front of my face. The birdshot messed up her hand and arm. We fell, both of us, her on top of me", "My heart was beating fast because nobody had done that before. I mean Steve and Evelyn took me in and all but nobody put their own self in danger to save me. Save my life. But that's what my black lady did without even thinking about it" (Morrison, 2015). This creates another childish image, deprived of maternal love and family. Perhaps the good attitude of her adoptive parents and a meeting with Bride, to whom she pours out her soul, will help the girl cope with childhood traumas. However, now she still has an open wound in her heart, since she still feels hatred towards her mother, and the girl is not ready to forgive her yet.

We cannot agree with the conclusions of W. Muyumba that all three minor children's images do not reflect the formation of characters: "In God Help the Child, that means the individual voices, like Brooklyn's, Rain's, and Sofia's, don't do the work of establishing character, whether theirs or others. Those voices are present to add dissonant timbre to Bride's narration and Morrison's themes" (Muyumba, 2015). Children's images of Brooklyn and Sophie are shown in development. Unfavorable relationships with mothers and the hardships of childhood leave an imprint on later life and influence the formation of girls' character. Brooklyn runs away from home as a teenager, but she already understands that she must rely only on her own strength, so the girl undertakes any job: "Long before Sylvia, Inc., I fought like the devil for each job I ever got and let nothing, nothing stops me" (Morrison, 2015). Sofia's punishments from her parents, the fact that they forced her to be

submissive and obedient, subsequently help her survive in the disastrous prison atmosphere. These minor children's images make the childhood tragedy in some American families even more voluminous.

The child's concept absorbs all the signs of childhood, the entire "childish" spectrum and transfers them into the world of adults. So, Bride, who is twenty-three years old, slowly turns into a child after Booker's leaving. There are elements of mysticism or magical realism here. First, she notices that her pubic hair has disappeared: "It was when I got dressed for the drive I noticed the first peculiar thing. Every bit of my pubic hair was gone" (Morrison, 2015). She thinks she has an allergy or skin disease and decides to see a dermatologist within the next week. Then she notices that her earlobes are becoming smooth, "smooth as a baby's thumb", "earlobes as chaste as the day I was born" (Morrison, 2015). Bride does not understand what is happening to her; she thinks she is going mad. The girl connects her transformation into a child with Booker's departure, and she goes in search of him: "He was part of the pain – not a savior at all, and now her life was in shambles because of him" (Morrison, 2015). Using a found receipt from a music store, she gets out of pawn Booker's trumpet and learns that he can be found in a small town of Whiskey. She goes by car there. Bride does not understand why the young man to whom she poured out her heart left her: "Too weak, too scared to defy Sweetness, or the landlord, or Sofia Huxley, there was nothing in the world left to do but stand up for herself finally and confront the first man she had bared her soul to, unaware that he was mocking her" (Morrison, 2015). After the accident, Bride recovers at Steve and Evelyn's house. The young woman herself feels that she acts like a child: "she was ashamed – crying every minute, petulant, childish and unwilling to help herself or accept aid gracefully from others", "Bride's envy watching them was infantile but she

couldn't stop herself" (Morrison, 2015). The transformations in the body continue. Bride notices that her lush breasts are disappearing: "she discovered that her chest was flat. Completely flat, with only the nipples to prove it was not her back" (Morrison, 2015). She cannot get rid of the suspicion that she is turning into a child: "she would have run, rocketed away from the scary suspicion that she was changing back into a little black girl", "she tried and failed to forget what she believed was her crazed transformation back into a scared little black girl" (Morrison, 2015). Bride understands that all these transformations are happening because of Booker, and remembers that he once said that what can be corrected must be corrected. She wants to meet and explain him everything, understanding on a subconscious level that she is not ready to lose him forever. Bride finds Booker's aunt, who tells her about Booker's childhood, about the death of his brother. And the girl begins to understand the young man. Finally, Bride finds out where Booker lives, but he does not want to see her. The young man thinks that she bought gifts for the teacher who seduced children, but Bride confesses to lying and that she wanted to somehow compensate for her guilt with the gifts. The girl explains her action to him: she was simply trying to make her mother take her hand at least once in her life. Not immediately, but they understand each other. The next morning, waking up, Bride realizes that by telling her beloved young man the whole truth, she relieves her mind: "Having confessed Lula Ann's sins she felt newly born. No longer forced to relive, no, outlive the disdain of her mother and the abandonment of her father" (Morrison, 2015). Aunt Queen, who was injured in the fire, helped them become even closer, as they care for her day and night. At this time, Bride notices that her magnificent breasts are returning to her, and holes appear in her ears. Perhaps Bride was turning into a child to get a second chance – to correct what she

could. At the end of the novel, she finds herself pregnant and breaks the news to Booker. And the young man does not want to lose her, he gives her “the hand of trust and caring for – a combination that some call natural love” (Morrison, 2015). They think that their child will live in love and care: “A child. New life. Immune to evil or illness, protected from kidnap, beatings, rape, racism, insult, hurt, self-loathing, abandonment. Error-free. All goodness. Minus wrath” (Morrison, 2015). Sweetness, having learned that she will soon become a grandmother, both rejoices and warns her daughter that it is not easy to be a real mother, but, nevertheless, wishes her good luck: “Good luck and God help the child” (Morrison, 2015). Thus, the novel ends optimistically: there is hope for the future – perhaps a bright one.

In general, the theme of childhood, growing up and personality formation in T. Morrison’s *God Help the Child* is carried out as follows. The novel introduces a variety of childhood characters dealing with deprivation of love and misunderstanding in childhood: Lula Ann (growing up without her mother’s love), Rain (her mother sells her to men), Sophia (her parents punish her and force her to be submissive, breaking a personality), Brooklyn (a drunken mother does not care about her daughter and the fact that the girl’s uncle is molesting the child), Booker (the death of his brother does not allow him to reconcile with his parents, who are trying to live a normal life after the death of their eldest son). Every teenager has a reason to leave their home. The general tragedy lies in the irresponsibility of parents, who intentionally or unknowingly deprive their children of love and affection and thereby doom them to an unhappy adult life (the inability to properly build relationships with people of the opposite sex and start a family). It would seem that such injustice of fate should form a closed, selfish and cruel personality. However, Lula Ann, for example, cannot be classified as an evil child. Of course, the lack of

maternal love cannot but affect the girl, and her terrible act (she slanders the teacher, accusing her of molesting children) is explained only by Lula Ann's desire to somehow attract attention to herself and receive a drop of love from her mother. But the feeling of guilt does not allow the adult Bride to live quietly and build a serious relationship with a man. The attempt to correct the mistake (to give gifts to Sofia) does not work. Only Bride's transformation into a child during the search for Booker gives her a chance to rethink everything and somehow rectify the situation (she covers Rain from a bullet with her body and she takes care of the dying aunt Queen). Toni Morrison uses this element of magical realism, the return to childhood, as the way of self-knowledge for the main character. At the end of the novel, Bride learns of her pregnancy, and she is initially afraid of the baby's future, but receives support from Booker. Thus, she gets the opportunity to give the child all her love and tenderness and correct the original fatal injustice. Booker is helped to let go of his past by his aunt Queen and Bride. Children's images of Brooklyn and Sophie are shown in development. Unfavorable relationships with mothers and the hardships of childhood leave an imprint in later life and influence the formation of girls' character. The obedience and humility that the mother demanded from little Sophia seem excessive, but they later help the young woman to withstand the terrible hardships of prison. Brooklyn becomes stronger from troubles experienced at an early age and since childhood she understands that she must rely only on herself.

Conclusions

So, the article analyzes the theme of childhood as the way of gaining experience, which makes it possible to form

character. The main idea of the novel is revealed through the main and secondary images of children from different families

and with different principles of upbringing, through archetypal allusions, and the fragmentation and multifacetedness of the composition, and even through the name chosen by the protagonist. In the novel, different time layers coexist, the present and past of the main and secondary characters are closely intertwined, since it is in the past that the future is formed. Almost all children's images (except for Rain) are presented in retrospection, so the reader understands the influence of childhood trauma on the formation of personality. The tragedy of the protagonist is that she was born "too black" for the society in which she lives: because of the color of her skin, she is deprived of her parents' love and despised by her classmates. The color of one's skin is an objective fact that determines the specifics of the psychology of the African American child, which does not depend on the literature heroine herself and which she cannot correct.

Thus, in the novel, the theme of childhood is presented as the way of gaining existential experience, which makes it possible to form character and make one's own choices in life. However, not all life's difficulties can be overcome by realizing one's path. But, despite all vicissitudes of fate, childhood traumas and misfortunes, the protagonist of the novel overcomes her inner fear of the past, realizes her guilt and thus becomes a strong and formed personality. The character gets "a second chance" to define her life path precisely due to the author's use of the element of magical realism.

The motif of growing up is presented in the context of a socio-philosophical approach. The personality is considered as a system of socially significant traits associated with a certain social community that becomes more stable the older a person gets. It is shown that the problematic manifestation of individual's social behavior is caused by the fact that its sociocultural transformation takes place in conditions of serious

personal and social contradictions and obstacles of the objective and subjective nature.

References

Bilonozhko, L. V. (2005). *Kompleks funktsionalnykh kharakterystyk obrazu uliublenoi u romani Toni Morrison "Uliublena"* [The Complex of Functional Characteristics in the Portrayal of Beloved in Toni Morrison's Beloved]. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f63ae709-74d4-436e-892f-2f14d02e5cd7/content> [in Ukrainian].

Bougherira, H. (2020). Reconstructing Identity through Voyages in/ out in Toni Morrison's God Help the Child: A Psychogeographical Analysis. *Arab World English Journal for Translation & Literary Studies*, 4 (2), 263–275. <http://dx.doi.org/10.24093/awejtls/vol4no2.20>. [in English].

Bouacida, S. (2021). Childhood is “not a story to pass on”. *Jordan Journal of Modern Languages and Literatures*, 13(3), 401-412. Retrieved from https://www.academia.edu/71562699/Childhood_is_not_a_story_to_pass_on_Trauma_and_Memory_Paradox_in_Toni_Morrison_God_Help_the_Child [in English].

Charles, R. (2015). *Toni Morrison's familiar, flawed 'God Help the Child'*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/toni-morrison-s-familiar-flawed-god-help-the-child/2015/04/14/6cde0cfe-dec6-11e4-a500-1c5bb1d8ff6a_story.html [in English].

Denysova, T. N. (2012). *Istoriia amerykanskoj literatury* [The History of American Literature]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

Ford, N. (2019). Examining the Familial Bond between Bride and Brooklyn in Toni Morrison's *God Help the Child*. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 101-117). Lanham, [Maryland] : Lexington Books [in English].

Fraser, R. (2019). Navigating Lies to Experience What “Some Call Romantic Love”. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 11-26). Lanham, [Maryland] : Lexington Books [in English].

Gras, D. (2016). *Post What? Disarticulating Post-Discourses in Toni Morrison's God Help the Child*. Retrieved from <https://www.mdpi.com/2076-0787/5/4/80> [in English].

Komyńska, N. I. (2011). *Problemy zhinochoi identychnosti u romani Toni Morrison “Uliublana”*: kulturolohichnyi aspekt [Problems of Female Identity in Toni Morrison's Novel *Beloved*: a cultural aspect]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_4_47 [in Ukrainian].

Komyńska, N. I. (2016). *Kontsept tila v romani Toni Morrison “Uliublana”* [The Concept of Body in the Novel “Beloved” by Toni Morrison]. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/lingua/article/view/5543/5550> [in Ukrainian].

Kravets, O. M. (2016). *Tvorchist T. Morrison u konteksti afro-amerykanskoi literatury druhoi polovyny XX stolittia* [The literary heritage of T. Morrison in the context of Afro-American

literature of the second half of the XX century]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2016_74_67 [in Ukrainian].

Makwana, A. (2021). *Colorism in Toni Morrison's God Help the Child*. Retrieved from <https://www.journalijar.com/article/38805/colorism-in-toni-morrisons-god-help-the-child/> [in English].

Manuela, L. R. (2016). *Childhood cuts Festered and Never Scabbed over: Child Abuse in Toni Morrison's God Help the Child*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/318357656_Childhood_Cuts_Festered_and_Never_Scabbed_Over_Child_Abuse_in_Toni_Morrison's_God_Help_the_Child [in English].

Mashaqi, S.A., Omari, K.A. (2018). *A Postcolonial Approach to the Problem of Subalternity in Toni Morrison's God Help the Child*. Retrieved from <https://journals.aiac.org.au/index.php/IJALEL/article/view/3972> [in English].

Morrison, T. (2015). *God Help the Child*. Retrieved from <https://oceanofpdf.com/authors/toni-morrison/pdf-epub-god-help-the-child-download-25372846152/> [in English].

Muyumba, W. (2015). *Lady Sings the Blues: Toni Morrison's New Novel, God Help the Child, Mines Lyrical Power and Human Strength from Childhood Suffering*. Retrieved from: <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2015/04/morrison-review-god-help-the-child/391197/> [in English].

Podkorytova, O. P. (2023). *Osoblyvosti mifolohichnoho realizmu u tvorchosti Toni Morrison [Peculiarities of*

mythological realism in the novels by Toni Morrison]. Retrieved from <https://studentam.net.ua/content/view/8655/97/> [in Ukrainian].

Rifkind, D. (2015). *'God Help the Child' is Toni Morrison's latest exploration of the hurt that drives us*. Retrieved from <https://www.csmonitor.com/Books/Book-Reviews/2015/0504/God-Help-the-Child-is-Toni-Morrison-s-latest-exploration-of-the-hurt-that-drives-us> [in English].

Salahuddin, A., Babo, S. (2019). *Trauma in Toni Morrison's Novel God Help the Child*. Retrieved from https://jgu.garmian.edu.krd/article_99063_e7a6899950715d6b571afe10b8e1079a.pdf [in English].

Senapati, S. (2019). Honoring Family and Fatherhood in *God Help the Child*. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 63-79). Lanham, [Maryland] : Lexington Books. [in English].

Telehina, N. I., Khrystuk, O. T. (2019). *Rol pryiomu kontrastu v romani Toni Morrison "Kokhana" [The role of contrast in Tony Morrison's "Beloved"]*. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33668/1/%D0%A0%D0%9E%D0%9B%D0%AC%20%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%99%D0%9E%D0%9C%D0%A3%20%D0%9A%D0%9E%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A1%D0%A2%D0%A3%20%D0%92%20%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%9D%D0%86%20%D0%A2%D0%9E%D0%9D%D0%86%20%D0%9C%D0%9E%D0%A0%D0%A0%D0%86%D0%A1%D0%9E%D0%9D%20%C2%AB%D0%9A>

D0%9E%D0%A5%D0%90%D0%9D%D0%90%C2%BB.pdf
[in Ukrainian].

Vinayakaselvi, M. A. Arunmozhi, K. (2020). *Toni Morrison and Motherhood In God Help The Child*. Retrieved from <https://www.jlls.org/index.php/jlls/article/view/5314> [in English].

Vysotska, N. O. (2010). Yednist mnozhynnoho. Amerykanska literatura kintsia XX – pochatku XXI stolit u konteksti kulturnoho pliuralizmu [The Unity of the Plural. American Literature of the Late 20th and Early 21st Centuries in the Context of Cultural Pluralism]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU [in Ukrainian].

Walker, K. (2015). *Toni Morrison's 'God Help the Child*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2015/04/19/books/review/toni-morrisons-god-help-the-child.html> [in English].

Watson, K. (2019). Declarations of Toni Morrison's Prophetic Voice in *God Help the Child* and *The Bluest Eye*. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 29-44). Lanham, [Maryland] : Lexington Books [in English].

Williams, J. (2019). The Crippling of Community in Toni Morrison's *God Help the Child*. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 81-97). Lanham, [Maryland] : Lexington Books [in English].

Wilson, J. (2019). Lessons of Emotional Development in Toni Morrison's *God Help the Child*. In R. Fraser, N. King-Pedroso (Ed.), *Critical Responses About the Black Family in Toni Morrison's God Help the Child: Conflicts in Comradeship* (pp. 45-62). Lanham, [Maryland] : Lexington Books [in English].

Yan, M. (2017). *Making of the body: Childhood trauma in Toni Morrison's God Help the Child*. Retrieved from <https://academicjournals.org/journal/JLC/article-full-text-pdf/12A75F662962> [in English].

Zayed, J., Maseeh Sh. (2016). *Polyphony of Tony Morrison's God Help The child*.

Retrieved from <https://ejournals.org/gjahss/vol-4-issue-4-april-2016/polyphony-of-toni-morrisons-god-help-the-child/> [in English].

Рукопис статті отримано 13 червня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 11 липня 2024 року

Інформація про автора

Бондар Наталія Юріївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри економіки та управління Шосткинського інституту Сумського державного університету; вул. Гагаріна, 1, м. Шостка, Сумської області, 41100, Україна.

e-mail: n.bondar@ishostka.sumdu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0003-1044-9461>

Bondar Nataliia, PhD in Philology, Senior Lecturer of Economics and Management Department of Shostka Institute of Sumy State University; Naharina St., 1, Shostka, Sumy Region, 41100, Ukraine.

e-mail: n.bondar@ishostka.sumdu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-1044-9461>

УДК 070(81:477)“1912/Праця-Pratsia”

С. К. Криворучко

«УКРАЇНСЬКЕ» НА ВІДСТАНІ: БРАЗИЛЬСЬКА ГАЗЕТА «ПРАЦЯ». ПЕРШИЙ НОМЕР 1912 РОКУ

Анотація

Існування українців у Бразилії потребувало наповнення моральними та духовними цінностями, які український етнос черпав із Християнства. Саме тому, коли стало очевидним, що українські дисиденти поступово вкорінюються в Бразильський ґрунт на початку ХХ століття, напередодні Першої Світової війни, священники взяли на себе відповідальність і очолили цю спільноту. Церква стала осередком і духовності, і дозвілля, і освіти. Впровадженням християнських постулатів для українців у Бразилії стала газета «Праця», яку заснували в Прудентополісі (територіально поруч із українською церквою) 1912 року. Газета «Праця» виходила українською мовою. У 2024 році продовжує своє існування в електронному двомовному форматі: португальському та українському. **Наукова проблема** полягає в необхідності осмисленні способів збереження етнічної історичної пам'яті на відстані, зокрема, української історичної пам'яті, яка є підґрунтям для національної ідентифікації. Одним із таких способів є українофонна бразильська газета «Праця». **Метою** статті є визначення перспективи інтерпретації номерів українофонної газети «Праця» у різних галузях: історія, лінгвістика, журналістика, літературознавство, культурологія, педагогіка, краєзнавство. Важливим вектором є морально-ідейна спрямованість газети «Праця»,

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.02>

© Криворучко С. К., 2024

яка зумовлена дидактичною функцією, що підживлюється діяльністю окремих священників церкви та впливом інституції Української церкви в Бразилії на екзистенційне світосприйняття українців, що виїхали зі своєї рідної землі. Ностальгічний сум простежується в генетичному коді українців, для яких концепт «своє» грає фундаментальну роль в існуванні. Газета «Праця» виконує виховну місію. Осмислюються вічні етичні питання: злість, хвороба, тілесний бруд, гнів, смерть. Українофонна газета «Праця» я видатним культурно-соціо-історико-релігійним феноменом, який вплинув на розвиток української діаспори в Бразилії, української діаспори в світі, культурно-соціально-освітній розвиток окремих регіонів (частини штату Сан Пауло, частини штату Парана) в Бразилії в ХХ столітті. Номери газети «Праця» ХХ століття можуть бути матеріалом, щоб відкрити перспективу для наукових досліджень.

Ключові слова: газета «Праця», жанр, історична пам'ять, ідеї, ідентифікація, етнос, мова, культура, «українське», Християнство.

Abstract

Kryvoruchko S. "UKRAINIAN" AT A DISTANCE: THE BRAZILIAN NEWSPAPER "PRACYA"

The existence of Ukrainians in Brazil needed to be filled by moral and spiritual values, which the Ukrainian ethnic group drew from Christianity. That is why priests took responsibility and led this community when it became obvious that Ukrainian dissidents were gradually taking root in Brazilian soil at the beginning of the 20th century, on the eve of the First World War. The church became a center of spirituality, leisure, and education. The introduction of Christian postulates for Ukrainians in Brazil was the newspaper "Pratsia", which was

founded in Prudentopolis (territorially close to the Ukrainian church) in 1912. The newspaper “*Pratsia*” was published in Ukrainian. In 2024, it will continue to exist in an electronic bilingual format: Portuguese and Ukrainian. The scientific problem is the need to understand ways of preserving ethnic historical memory at a distance, in particular, Ukrainian historical memory, which is the basis for national identification. One of these means is the Ukrainian Brazilian newspaper “*Pratsia*”. The purpose of the article is to determine the perspective of interpreting issues of the Ukrainian newspaper “*Pratsia*” in various fields: history, linguistics, journalism, literary studies, cultural studies, pedagogy, local studies. An important vector is the moral and ideological focus of the newspaper “*Pratsia*”, which is determined by the didactic function. It fueled by the activities of individual church priests and the influence of the Ukrainian Church institution in Brazil on the existential worldview of Ukrainians, who left their native land. Nostalgic sadness can be traced in the genetic code of Ukrainians, for whom the concept of “own” plays a fundamental role in existence. The newspaper “*Pratsia*” carries out an educational mission. Eternal ethical questions are considered: anger, disease, bodily dirt, anger, death. The Ukrainian newspaper “*Pratsia*” is an outstanding cultural-socio-historical-religious phenomenon that influenced the development of the Ukrainian diaspora in Brazil, the Ukrainian diaspora in the world, the cultural-social-educational development of certain regions (parts State São Paulo, parts State Parana) in Brazil in the 20th century. Issues the newspaper “*Pratsia*” the 20th century can be material to open a perspective for scientific research.

Keywords: “*Pratsia*” newspaper, genre, historical memory, ideas, identification, ethnos, language, culture, “*Ukrainian*”, Christianity.

Вступ

Існування українців у Бразилії потребувало наповнення моральними та духовними цінностями, які український етнос черпав із Християнства. Саме тому, коли стало очевидним, що українські дисиденти поступово вкорінюються в Бразильський ґрунт на початку ХХ століття, напередодні Першої Світової війни, священники взяли на себе відповідальність і очолили цю спільноту. Так само як і в XVI–XVII століттях, коли приїжджали португальці на територію Латинської Америки, яку заселяли індіанські племена, і будували перші католицькі церкви в Ріо де Жанейро та Сан Пауло, українці на початку ХХ століття також потребували священника та церкви. Саме навколо церкви і розбудовувалося і побутове, і культурне життя. Церква стала осередком і духовності, і дозвілля, і освіти. Впровадженням християнських постулатів для українців у Бразилії стала газета «Праця», яку заснували в Прудентополісі (територіально поруч із українською церквою) 1912 року. Газета «Праця» виходила українською мовою. Газета «Праця» «пережила» Першу світову війну, Другу світову війну, Холодну війну, і, навіть, КОВІД. У 2024 році продовжує своє існування в електронному двомовному форматі: португальському та українському.

Постає питання: якщо дисиденти так прагнуть зберегти свою етнічну культуру, свої традиції, чому вони залишають свої рідні домівки та їдуть так далеко, щоб потім на чужині ходити в українську церкву та читати українську газету «Праця»?!

Наукова проблема полягає в необхідності осмисленні способів збереження етнічної історичної пам'яті на відстані, зокрема, української історичної пам'яті,

яка є підґрунтям для національної ідентифікації. Одним із таких способів є українофонна бразильська газета «Праця».

Метою статті є визначення перспективи інтерпретації номерів українофонної газети «Праця» ХХ та ХХІ століття, яка публікується в Бразилії з 1912 року, для наукових досліджень у різних галузях: історія, лінгвістика, журналістика, літературознавство, культурологія, педагогіка, краєзнавство.

Завдання. У статті доречно дослідити перший номер газети «Праця» 1912 року, виокремити його структуру; тематику статей; ідеї, які впроваджуються в підтекстах висловлювань; визначити перспективи для подальшої інтерпретації в міждисциплінарних наукових галузях.

Методи дослідження

У ході осмислення перспективності інтерпретації номерів газети «Праця» використано системний підхід, який передбачає застосування літературознавчих методів історико-літературного, феноменологічного, структурно-семіотичного.

Структурно-семіотичний метод дозволить усвідомити феномен газети «Праця» як цілісне явище в сукупності змістових та формальних характеристик, що є знаковою системою (українофонія в дискурсі Бразильської полікультурності на підґрунті португалофонної ментальності). Структурно-семіотичний метод сприяє акцентуації уваги на окремих статтях газети «Праця» як елементах та одиницях тексту з точки зору їх структурних та функціональних властивостей. Виявлення власне соціокультурних семіотичних ознак газети як явища української історичної пам'яті визначить місце «Праці» у функціонуванні української мови на відстані від «рідного»

середовища, встановить її роль в культурно-історичному національному Бразильському процесі, у динамічних коливаннях феномену діаспори, зокрема, української, визначить міжкультурний світовий перетин для формування діалогу між державами на рівні побутового спілкування звичайних людей за допомогою комунікативних функцій преси.

Історико-літературний метод буде слухним у осмисленні підґрунтя для «виникнення» українофонної газети «Праця» на початку ХХ століття в Бразилії, дозволить зіставити в синхронії історичні причини в хронологічній послідовності, що відкриє поглиблене розуміння суті феномену і газети «Праця», і успіху її довголітнього існування, яке є важливим у суспільному житті українських дисидентів у Бразилії.

Феноменологічний метод сприяє можливості систематизувати перспективи наукових досліджень газети «Праця» в різних галузях, дозволить розділити цілісність газети на окремі елементи – статті, стане підґрунтям для інтерпретації «Праці» як феномену розвитку української мови, успішного журналістського проекту та історичного документу доби ХХ та ХХІ століття.

Українська дослідниця Н. М. Левченко в статті «Рецепція Сковородинівського концепту свобода в українському історичному дискурсі» (Levchenko, 2023, р. 30) підкреслює, що благо людини пов'язане з метою життя та з Богом. Внутрішня свобода людини, зауважує Н. М. Левченко, звільняє людину від тягарів дочасного матеріального світу. Пошуки українського філософа Г. С. Сковороди в ХVІІІ ст. були втілені в ХХ ст. українськими священниками, які в Бразилії намагалися організувати духовну культуру й дозвілля українських

емігрантів навколо церкви, що втілювалося шляхом популяризації християнських ідей у газеті «Праця».

У статті бразильського дослідника Л. Ф. Оленюка «Україно-бразильська газета Праця: жанр і дискурс» (Oleniuk, 2020) осмислюються гендерні відносини, які пронизують тексти цієї газети. Л.Ф. Оленюк аналізує рубрику «Для Панянок Дому» в номерах газети «Праця» з 1963 по 1970 роки. Це тематичні статті кулінарних рецептів та настанов щодо поведінки, релігійності, домашнього господарства, виховання дітей. Дослідник осмислює поведінку та практику, які спільнота нав'язує жінкам, та розмірковує над гендерним насильством, яке властиве цьому простору. Л. Ф. Оленюк робить акценти, як робота по дому та виховання дітей, що розглядаються як «природні» наслідки материнства, здатні вкорінити глибокі ідеали в сімейній ієрархії суспільства, де самі жінки часто заперечують, що час, присвячений дому та виконанню потреб інших людей, є роботою, яку жінка має сприймати як «природну» винагороду. Але це йде всупереч соціальній, культурній ситуаціям та еволюції менталітету.

У статті Трегубових (Trehubov & Trehubova, 2023) «Відображення світогляду слов'ян у фольклорному сюжеті “звідництво дівчини”» виявляється базис формування світогляду українського народу на підставі аналізу фольклорних зразків, що буде слушним в аналізі рубрик статей, що орієнтовані на жіночу аудиторію. Зокрема, увага до традиційних формул, які містяться у народних піснях, що дозволяє зрозуміти первісний зміст і походження, фольклорний сюжет «звідництво дівчини» у весняних, весільних, ініціаційних та купальських мотивах, що розкривають конструкції архаїчних весільних ритуалів.

Результати та дискусії

У Поясненнях міграційних рухів є здатність людини пристосовуватись до змін і бажанням вижити. Чому українці приїхали наприкінці XIX століття в Бразилію?! По-перше, українці виїжджали із колонії.

Нащадки першої хвилі еміграції українців у Бразилію мешкали в Тернопільській області наприкінці XIX ст. 1896 р. багато селянських українських родин приїхали в Бразилію на запрошення уряду, тому що їм обіцяли дати землю. Тернопільська область у XVII ст. з населенням етнічних українців як колонізована територія перебувала під владою колонізаторів Польщі та Литви (1349-1772), і з 1772 року увійшла до складу Австро-Угорської імперії. Отже, коли українські дисиденти виїжджали з України наприкінці XIX ст., це була колонізована українська територія Австро-Угорської імперії.

До Австро-Угорську імперію Тернопільська область у складі Галичини увійшла 5 серпня 1772 р. після того, як про розподіл Речі Посполитої між Пруським королівством, Габсбурською імперією та Російською імперією була підписана таємна конвенція. У Речі Посполитої залишились українські села Москалівка, Верещаки, Шимківці, Колодне, Заруддя, Раковець, Бутин, Устячко, Башуки, Лопушне, Крутнів. А всі інші села (разом із Дітківці) відійшли до Австро-Угорської імперії. У Австро-Угорській імперії було багато підкорених етносів, тому утворилася складна адміністративна система керування.

У 2-й пол. XIX ст. українські землі Буковини й Галичини входили в Цислейтанію. Цислейтанія (термін походить від річки Лейта) – це адміністративна складова частина Австро-Угорської імперії 186–1918 рр., до якої входили землі Словенія, Чехія, Моравія, Хорватія, Польща, Україна (Галичина й Буковина), Італія (Трієст, Гориція,

Тіроль). Ці землі мали окремий уряд – парламент і органи управління. На межі ХІХ–ХХ ст. українців було 8%. З 1867 р. українцями керували польські політичні кола. Українська мова, література, культура, утискалась поляками. Австрійці і поляки не дозволяли відкривати україномовний університет у Львові.

Доля українців значно ускладнилась у 2-ій пол. ХІХ ст., після 1867 р., коли етнічні поляки заключили угоду з австрійським урядом про встановлення на територіях етнічних українців майбутньої Польської держави. Загострилася доба етнолінгвістичного націоналізму (польського), який впроваджували поляки за підтримкою австрійців. Українська мова викорінювалася, всі державні інститути (адміністрація, суди, освіта) з німецької мови перейшли на польську, ігноруючи, як і попередньо, українську. Агресивно впроваджувалася польська мова й у побутовій сфері: торгівля, культура. Окрім цього була складною для українців економічна ситуація. Скасування панщини для українців не стало порятунком тому, що в них забрали землю. 1859 р. земельна ділянка селянина дорівнювалася 5 га, яку зменшили з 1880 р. до 3 га, і з 1900 р. до 2, 5 га. Українці через маленькі земельні ділянки не могли прогодувати себе та власні родини. Також після відміни панщини їм не дозволили користуватися на правах сервітутів панськими лісами (для полювання та збирання) та пасовиськами (для вигодовування худоби). У 1870 р. в українських селах була велика бідність.

Також українцям не дозволили виготовляти алкоголь (горілку, самогон) та продавати його. Українців зтягувалив борги, щоб забрати їхнє майно та землю. Українські інтелектуали – вихідці з родин священників – намагалися духовно підтримувати селян, але на підґрунті закону економічно вони не могли їх захистити. Підсвідомо вони

відчували, що українська мова це Дім для українців. Ментально, щоб «закріпити» територію за певним етносом, потрібно «заполонити» цю землю рідною мовою цього етносу.

Тому вони намагалися шукати можливості зберегти українську мову. Серед ініціатив зберегти українську культуру виникає народовецький рух галицьких українців 1860 рр. Представники цього руху намагаються комунікувати з українцями Центральної України, яка входила тоді до складу Російської імперії. Художня література є найвищою формою віддзеркалення мови, тому народовці привертають увагу українців до українських літературних творів, серед яких центральне місце відводиться віршам Тараса Шевченка та концепції проблеми українського етносу, яку втілює поет в своїй поезії. Так завдяки поглядам народовців «біль» за український народ Тараса Шевченка став «ідеалом» і підґрунтям національної української програми, яка не втратила актуальності і в ХХІ ст. Концепція Т. Шевченка – «біль» українського народу – стає сучасною (ХІХ ст.) ментальною системою опору «староруському» та «москвофільському».

Народовці заснують журнали, які виходять українською мовою: «Нива», «Мета», «Русалка», «Вечорниці». У цих журналах друкуються українські твори сучасних письменників – Пантелеймона Куліша, Івана Нечуя-Левицького, Олександра Конинського. До кола письменників народовців належали письменники Ф. Заревич, В. Шашкевич, К. Горбаль, К. Климкович. Завдяки активності фундаторів народовецького руху та підтримці письменників вдалося отримати політичну підтримку суспільних діячів Ю. Лаврінського та С. Качала та багатьох священників. Так із інтелектуальної рух перейшов у

соціальну площину та розповсюдився серед селян, яких долучали до сучасної української культури та мистецтва. Активним упроваджувачем і популяризатором українських ідей був М. Драгоманов.

Одночасно з народовецьким рухом сформувалася москвофільська концепція (єдність українського та російського народу), що активно нав'язувалася пізніше в Радянській імперії, в надрах якої розвилася ідея «неповноцінності» та «другорядності» українського народу стосовно російського, і результатом якої стала війна 2014 р., яка історично довела шкідливість москвофільства для українців. Отже, ідеї москвофільства почали активно спростовуватися широким загалом українців лише з 2014 р., а кардинальне заперечення як «право на існування» ідеї виникло лише в 2022 р. – з початком бомбардувань у Харкові, Києві, Маріуполі, Бердянську.

Народовецький рух з 60-х рр. XIX ст. підтримують студенти, вчителі, які через школи Тернополя, Станиславіва (Івано-Франківська), Бережан, Самбіру популяризують українську мову, літературу, культуру серед молоді. Так засновуються товариства «Просвіта» 1868 р. та клуб «Руська бесіда» 1861 р. Клуб «Руська бесіда» пропонував впровадження української культури через національний український театр. (Це світові тенденції доби. У Франції наприкінці XIX ст. так само виникає рух «Народний театр», про що пише Ромен Роллан у своїй книзі 1903 р.). Українські священники підтримують народовецький рух, допомагають розповсюджувати ідеї про українське відродження з 70-х рр. XIX ст. У політиці народівці починають реалізовувати себе з 1879 р. Політичні ідеї про права українців висвітлюються через пресу в тижневику «Батьківщина» та часописі «Діло». У пресі порушуються питання про економічні, політичні, правові, освітні

проблеми українців того часу. Впроваджуються ідеї про розвиток української етнічної самобутності, української народності, демократії, лібералізму. Так формуються вимоги до уряду Австро-Угорщини: виокремити Українську частину Галичини з власною самоуправою.

Ці вимоги загострюються в 90-х рр. XIX ст. Уряд Австро-Угорщини намагався примирити українців і поляків, але нічого не вийшло з цієї спроби. З 1895 р. під ідейним впливом М. Драгоманова за підтримкою І. Франка, М. Павлика, Ю. Бачинського створюється концепція : політична самостійність українського народу. Реакцією уряду був терор, криваві розправи і репресії по відношенню до українців.

Саме тому наприкінці XIX ст. формується ідеологічне підґрунтя, яке стало підставою для першої хвилі еміграції українців: 1896 р. переїзд українських родин в Бразилію, у Прудентополіс. Саме про ці події пише Іван Франко у вірші «До Бразилії»: «Що то ще жде тебе на океані? / Що у Бразилії, в славній Парані?»

За спогадами сучасників вихідці з України повністю зберегли культуру українського побуту: місце розташування будинку на ділянці, місце для худоби, огород, догляд за худобою, інтер'єр у хаті, спілкування українською мовою в родині та з сусідами.

1896 р. українські родини приїхали на залізничну станцію Прудентополіс, де окрім колії та будки, яка називалася станція, нічого не було. Навколо був ліс: Бразильські джунглі з деревами вище 35 метрів, зокрема Араукаріями (тип хвойного дерева), ліанами, мавпами й іншими дикими тваринами. Саме в цьому лісі українці отримали земельні ділянки, які обіцяв Бразильський уряд людям, які приїдуть у Бразилію. Чому саме бразильський уряд запрошував людей і давав їм землю? У Бразилії було

мало людей. Тому, щоб населити країну людьми, пропонували земельні ділянки європейцям. І на місці цього лісу українці побудували місто, яке сьогодні називається Прудентополіс (як станція, на якій висадили тоді українців).

У них просто не було іншого виходу, оскільки потяг їздив не часто. Виїхати звідси просто не було можливості. Тому працьовиті українці окультурили цю землю, і на місці лісу побудували місто. Навіть через більше ніж сто років українці відчують екзистенційний сум, намагаються відшукати рідних на території України. Історичну пам'ять про «українське» вони зберігають за допомогою фольклору: народні українські танці та пісні. Намагаються вивчати українську мову. У Прудентополісі в 1988 році, на 1000 річницю хрещення Київської Русі відкрили музей «Української культури», який концептуально входить у дискурс краєзнавчих музеїв. Фундаторка музею – Мирослава Кревей.

Україномовна газета «Праця» є ментальною ознакою української ідентичності, духовності, традиції, знаком історичної пам'яті. Відчуття патріотизму ґрунтується на пам'яті та спогадах.

1895 р. з території Тернопільської області виїхало 1000 українських родин у Бразилію. У кожній родині було мінімум 2-3 дітей та батьки – це 5000-7000 людей. На залізничній станції Прудентополіс цим родинам надали ділянки землі в лісі, і вони побудували місто Прудентополіс. Але ці українці зберегли українську мову та культуру, релігію. Заснували україномовну газету «Праця» 1912 р., яка виходить і в 2024 р. Україномовна газета в Бразилії виходить 112 років! Яка україномовна газета в Україні протрималася так довго?!

У місті Прудентополіс у грудні 1912 р. була заснована україномовна газета «Праця» («Prácia»), що

видавалася в друкарні отців Василян. Першим редактором був пан Осип Мартенець. Метою газети було надання підтримки та інформації політичного, культурного та релігійного характеру українському народу в Бразилії та підвищення його культурного рівня, ознайомлення з міжнародними новинами й життям українців на Батьківщині – в Україні. Під час Першої Світової війни газета не друкувалася, і відродилася в 1919 р. Назва газети «Праця» символічна, оскільки, на думку фундаторів видання, саме завдяки праці всі люди здобувають собі місце на міжнародній арені. На думку українських дисидентів, завдяки праці український народ прогресує в Бразилії. Завдяки результатам своєї праці українці організуються й долають кордони, щоб здобути свою українську ідентичність у Бразилії. Після Другої Світової Війни в результаті мовної реформи газета почала виходити двома мовами: португальською та українською. Із 2020 року (період карантину КОВІД) газета почала виходити в електронному форматі.

Одночасно, на території України винищується українська мова до 1917 року імперіальним російським режимом, після 1917 року імперіальним радянським режимом. Таким чином, феномен газети «Праця» в ХХ ст. у Бразилії є актом збереження української мови та культури дистанційно. Після всіх указів про знищення української мови, зрозуміло, наскільки важливою є газета «Праця» в процесі збереження та реабілітації української ментальності та культури, і яку роль вона зіграла в збереженні української мови. Діаспора в дискурсі історичної пам'яті намагається зберегти в тому числі й мову.

Діаспора є феноменом розсіяного етносу. У діаспорі дуже складно зберегти рідну мову, вона з часом

«загублюється», оскільки наступні покоління інтегруються в інші етноси.

Метою газети «Праця» було поширювати та зміцнювати українську греко-католицьку віру та сприяти використанню української мови в громаді. Також газета «Праця» взяла на себе функцію культурного посередника між окремими представниками спільнот. Слід зробити акцент на домінантному морально-етичному векторі газети «Праця», який бере витоки з християнської культури та ідей, які зафіксовані в Біблії. Фундатори газети етично-ментальні цінності доносили в жанрах притч (як у Біблії) та проповідей (які робили священники у процесі ранкових та вечірніх служб). Додатковою функцією газети була популяризаторська. На сторінках «Праці» розміщувалися перекладені статті з різних Європейських і українських газет про новини навколо політичної ситуації в Європі – події Першої світової війни, яка хвилювала тоді весь світ. Також газета «Праця» формувала зародження патріотизму українців по відношенню до їхньої новоздобутої «домівки» Бразилії. Це відбувалося крізь публікацію новин про політичну, соціальну та економічну ситуацію і в штаті Парана, і в країні Бразилія.

Таким чином, «Праця» встановлювала та налагоджувала зв'язки між іммігрантами-нащадками та територією їхнього походження, чим намагалася зберегти історичну та культурну українську пам'ять та відбудувати українську етнічну ідентичність.

Важливим для фундаторів «Праці» було орієнтуватися на просту звичайну аудиторію – на українських селян, які виїхали з маленьких сіл. Тому разом із статтями на релігійно-морально-етичну тематику, статтями з політичним, економічним й історичним акцентом, були статті побутового характеру. Ці статті були

дуже важливими для української читацької аудиторії в Прудентополісі. У них пропонувалися рецепти їжі, теорія сільськогосподарчих робіт (що було особливо важливим, тому що саме через це українці і виїхали з України : щоб прогодувати себе за допомогою своєї землі). Також були статті про одяг.

До культурно-освітніх статей відносяться уривки художніх творів, оповідання, анекдоти та окремі статті про формування зародків освіти під егідою церкви, яка намагалася створити церковну школу. Навіть у ХХІ столітті в Бразильському селі Мале при Українській церкві працює недільна школа, в якій сестри викладають українську мову. Важливо підкреслити, що «Праця» також вміщувала «рекламу».

Газета «Праця» мала чітку структурованість кожного номеру та певну концептуальну кількість номерів. З грудня 1912 року виходило по 2 номери на місяць. Кожний номер мав 8 сторінок. За цією концепцією з 1912 по березень 1915 року було надруковано 54 номери газети «Праця»: 2 номери по 8 сторінок кожного місяця. Газета була дуже популярною та продавалася в різних країнах світу. Тому фундатори газети змінили концепцію. З квітня 1915 року вони вирішили випускати по 4 номери по 4 сторінки кожного місяця, що пояснюється економічними цілями: газета давала гарний прибуток, була потрібною та ефективною. Але оскільки весь світ живе в спільній економіці, незважаючи на територіальну віддаленість Бразилії, на технічну неможливість публікації газети «Праця» вплинула Перша світова війна (28 липня 1914 – 11 листопада 1918) через погіршення логістичних зв'язків між Європою та іншими країнами. Тому під час Першої світової війни були перерви, коли «Праця» не друкувалася

упродовж 1917–1918 років. З квітня 1915 року по грудень 1922 року надруковано 148 номерів.

Зараз, у XXI столітті, у 2023 році газета «Праця» виходить 1 раз на місяць в електронному форматі, з запізненням. Наприклад, 12 лютого 2024 року ще не оприлюднені номери за жовтень, листопад і грудень 2023 року та січень 2024 року. Але цей факт ніяк не применшує феноменальність довголітнього 112-річного існування періодичного видання, що дуже рідко зустрічається в світі.

Дуже важливо уважно подивитися на Перший номер газети «Праця», який надрукували в грудні 2012 року, тому що саме в ньому віддзеркалилась успішна концепція, яка дала поштовх для довгого існування «Праці» упродовж наступних 112 років.

Перший номер має 8 сторінок. Редактором визначений Осип Мартинець. Газета має кільцеву композицію: починається таблицею та завершується таблицею. На першій сторінці розміщена таблиця-прейскурант – ціни газети «Праця» в різних країнах: Бразилія, Галичина (територія Австро-угорської імперії), Росія, Аргентина, Канада. Отже, слід відмітити амбіції фундаторів газети: вони орієнтувалися на світову аудиторію, на українців та їхніх нащадків і родичів інших етносів, які роз'їхались по всьому світові. На останній сторінці, наприкінці, розміщена таблиця – своєрідна реклама інших друкованих видань із різних країн світу. Отже, грандіозий задум простежується в українській ментальності: «Свій до свого по своє». З першого номеру газета «Праця» позиціонує себе як колегіальний партнер для інших періодичних видань, а не як конкурент, та пропонує спільну вигідну співпрацю.

Перший номер виходить в грудні 1912 року, перед Різдом Христовим. Так символічно можна провести

паралель: вічне «народження Ісуса» – «народження» газети «Праця», яка ментально також претендує на «вічність». Абсолютно концептуально логічно з цієї позиції на першій сторінці першого номеру розміщені авторські вірші «Родився Спаситель», які підписані скорочено: перші літері імені та прізвища поета – І. В. На цій же першій сторінці від редакції розміщена стаття-проповідь «Слава Ісусу Христу».

Уже з першого номеру формується думка читачів про важливість освіти для розвитку українських дисидентів, про можливість зберігати рідну українську мову. Ці ідеї віддзеркаленні в стаття «Рідна школа, то наша будучість» автора П. Романченко на сторінках 1–2.

Світові події Першої світової війни освітлені в статтях «Єдність і солідарність» автора П. Ротара на сторінках 2–3, в якій ведеться про стурбованість і схвильованість жорстокими кривавими подіями Європи напередодні війни, які ускладнюють життя звичайних людей.

Великий науковий інтерес з точки зору інтерпретації подій Першої світової війни істориками ХХІ століття має стаття «Балканська війна» на сторінках 3–4, автор якої не вказаний. Я припускаю, що ця стаття взята з іншої української або Європейської газети, та передрукована з метою популяризації інформації, тому й не вказано ім'я журналіста. Це важливе висвітлення історичних подій в багатьох країнах, які стосуються різних європейських етнічних народів, з визначенням окремих географічних територій і міст : Чорногорія, Туреччина, Сербі, Балкани, Бесарабія, Болгари, Косово, Угорщина, Польща, Європа, Боснія, Герцеговина, Берлін, Німеччина, Англія, Австрія, Царгород.

Йдеться про предтечу Першої світової війни: Чорногорія розпочала війну з Турцією. Ці обставини

викликали резонанс у світовій спільноті: весь світ спостерігає за подіями, ніхто не дає прогнозів, ніхто не знає, як довго триватиме війна. У статті використано діахронічне осмислення історичного підґрунтя конфлікту початку ХХ століття: наводиться історична довідка-аналітика про історію Турції з ХІ століття нашої ери (1086 р.), агресивні напади турків на Візантію та Єрусалим, їхню боротьбу з християнами, в результаті якої відбувся розпад Візантії як грецької держави. Також осмислюються напади турків на Болгарів та Сербів на Балканському півострові. У статті впроваджується ідея, що турки є небезпечними для Європи, оскільки вони нападали на кораблі Франції, Італії, Венеції, Іспанії. Також введено історичні факти нападів турків на Україну, Росію, Польщу. У статті в історичній діахронії доводиться складність існування Слов'ян і Греків. Окремо робиться акцент на війнах Росії з Туреччиною. Важливою датою є 1830 рік, коли воскресє вільне грецьке королівство зі столицею в Атенах (Афінах). Саме цей історичний факт є знаком ослаблення Турції в ХІХ столітті. Автор статті звертає увагу на важке «тяжке» життя народів, селян, що підкорені Турції. Саме тому 1876 року повстають Черногора, Сербія, Герцеговина, Болгарія проти тиску Турції. У цей момент у 1877 р. Росія розпочинає війну з Турцією. Але саме Європа наприкінці ХІХ століття не дозволила перемогти Росії у війні з Туреччиною. У Берліні на перемовинах 1878 року впливові світові імперії Австрія, Англія, Німеччина, з одного боку, підтримали Турцію, з іншого, ослабили її, коли відокремили від неї країни Сербію, Болгарію, Чорногору, але не повністю, а шматки залишили Турції. Боснію та Герцеговину передали Австрії на 30 років. Слов'яни залишились під турецьким ярмом.

Ці події кінця ХІХ століття є дуже актуальними, коли аналітики намагаються зрозуміти політичні процеси ХХІ

століття, які пов'язані з війною Росії та України та протиставлення в Ізраїлі.

Ця стаття в газеті «Праця» дає підстави для переосмислення причин виникнення Першої світової війни.

Отже, предтечею Першої світової війни була не провокація, що відбулася 28 червня 1914 року, коли Гаврило Принцип, боснійський серб, який був югославським патріотом (якого поки що офіційно визначають як націоналіста, хоча цей термін є неадекватним по відношенню до колонізованих народів) і членом сербського військового товариства «Чорна Рука», вбив австро-угорського спадкоємця ерцгерцога Франца Фердинанда в Сараєво, що призвело до липневої кризи. Реакцією на це вбивство став ультиматум Австро-Угорщини 23 липня 1914 року, який імперія висунула Сербії. Відповідь Сербії не задовольнила австрійців, і тому вони розпочали військові дії. На думку істориків, локальна суперечка між Австро-Угорщиною та Сербією перейшла в велику міжнародну кризу, до якої втягнулася більшість країн Європи.

Але на матеріалах газети «Праця» доречно зробити уточнення-доповнення.

На мою думку, предтечею Першої світової війни є «Балканська війна» 1912 року, коли чотири країни Боснія, Болгарія, Чорногора, Греція розпочали війну проти Турції. Усе починається з битви при Бургасі, коли усі країни б'ються навколо міста Царгород. Так конфлікт «християнського» / «мусульманського» : «західного» / «східного» продемонстрував, що європейський «дух» концепту Свобода може допомогти поневоленим народам Європи позбутися тиску домінування окремих імперських етносів над іншими підкореними. Тому й загострилися

визвольні рухи в Австрійській імперії, а з часом, у Російській.

Але якщо Австрія позбулася свого імперіального історичного минулого та стала не великою за розміром, але проквітаючою країною Європи поруч із іншими країнами, які сьогодні в XXI столітті існують як окремі держави, то Російська імперія і в XXI столітті сама перебуває в політичній та економічній кризі і заважає мирно розвиватися іншим країнам-сусідам: Україна, Придністров'я в складі Молдови, Чечня.

Отже, з точки зору переосмислення історичних подій ХХ століття газета «Праця» має матеріали, які уточнюють та, навіть, міняють кут зору на певні політичні, соціальні та історичні факти.

Важливим вектором є морально-ідейна спрямованість газети «Праця», яка зумовлена дидактичною функцією, що підживлюється діяльністю окремих священників церкви та впливом інституції Української церкви в Бразилії на екзистенційне світосприйняття українців, що виїхали зовсім недавно (16 років) зі своєї рідної землі. Як раз минув час, і піросло інше покоління дітей, для яких Бразилія поступово стає Батьківщиною. Але ностальгичний сум інколи простежується в генетичному коді українців, для яких концепт «своє» грає фундаментальну роль в існуванні. Газета «Праця» виконує виховну місію. Це відбувається в статтях «Коли і чому знеохочуємося?» на сторінках 4–5, автор якої не вказаний, та «Отрує злості» на сторінці 5, також без визначення авторства.

У цих статтях осмислюються вічні етичні питання: злість, хвороба, тілесний бруд, гнів, смерть. За жанровою спрямованістю це етично-філософські, дидактичні, з метафоричними образами-прикладми та мораллю-

висновком статті. Так на початку ХХ століття впроваджується ідея, яка вписується в дискурс екологічних та екофеміністичних пошуків ХХІ століття, які «реабілітують» енергетичні аури людини та світу, в якому вона живе. Якщо людина зла, то її тіло хворіє та перегорає, хімічні реакції в її тілі є брудом. Якщо хтось нап'ється води з цим брудом розгніваної людини, то помре. Отже невідомий автор через приклади та метафори закликає етнічних українців їхньою рідною зрозумілою мовою відмовитися від злості, від заздрощів, відкрити в своїй душі добро, й розповсюджувати його навколо себе.

Окремою рубрикою «Фейлетон» фундатори газети «Праця» окреслили намір друкувати сучасні художні твори. І в першому номері газети запропонували твір «За один цвіт», який визначили тематично як художню історію з часів Французької Революції. Цей твір надруковано як уривок частини більшого твору, продовження якого читач зможе знайти в наступному номері. Так фундатори «Праці» залучили успішний прийом масової культури «серіальність», для того щоб «надовго» залучити до себе потенційного читача. Автор цього оповідання не вказаний. Оповідання розміщено на сторінках 5–6.

Рубрика «Посмертні вісті» на сторінці 6 є завуальованою версією «реклами», де амбітним читачам пропонується повідомити про смерть важливої для них людини, на мою думку, за певну оплату, яка є додатковим фінансуванням газети.

Рубрика «Бразильські вісті» без визначення автора на сторінках 6–7 вміщує матеріал, який може бути корисним для істориків, які займаються переосмисленням соціальних і політичних процесів Бразилії в ХХ столітті. рубрика «Вісті місцеві» без указання імені автора на сторінці 7 є матеріалом для істориків, які займаються

інтерпретацією становлення українського етносу в Бразилії, а також для науковців, які увагу зосереджують навколо феномену діаспори загалом, та української діаспори, зокрема. Рубрика «Заграниця» на сторінці 7 без указання автора є певними новинами 1912 року перед Різдом, які можуть бути корисними для мешканців Бразилії, на думку засновників газети «Праця».

Рубрика «Новинки» має грайливу назву, яка створюється зменшувально-пестливим суфіксом іменника – к. У цій рубриці на сторінках 7–8 розкриваються сучасні для початку ХХ століття технічні приладдя, які можуть бути корисними в побутовій сфері та в обробленні землі селянами. Рубрика «Новинки» на сторінках 7–8 без зазначення автора може бути матеріалом для істориків-науковців, які займаються краєзнавством, що передбачає інтерпретацію побутових деталей певного історичного періоду.

Завершується перший номер газети «Праця» рубрикою «Смішний куток» на сторінці 8, де читачам запропоновані два анекдоти : «Хорий» (Хворий) та «Дитина, перина та латина». Ця рубрика може бути матеріалом для філологів-фольклористів, які об'єктом свого дослідження обрали жанр анекдоту. Це може поповнити збірку українських, зокрема, та світових анекдотів, загалом. Також на матеріалі цих анекдотів з різних номерів «Праці» можна простежити еволюцію жанру упродовж ХХ століття.

Окремо слід зауважити, що газета «Праця» може стати матеріалом для досліджень лінгвістів-україністів, які займаються еволюцією мови з точки зору фонетики, синтаксису, орфографії та осмислюють функціонування мови «на відстані» від рідного мовного середовища. Також газета «Праця» може стати матеріалом для

міждисциплінарних досліджень з точки зору існування інституції діаспори на рівнях філософії, соціології, політології.

Завершується перший номер таблицею на сторінці 8, де представлені географічні адреси редакції та типографії.

Дискусії

На мою думку, навколо газети «Праця» створилося інтелектуально-духовне соціальне й політичне підґрунтя для розбудови міста Прудентополіс як культурного осередка. Саме газета «Праця» як феномен української історичної пам'яті на рівні етнічної мови стала трампліном-підставою для переходу залізничної станції Прудентополіс ХІХ століття в місто Прудентополіс ХХІ століття.

Стаття «Балканська війна» в першому номері газети «Праця» 1912 року С. 3–4 відкриває можливість для уточнення історичних причин виникнення Першої світової війни. Ця стаття спонукає до ретельного перегляду інших документально-фактичних історичних матеріалів, в результаті чого вдасться перевірити гіпотезу: передтечею Першої світової війни є «Балканська війна» 1912 року між Боснією, Болгарією, Чорногорою та Грецією проти Турції, яка розпочалася битвою при болгарському місті Бургас. Ментальний конфлікт «християнського» та «мусульманського» мислення став причиною для загострення визвольних рухів в Австрійській та Російській імперіях і прагнення підкорених етнічних народів (Угорщина, Італія, Україна) здобути державну незалежність (яку не дозволили мати Україні в 1918 році інші Європейські країни). І саме події 1912 року сприяли

загостренню суперечки територіальної між Францією та Німеччиною, яку зараз інтерпретують як причину Першої світової війни.

Версія причини Першої світової війни зараз сформована в колоніальному дискурсі: бажання Німецької імперії конкурувати з Великою Британією та Францією на світовій арені початку ХХ століття.

Я пропоную переосмислити причини Першої світової війни в постколоніальному дискурсі: бажання окремих етнічних народів мати власну державність та вийти зі складу імперій. Ці висновки логічно зробити з результатів Першої світової війни: крах інституту імперії, який розпочався ще в 1900 році після конфлікту США та Іспанії, та перекинувся на Європу, що «читається» в Балканській війні 1912 року.

Висновки

Українофонна газета «Праця» є видатним культурно-соціо-історико-релігійним феноменом, який вплинув на розвиток української діаспори в Бразилії, української діаспори в світі, культурно-соціально-освітній розвиток окремих регіонів (частини штату Сан Пауло, частини штату Парана) в Бразилії в ХХ столітті.

Номери газети «Праця» ХХ століття можуть бути матеріалом, щоб відкрити перспективу для наукових досліджень у галузях філології та історії: світової історії та історії Бразилії; лінгвістів-україністів, які займаються еволюцією мови з точки зору фонетики, синтаксису, орфографії та осмислюють функціонування мови «на відстані» від рідного мовного середовища; для

міждисциплінарних досліджень з точки зору існування інституції діаспори на рівнях філософії, соціології, політології.

Література

Arey, L., & Khomenko, H. (2021). For Elizabeth Rudinesco's Triumph. Third wheel. *Astraea*, 2(1), 115–126.
<https://www.doi.org/10.34142/astraea.2021.2.1.07>

Arey, L., Levchenko, N. (2022). Appsirantess. Excerpt from the novel. The Tragic Confession of Mykola Khvylovy in the novel by Lelya Arey Appsirantess. *Astraea*, 3(1), 94–113.
doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2021.3.1.06>

Аркуша, О. (1997). Українське представництво в Галицькому сеймі (1889–1901 рр.) : автореферат дис. ... канд. іст. наук. : спец. 07.00.01. Львів.

Аркуша, О. (1996). Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1996.

Аркуша О. (2000). Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX – на початку XX ст. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиція. Львів. С. 68–91.

Бабух, Василь. (1992). Щоб не заламався язик об назву. Голос України. 1992. № 85. С. 12. 9 травня.

Барна, В. (2004). Акція «Вісла». Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч». Т. 1 : А–Й. 696 с. ISBN 966-528-197-6. С. 33.

Гаврилюк, О. Строць, Б. (2004). Археологічні дослідження на Тернопільщині. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч». Т. 1. С. 49–50.

Гайдай, О., Хаварівський, Б., Ханас, В. (2002). Предтеча. Польський рух опору на Тернопільщині 1939–1941. Тернопіль.

Гуцуляк, М. (1993). Перший листопад 1918 на Західних землях України. Київ : Либідь. 408 с. С. 164–170.

Довідка про адміністративно-територіальний поділ Тернопільської області. Державний архів Тернопільської області. Путівник [Архівовано 14 липня 2014 у Wayback Machine.]. С. 346.

Режим доступу:
<https://archives.te.gov.ua/publikaciyi/putivnik/>
(Дата звернення 20.12.2023)

Лин, Любомир. (2017). Проблема діяльності галицького крайового сейму в історико-правовій науці. Національний юридичний журнал: теорія й практика. С. 13–17.

Комзюк, Л. (2009). Порівняльний аналіз конституційних проєктів М. Драгоманова і М. Грушевського 1884 і 1905 рр. у контексті еволюції концепцій самостійності України кінця XIX – початку XX ст. Порівняльно-правові дослідження. № 1. С. 148–154.

Режим

доступу:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/18361>

(Дата

звернення 27.12.2023).

Kryvoruchko, S. (2019). Postcolonial Strategy and Love Vector in Lyric Poetry of Svyatoslav Vakarchuk. *Balkanistic Forum*, 2, 253–65. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=764864>

Kryvoruchko, S. (2019). Lyrical Hero as a Tradition in the Poetry by Evhen Sverstiuk. *Balkanistic Forum*. 3, 215226. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Kryvoruchko, S., & Fomenko, T. (2019). The image of Laurence in the novel Simone de Beauvoir “Magic Pictures”. *Journal of Social Sciences Research*, 2(5), 400-407. Retrieved from <https://doi.org/10.32861/jssr.52.400.407>

Kryvoruchko, S., Kostikova, I., Gulich, O., Harmash, L., & Rudnieva, I. (2021). Genre transformation in Simone de Beauvoir’s work “Force of Circumstance”. *Amazonia Investiga*,

10(38), 245–251. Retrieved from <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.24>

Kryvoruchko, S. (2023). Blood and Power / Person and State: Mykola Khvylovyi "Blue November" *Balkanistic Forum*. 22/3, 28-44. <https://www.cceol.com/search/journal-detail?id=1069>

Levchenko, N. (2023). Reception of Skovoroda's Concept Freedom in the Modern Ukrainian Historical Discourse. *Astraea*, 4(2), 29-44.
doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2023.4.2.02>

Мельник, А.І. (2012). Суспільно-політичне становище українського населення австро-угорщини як фактор формування державно-правових поглядів Ю. Романчука. *Держава і право*. Випуск 56. С. 138-140.

Мудрий, М. (1995). Проблема автономії Галичини в діяльності Галицького Крайового сейму (кінець 60-х – початок 70-х років XIX ст.). *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Вип. 3. Львів. С. 47–56.

Oleniuk, Lays Fernanda. (2020). O Jornal ucraíno-brasileiro *Prácia: gênero e discurso*.

https://www.encontro2020.pe.anpuh.org/resources/anais/22/anpuh-pe-eeh2020/1601497539_ARQUIVO

84482a06d9bf29d78ea2a0fcf1ac997c.pdf

Сергійчук, В. (1997). Трагедія українців Польщі. Тернопіль : Тернопіль, 1997.

Treubov, D., & Treubova, I. (2023). Representation of Slavic Cultural Perspectives in the Folklore Theme “Maiden Seduction”. *Astraea*, 4(2), 89–113.

doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2023.4.2.05>

Петраш, Б. (2008). Помаранчева революція. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т. 3. С. 116. Праця. (1912). № 1. 8 с.

Ханас, В. (2004). Армія Крайова. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч». Т. 1 : А–Й.

Штейнбук, Ф. (2022). Під «Знаком Саваофа», або «Там, де...» Ульяненко. Ч. 2. Київ. Видавничий дім Дмитра Бураго.

Штейнбук, Ф. (2020). Еротизація дискурсу смерті у романі Олеся Ульяненка Софія. *Bibliotekarz Podlaski*, 4: 241–256 (<https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/issue/view/24>)

Штейнбук, Ф. (2021). Сюжетно-композиційна (не-)конвенційність творчості Олеся Ульяненка. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 9: 177–187 <https://studiauavar.pl/resources/html/indexerSearch?search=502944&type=author>

References

Arey, L., & Khomenko, H. (2021). For Elizabeth Rudinesco's Triumph. Third wheel. *Astraea*, 2(1), 115–126. <https://www.doi.org/10.34142/astraea.2021.2.1.07>

Arey, L., Levchenko, N. (2022). Appsirantess. Excerpt from the novel. The Tragic Confession of Mykola Khvylovy in the novel by Lelya Arey Appsirantess. *Astraea*, 3(1), 94-113. doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2021.3.1.06>

Barry, P. (2008). Vstup do teorii: literaturoznavstvo ta kul'turolohiia [Beginning Theory: An introduction to literary and cultural theory]. Kyiv: Smolskyp [in Ukrainian].

Arkusha, O.H. (1997). Ukrainske predstavnytstvo v Halytskomu seimi (1889–1901 rr.) [Ukrainian representation in the Galician Diet (1889–1901)] : avtoreferat dys. ... kand. ist. nauk. : spets. 07.00.01. Lviv. [in Ukrainian].

Arkusha, O. (1996). Halytskyi seim: vyborchi kampanii 1889 i 1895 rr. [Galician Seym: election campaigns of 1889 and 1895.]. NAN Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakivycha. Lviv, 1996. 173 s. [in Ukrainian].

Arkusha O. (2000). Parlamentska tradytsiia halytskykh ukrainsiv u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Parliamentary tradition of Galician Ukrainians in the second half of the 19th and early 20th centuries. Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood.]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. NAN

Ukrainy, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha. Vyp. 6: Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika: istoriia i tradytsiia. Lviv. S. 68–91. [in Ukrainian].

Babukh, Vasyl. (1992). Shchob ne zalamavsia yazyk ob nazvu. [So that the tongue does not break about the title].

Holos Ukrainy. 1992. № 85. S. 12. 9 travnia. [in Ukrainian].

Barna, V. (2004). Aktsiia “Visla” [Action “Visla”]. Ternopilskyi entsyklopedychnyi slovnyk : u 4 t. / redkol.: H. Yavorskyi ta in. Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat «Zbruch». T. 1 : A–Y. ISBN 966-528-197-6. S. 33. [in Ukrainian].

Havryliuk, O. Strotsen, B. (2004). Arkheolohichni doslidzhennia na Ternopilshchyni. [Archaeological research in the Ternopil region]. Ternopilskyi entsyklopedychnyi slovnyk : u 4 t. / redkol.: H. Yavorskyi ta in. Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat «Zbruch». T. 1.S. 49–50. [in Ukrainian].

Haidai, O., Khavarivskyi, B., Khanas, V. (2002). Predtecha. Polskyi rukh oporu na Ternopilshchyni 1939-1941. [Forerunner. Polish resistance movement in Ternopil region 1939-1941]. Ternopil. 112 s. [in Ukrainian].

Hutsuliak, M. (1993). Pershyi lystopad 1918 na Zakhidnykh zemliakh Ukrainy. [First November 1918 in the Western lands of Ukraine]. Kyiv : Lybid. 408 s. S. 164–170. [in Ukrainian].

Dovidka pro administratyvno-terytorialnyi podil Ternopilskoi oblasti. [Certificate on the administrative-territorial division of the Ternopil region]. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti. Putivnyk [Arkhivovano 14 lypnia 2014 u Wayback Machine.]. S. 346. Rezhym dostupu: <https://archives.te.gov.ua/publikaciyi/putivnik/> (Data zvernennia 20.12.2023). [in Ukrainian].

Ilyn, Liubomyr. (2017). Problema diialnosti halytskoho kraiovoho seimu v istoryko-pravovii nauksi. [The problem of the activity of the Galician Regional Diet in historical and legal science]. Natsionalnyi yurydychnyi zhurnal: teoriia y praktyka. S. 13–17. [in Ukrainian].

Komziuk, L.T. (2009). Porivnialnyi analiz konstytutsiinykh proektiv M. Drahomanova i M. Hrushevskoho 1884 i 1905 rr. u konteksti evoliutsii kontseptsii samostiinosti Ukrainy kintsia XIX–pochatku XX st. Porivnialno-pravovi doslidzhennia. [Comparative analysis of the constitutional drafts of M. Drahomanov and M. Hrushevskyi in 1884 and 1905 in the context of the evolution of concepts of independence of Ukraine in the late 19th and early 20th centuries]. № 1. S. 148–154. [in Ukrainian].
<http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/18361> (Data zvernennia 27.12.2023).

Kryvoruchko, S. (2019). Postcolonial Strategy and Love Vector in Lyric Poetry of Svyatoslav Vakarchuk. *Balkanistic Forum*, 2, 253–265. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=764864>

Kryvoruchko, S. (2019). Lyrical Hero as a Tradition in the Poetry by Evhen Sverstiuk. *Balkanistic Forum*. 3, 215-226. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Kryvoruchko, S., & Fomenko, T. (2019). The image of Laurence in the novel Simone de Beauvoir “Magic Pictures”. *Journal of Social Sciences Research*, 2(5), 400–407. Retrieved from <https://doi.org/10.32861/jssr.52.400.407>

Kryvoruchko, S., Kostikova, I., Gulich, O., Harmash, L., & Rudnieva, I. (2021). Genre transformation in Simone de Beauvoir’s work “Force of Circumstance”. *Amazonia Investiga*, 10(38), 245–251. Retrieved from <https://doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.24>

Kryvoruchko, S. (2023). Blood and Power / Person and State: Mykola Khvylovyi "Blue November" *Balkanistic Forum*. 22/3, 28–44. <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Levchenko, N. (2023). Reception of Skovoroda’s Concept Freedom in the Modern Ukrainian Historical Discourse. *Astraea*, 4(2), 29–44. doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2023.4.2.02>

Melnyk, A. (2012). Suspilno-politychne stanovyshche ukrainskoho naseleння avstro-uhorshchyny yak faktor formuvannya derzhavno-pravovykh pohliadiv Yu. Romanchuka. [The socio-political situation of the Ukrainian population of Austria-Hungary as a factor in the formation of state and legal

views of Yu. Romanchuk]. *Derzhava i pravo*. Vypusk 56. S. 138–140. [in Ukrainian].

Mudryi, M. (1995). *Problema avtonomii Halychyny v diialnosti Halytskoho Kraiovoho seimu (kinets 60-kh – pochatok 70-kh rokiv XIX st.)*. [The problem of the autonomy of Galicia in the activities of the Galician Regional Diet (late 60s – early 70s of the 19th century)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna*. Vyp. 3. Lviv. S. 47–56. [in Ukrainian].

Oleniuk, Lays Fernanda. (2020). *O Jornal ucráino-brasileiro Prácia: gênero e discurso*. [in Portuguese].

https://www.encontro2020.pe.anpuh.org/resources/anais/22/anpuh-pe-eeh2020/1601497539_ARQUIVO_84482a06d9bf29d78ea2a0fcf1ac997c.pdf

Serhiichuk, V. (1997). *Trahediia ukraintsiv Polshchi*. [The tragedy of Ukrainians in Poland]. Ternopil : Ternopil, 1997. [in Ukrainian].

Trehubov, D., & Trehubova, I. (2023). Representation of Slavic Cultural Perspectives in the Folklore Theme “Maiden Seduction”. *Astraea*, 4(2), 89–113.

doi: <https://doi.org/10.34142/astraea.2023.4.2.05>

Ханас, В. (2004). *Армія Крайова. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч»*. Т. 1 : А–Й. 696 с.

Petrash, B. (2008). Pomarancheva revoliutsiia. [Orange Revolution]. Ternopilskyi entsyklopedychnyi slovnyk : u 4 t. / redkol.: H. Yavorskyi ta in. Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat «Zbruch», 2008. T. 3.S. 116. [in Ukrainian].

Pratsia. [Work]. (1912). № 1. 8 s.

Khanas, V. (2004). Armiia Kraiova. [Kraiova Army]. Ternopilskyi entsyklopedychnyi slovnyk : u 4 t. / redkol.: H. Yavorskyi ta in. Ternopil : Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat «Zbruch». T. 1 : A–Y. [in Ukrainian].

Shteinbuk, F. (2021). Siuzhetno-kompozytsiina (ne)konventsiiinist tvorchosti Olesia Ulianenka [Plot and compositional (non-)conventionality of Oles Ulyanenko's work]. Studia Ucrainica Varsoviensia. 9, 177–187. Retrieved from <https://studiauavar.pl/resources/html/indexerSearch?search=502944&type=author> [in Ukrainian].

Shteinbuk, F. (2022). Pid «Znakom Savaofa», abo «Tam, de...» Ulianenko [Under the “Sign of Savaof”, or “There where...” Ulyanenko]. Ch. 2. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 392 p. [in Ukrainian].

Shteinbuk, F. (2020). Erotyzatsiia dyskursu smerti u romani Olesia Ulianenka Sofiia [Eroticization of the discourse death by Oles Ulyanenko's novel Sofia]. Bibliotekarz Podlaski. 4, 241–256. Retrieved from

<https://bibliotekarzpodlaski.pl/index.php/bp/issue/view/24> [in Ukrainian].

rey, L., & Khomenko, H. (2021). For Elizabeth Rudinesco's Triumph. Third wheel. *Astraea*, 2(1), 115–126.

<https://www.doi.org/10.34142/astraea.2021.2.1.07>

Рукопис статті отримано 18 червня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 01 серпня 2024 року

Інформація про автора

Криворучко Світлана Костянтинівна – докторка філологічних наук, професорка, завідувачка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетьманця Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; адреса: 29, вул. Алчевських, Харків, 61002, Україна; e-mail: serka7@ukr.net ; <http://orcid.org/0000-0002-1123-9258> .

Kryvoruchko Svitlana, Doctor of Science in Philology, Full Professor, Head of the Professor Mykhailo Hetmanets Department of Foreign Literature and Slavic Languages, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29, Alchevskikh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine; e-mail: serka7@ukr.net ; <http://orcid.org/0000-0002-1123-9258>

УДК 82.091:[821.111-31Лоуренс+821.222.1-31Каземі]

А. Рогожа

**ІРАНСЬКІ ТА БРИТАНСЬКІ ГЕРОЇНІ В СИНХРОНІЇ
20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ТА
ЗАНЕПАД (М. М. Каземі «Жахливий Тегеран» і
Д. Г. Лоуренс «Згублена дівчина»)**

Анотація

Статтю присвячено дослідженню та порівнянню головних жіночих образів романів британського письменника Девіда Герберта Лоуренса (1885–1930 рр.) «Згублена дівчина» (1920 р.) і перського митця Муртаза Мошфека Каземі (1904–1978 рр.) «Жахливий Тегеран» (1922 р.). У контексті романів письменники презентують новий для ХХ ст. образ жінки, яка кидає виклик застарілим поглядам на життя патріархального суспільства та починає боротьбу за свої права.

Науковою проблемою є усвідомлення місця жінки в літературі заходу і сходу, так само, як і розуміння її місця в суспільстві в цілому, бо художні образи творів стають об'єктом наслідування. Метою статті є детальне дослідження героїнь Меїн-ханум та Ефет-ханум (М.М. Каземі) та героїні Альвіни (Д. Г. Лоуренс) з точки зору засад феміністичної критики. Зокрема було залучено виокремлення концептів «фемінне», «феміністське» і «жіноче» в образах героїнь та визначення еволюції: зміни концептів відповідно обставинам у романі. Крім цього було

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.03>

© Рогожа А. О., 2024

проведено зіставлення зображень головних жіночих образів романів та порівняння поглядів на проблеми буття жінки британського та іранського письменників у західній та східній культурах.

Через те, що романи описують кардинально різні культури (захід / схід), жінки, також, зображені по-різному. Їм притаманні спільні риси (сила не фізична, а духовна, бажання до змін та розвитку, постійна динаміка), але якщо героїні Д. Г. Лоуренса вдається скинути кайдани правил, що панують в соціумі, героїні М. М. Каземі знаходяться на початку довгого шляху трансформації. Героїні знаходяться в постійному розвитку: на різних етапах їхнього життя концепти змінюють один одне; але кожна з них найкраще була розкрита з точки зору «фемінного» концепту – який є, беззаперечно, як прагнення до самореалізації.

Д. Г. Лоуренс зображує еволюцію жінки, яка ламає стереотипи патріархального суспільства, в той час як М. М. Каземі звертає увагу читача на жорстокість мусульманського суспільства, яке не бажає (або не може) прийняти сильну духом жінку, через що її розвиток відбувається дуже повільно.

Ключові слова: Д. Г. Лоуренс; М. М. Каземі; жіночий образ; феміністична критика; концепт; компаративістика.

Abstract

Rohozha A. IRANIAN AND BRITISH HEROINES IN THE SYNCHRONIZATION OF THE 20S OF THE 20TH CENTURY: EVOLUTION AND DECLINE (M. M. Kazemi “*Terrible Tehran*” and D. G. Lawrence “*The Lost Girl*”)

The article is devoted to the study and comparison of the main female characters in the novels by the British writer David

Herbert Lawrence (1885-1930) "*The Lost Girl*" (1920) and the Persian artist Mortaza Moshfeq Kazemi (1904-1978) "*Terrible Tehran*" (1922). In the context of the novels, writers present a new for the 20th century image of a woman, who challenges outdated views on the life of a patriarchal society and starts a fight for her rights.

The scientific problem is understanding of a woman's place in the literature of the West and the East, as well as understanding of her place in society as a whole, because the artistic images of the works become an object of imitation. The purpose of the article is a detailed study of the characters Mein and Efet (by M. M. Kazemi) and Alvina (by D. H. Lawrence) based on the foundations of feminist criticism. In particular, the identification of the concepts "feminine", "feminist" and "female" in the selected characters was involved as well as the definition of the evolution: changes in concepts according to the circumstances in the novel. In addition, a comparison of images in the main female characters in novels and a comparison of views on the problems of being a woman by British and Iranian writers in Western and Eastern cultures were carried out.

Due to the fact that the novels describe radically different cultures (the West / the East), women are also depicted differently. They have common features (strength is not physical, but spiritual; the desire for change and development; constant dynamics), but if D. H. Lawrence's character manages to throw off the shackles of the rules prevailing in society, the characters by M. M. Kazemi are at the beginning of a long path of transformation. Characters are in constant development: at different stages of their lives, concepts change each other; but each of them was best revealed from the point of view of the

“feminine” concept — which is, undoubtedly, as a desire for self-realization. D. H. Lawrence depicts the evolution of a woman, who breaks the stereotypes of a patriarchal society,

while M. M. Kazemi draws the reader’s attention to the cruelty of Muslim community that is unwilling (or unable) to accept a strong-spirited woman, due to which her development takes place very slowly.

Keywords: D. H. Lawrence; M. M. Kazemi; female image; feminist criticism; concept; comparative studies.

Вступ

Уявлення про жінку та її роль у суспільстві пройшло довгий шлях трансформацій та зазнало кардинальних змін. Сьогодніне суспільство пропонує сприймати жінку як сильну та вільну особистість, з чіткою соціальною позицією. Зміщення соціальної позиції жінки в напрямі до загальноприйнятого соціального статусу чоловіка відбулося під впливом феміністичного руху, який розпочався в ХХ столітті. Українська кандидатка психологічних наук Гупаловська В. А. зазначила: «... вектор зміни місця жінки в соціумі зумовлений загальним станом сучасного суспільства, яке для досягнення успіху “вимагає” від людини маскулітності та андрогінії. Домінуючими та соціально виправданими для жінки стали риси, притаманні чоловікові, тоді як фемінні риси відійшли на задній план як соціально недоцільні» (Гупаловська, 2010: 208). Жінка стає сильною, бо їй це необхідно. Але, недосконало вивченим, навіть сьогодні, залишається процес зображення оновленої жінки митцями різних культур межі ХІХ-ХХ ст., які ще тоді відрізнялись своїми «нетиповими» поглядами на жіноче питання, наголошуючи на тому, що

жінка не має сприйматися як інша відносно до чоловіка і суспільства в цілому.

Нашу увагу привернули романи кардинально різних культур – європейської / західної та східної. Роман

британського письменника Девіда Герберта Лоуренса (1885–1930 рр.) «Згублена дівчина» (1920 р.) як і роман перського митця Мортаза Мошфека Каземі (1904–1978 рр.) «Жахливий Тегеран» (1922 р.) презентують увазі читача розкриття однієї із «найскандальніших» проблем того часу – жінка та її місце в суспільстві. Колізії романів стосуються найболючіших тем щодо буття жінок в системі патріархальної спільноти. Кожен із письменників зображує жінку в дискурсі модернізму «по-новому»; вони одні із перших ставлять її в сильну домінуючу позицію, акцентуючи увагу на її думках і бажаннях. Тобто, ми можемо сміливо задуматись щодо того, що виокремлені нами письменники є предтечою виникнення феміністичної критики, ще до розробленою Сімоною де Бовуар концепції соціального конструювання гендеру (її робота «Друга стать» (1949 р.). Актуальним для вивчення залишається процес оновленого зображення жіночого образу в літературі першої половини ХХ ст., особливо в перській літературі, яка є недосконало вивченою. Науковою проблемою є усвідомлення місця жінки в спільноті, дослідження еволюції її життєвих процесів; важливим є розуміння місця жінки в літературі бо вона є об'єктом наслідування. **Метою статті** є зіставлення зображень головних жіночих образів романі «Згублена дівчина» і «Жахливий Тегеран» та порівняння поглядів на проблему буття жінки британського та іранського письменників. Завдання статті: виокремлення концептів «фемінне»,

«феміністське» і «жіноче» в образах героїнь, дослідження процесу зміни концептів відповідно обставинам у романі, зіставлення жіночих образів: розвитку і трансформації героїнь.

Методи дослідження

Теоретико-методологічним підґрунтям роботи стало поєднання традиційних та новітніх засад, які дозволили здійснити дослідження та порівняльний аналіз виокремлених героїнь в системному підході. При аналізі жіночих образів та системи навколо них було використано культурно-історичний метод (Тен І.-А). Крім цього, було залучено концепцію феміністичної критики (Мої Т., Баррі П., Криворучко С.). Для дослідження процесу трансформації / еволюції (в деяких випадках) жіночих образів було здійснено виокремлення «феміністського», «фемінного» і «жіночого» концептів.

Через звернення до порівняльно-історичного методу (Бенфей Т.) було здійснено осмислення та порівняння творчості Д. Г. Лоуренса і М. М. Каземі, головним чином було порівняно репрезентацію жінки в європейському і східному суспільстві.

Результати і дискусії

Нашу увагу привернули два кардинально різні за походженням твори – романи культури Європи та Сходу. Жіночі образи, які нам презентують Д. Г. Лоуренс і М. М. Каземі є не типовими і сильно відрізняються від літературних образів ХІХ ст. тим, що знаходяться в постійному розвитку і динаміці. Кожен із митців описує

конфлікт патріархального суспільства і жінки, яка бажає позбутися його кайданів і утиску, але робить це по-своєму. М. М. Каземі виокремлюється серед багатьох інших перських письменників своїми сміливими поглядами на життя та орієнтуванням на оновлене європейське суспільство (Рогожа, 2024: 93). Він транслює ці погляди через важкий і трагічний сюжет свого роману, ставлячи в центр конфлікту жінку, яка знаходиться під постійним утиском з боку чоловіка. Ми не можемо оскаржити той факт, що на рівні історичної та культурної пам'яті для кожного народу, де безперечно важливим є шанування найдавніших законів та традицій, проте М. М. Каземі зображує жорстокі стосовно жінки закони, які міцно зафіксувались в підсвідомості людей того часу і не дають можливості для створення нової реальності, в якій би жінка мала нові права (Рогожа, 2024).

Британський письменник Д. Г. Лоуренс неодноразово був названим «творцем нової літератури» (Ejupi, Siljanovska, Iseni, 2014: 113). І справа не лише в тому, що він одним із перших починає відверто писати про секс та тілесні прояви, він наголошує на тому, що жінка не має сприйматися суспільством як істота гірша за чоловіка. Письменник робить навіть більше – в контексті роману «Згублена дівчина» він моделює нову реальність, в якій головна героїня-жінка є настільки сильною, що їй вдається вийти із залежних від чоловіка відносин, чим саме він зображує відхід під патріархального устрою життя.

У поглядах виокремлених нами митців віддзеркалено концепцію феномену «іншої», запропоновану С. Де Бовуар. Українська професорка С. К. Криворучко зазначає, що ідеологія феміністичного руху С. де Бовуар кидає виклик зображенню жінки як «Іншої», як «нестачі», як частині «природи» (Криворучко, 2012: 15).

Фундаментально важлива робота С. де Бовуар «Друга стать» навіть містить важливий розділ про зображення жінок у романах Д. Г. Лоуренса (Баррі, 2008: 144). Тобто, письменники мали вплив на формування майбутніх ідей щодо місця жінки у суспільстві та її прав, вони створюють інструмент для розвитку феміністичної критики.

Провести паралель та порівняльний аналіз головних героїнь романів головним чином можна за допомогою розрізнення понять «фемініський», «жіночий» і «фемінний» та виокремлення домінуючих концептів в кожному образі. Т. Мой запропонувала наступне розмежування понять: «фемініський» концепт – це «політична позиція», «жіночий» – «питання біології», а «фемінний» концепт відповідає «набору визначених культурою характеристик» (Баррі, 2008: 145)

Роман «Жахливий Тегеран» не обмежується лише однією головною героїнею; в художньому полотні твору простежується кілька сюжетних ліній, в центрі колізій яких є різні героїні-жінки. Тому, ми зосередимо увагу на двох головних героїнях, трагічні долі яких були дуже схожими, але через те, що письменник зображує їх по-різному, мали різний фінал – Меїн-ханум і Ефет-ханум.

Героїня Меїн-ханум (ханум - خانم (з фарсі) звернення до жінки: «мадам», «пані») найкраще розкрита письменником з точки зору родинних стосунків та взаємовідносин з чоловіком (її коханим Ферохом), про що свідчить її жіночий досвід. Молода героїня з повагою ставиться до батьків, що простежується на рівні діалогів: «Я слухаю, татусю. Говоріть швидше, що вам завгодно сказати [...] я завжди пам'ятаю, що маю ставитись до вас з повагою» (Каземі, 1922: 16-17) (Переклад тут і далі Анна Рогожа). Слід зауважити, що від традиційного зображення жінки мусульманського світу, автор намічає перспективи змін у

характері героїні – вона, не дивлячись на те, що беззаперечно поважає, і, не будемо виключати, боїться батька, наважується кинути йому виклик: «...Але якщо ви говоритимете мені речі, які противні моїм переконанням, то марно витрачатимете час: я їх слухати не стану» (Каземі, 1922: 16). Саме тут починає розгортатися конфлікт між дочкою та батьком, коли від самого початку, жінка сприймається чоловіком як «інша», нічого не варта. Егоїстичний батько не має бажання слухати слова дівчини, щодо її кохання до талановитого, доброго, амбіційного юнака Фероха. Він сприймає рідну дочку лише як інструмент для досягнення власних цілей, бо має намір вигідно видати її заміж. Конфлікт просочений жорстокістю та насильством, бо батько б'є дочку через непокору: « [...] гнів його перетворився на сказ. Він раптом підняв руку і, що було сили, ударив Меїн кулаком у те ніжне місце, де шия переходить у плече...» (Каземі, 1922: 19). Насильство – є однією із головних проблем, яку письменник висвітлює в романі. Для культури Сходу насильство над жінкою було й є нормою; обурення виходить за межі через те, що це вважалось нормою навіть в розумінні жінки. Але в романі простежується приклад жіночого протесту, початок еволюції, хоча і повільної: Меїн розуміє, що у всього повинна бути межа, як у відносинах між чоловіком і жінкою, так і у відносинах між батьками та дітьми, тому вона не бажає миритися з таким несправедливим рішенням батька. Нажаль, фінал історії Меїн був трагічним, бо у боротьбі з рідним батьком вона програла, бо виявилась слабшою: «Кохання у романі закінчується великою трагедією для всіх. Дочка помирає від нудьги за коханим, який сидить у в'язниці (так його покарав Ф..ес-сальтане). Депресія дівчини вплинула на її фізичний стан, під час

пологів вона помирає, залишає після себе дитину-сироту (мати – мертва, батько – в'язень)» (Криворучко, 2023: 74).

Про розкриття героїні в «жіночому» концепті говорить її палке бажання побудувати власну родину і стати дружиною чоловіка, якого вона обрала і покохала. Але тут можна простежити перетин двох концептів: через те, що героїня робить свідомий вибір, і письменник зображує цей процес як творчій, як акт пошуку себе і свого щастя, можна припустити, що таким чином Меїн розкривається в «фемінному» концепті. Щодо розкриття героїні в «фемініському» концепті, можна сміливо зазначити, що він – відсутній; героїню не цікавить питання пошуку роботи, а також інформація щодо її освіти повністю проігнорована, при тому, що навички читання та писання, на диво, у дівчини є – вона не є дурною.

Яскрава паралель проведена письменником між долею Меїн та героїнею Ефет. Якщо на початку історії Меїн сприймалась іншою лише в очах рідного батька, то на момент знайомства читача з Ефет, вона представлена іншою в очах всього суспільства, бо вона є повією. Героїня стала заручницею «Хворого кварталу» (так назвав місце, де жила і працювала молода дівчина сам автор роману), через свого чоловіка, за якого вона вийшла заміж через власну дурість.

Героїня Ефет-ханум, так само як і Меїн, була єдиною дочкою в родині заможних і поважних людей, які дійсно її любили, але абсолютно не займались її вихованням. Головні життєві настанови дівчина отримала від своєї неосвіченої няні, яка власноруч зробила дівчину неповноцінною, другорядною по відношенню до чоловіків: «Хануме, люба... Чоловік – це господар. Що він захоче, те може робити» (Каземі, 1922: 41) – такі рекомендації укоренилися в свідомості Ефет, що мало руйнівний ефект у майбутньому. Коли вона вийшла заміж, за чоловіка якого не знала і не

кохала, вона по неосвіченості, що передалась дівчині від няні, почала сприймати чоловіка, як господаря. Ефет не має в собі сили суперечити йому, і тому, на його прохання провести першу шлюбну ніч з його начальником, просто погоджується. Згодом чоловік перетворює її на ручну повію, а дівчина займає слабку позицію по життю – вона підкорюється своєму господарю, бо так зручніше, і так навчила няня. Простежуємо ще одну спробу розкриття феномену «інша» – письменник зображує жінку в позиції «другорядної» по відношенню до чоловіка / жертви.

Відповідно до концепції феміністичної критики, жінка зображена як служниця чоловіка, підкорена патріархальною ментальністю. Відбувається поступовий занепад, коли героїня опиняється в руках егоїстичних людей, які використовують її за власними бажаннями, а сама Ефет, через слабкий характер та необізнаність не може відстоювати свою честь. Відбувається руйнація життя героїні до того моменту, коли в її житті з'являється головний герой роману – Ферох. Цю зустріч можна назвати доленосною і вирішальною для героїні, бо саме з цього моменту починається її відродження.

Від знайомства Ефет з Ферохом відбувається кардинальна зміна сюжетної лінії героїні, починається процес її зцілення. Завдяки втручанням Фероха у складну ситуацію дівчини вона повертається до батьків – і саме в поверненні Ефет додому розкривається еволюція її характеру. Бо в другій частині роману М. М. Каземі презентує повну протилежність старої Ефет. Тепер молода дівчина повністю понурена у процес самоосвіти і розвитку культурних навичок – це говорить про те, що в певний період життя героїні «фемінний» концепт (орієнтація на розвиток власного потенціалу як творчий процес) стає домінуючим. Але, можемо зробити припущення, що саме

кохання до юнака Фероха мало такий вплив на дівчину, воно надихнуло її, бо з'явилося сміливе бажання зміни заради нього. Героїня розкрита письменником в «жіночому» концепті, але на новому рівні. Ми можемо простежити трансформацію / еволюцію болісного та страждального жіночого досвіду Ефет у оновлений жіночий досвід, на більш високому рівні, через «фемінний» аспект, через саморозвиток.

М. М. Каземі зображує не типових (претендуючих на впливовість) для перського суспільства жінок – сміливих у своїх поглядах і бажаннях. Обидві героїні мали трагічні долі, але головна відмінність в їхніх зображеннях у тому, що Меїн, на відміну від Ефет, не змогла вийти з-під впливу чоловіка, не змогла уникнути руйнації особистості через закони патріархального суспільства. В розкритті героїнь роману простежуються перші інтенції до еволюції сприйняття жінки суспільством. Поступово громадськість по-новому дивиться на питання проблем жіночого буття, хоча цей процес обіцяє бути довгим та копітким.

Героїня Д. Г. Лоуренса – Альвіна Хоутон на початку роману зображена як «інша». Тут доречно буде навести метафору, яку він використовує при знайомстві читача з головною героїнею – «фантомний пасажир на кораблі сімейства Хоутон» (Переклад тут і далі Анна Рогожа). (Lawrence, 2021: 33). « [...] упродовж перших двадцяти п'яти років її життя вона [...] була настільки затьмарена, що була майже незначна» (Lawrence, 2021: 33) – ці слова роблять її такою ж незначною і у сприйнятті читачів. Але згодом, можна відчуті інтенцію митця виокремити молоду дівчину серед «жахливого параду старих дів містечка Вудхауз» (Lawrence, 2021: 12), незначущість головної героїні поступово стає лише уявною.

Перед читачем постає сильна жінка, яка воліє ламати закостенілі стереотипи патріархального суспільства. У різні періоди життя Альвіна розкривається в кожному із аспектів: «фемінному», «фемініському» і «жіночому», вони перетікають один із одного. Дівчина ніколи не відвідувала школу, але навіть цей факт не дозволяє назвати її дурною чи неосвіченою, бо освітою і вихованням героїні займалась її улюблена няня – міс Фрост, яка мала вагомий вплив на дівчину і була для неї абсолютним авторитетом. Для європейського суспільства того періоду було нормою орієнтувати молодих дівчат на суто «жіночі» сфери (сім'я, побут, діти, чоловік), але Д. Г. Лоуренс модулює нову реальність – картину світу, в якому жінка не має бажання вийти заміж на першого чоловіка, якого зустрине; навпаки, вона вирішує відкласти особисте життя і їхати в інше місто для отримання освіти і професії. Саме тут простежується її розкриття в «фемініському» аспекті. Складно визначити наскільки зваженим було це рішення, навіть простежується інтенція письменника показати, що це, навпаки, було спонтанним рішенням: «Я хочу поїхати звідси [...] мені байдуже [...] куди завгодно» (Lawrence, 2021: 42), та головне те, що героїня не дотримується загальних устав чи правил суспільства, вона слідує власному бажанню.

Найкраще героїня була розкрита письменником в «фемінному» концепті, про що говорить зображення її жіночого досвіду в романі. Відповідно архетипу богині Афродіти (Volen, 1984) Альвіна сама обирає чоловіка, з яким розкривається в сексуальній площині як жінка. З того моменту як в житті дівчини з'явилось справжнє кохання, вона почала слідувати лише поклику свого серця. Про це говорять іноді абсурдні та незважені рішення і вчинки, які були абсолютно неприпустимими та скандальними на початку ХХ ст. в спільноті Великої Британії: вона мала

сексуальні відносини з хлопцем, який не був її чоловіком, вона відмовилась від усього, що мала (великий будинок і бізнес, який залишився їй від батька) та поїхала за ним у нову, абсолютно незнайому їй країну, вона завагітніла поза шлюбом. Для звичайної людини, яка жила і мислила стереотипами того періоду, такі вчинки є катастрофічними, неправильними, нездоровими. Вибір кохання Альвіною розкриває в її характері «фемінний» концепт у дискурсі вчинків Афродіти. «Жіночий» концепт розкриває питання біології. За природою жінка, зазвичай, є слабкою; але в той момент, коли з точки зору біології героїня Д. Г. Лоуренса зображена тендітною і ніжною, вона не є слабкою духом. Альвіна певною мірою розкрита письменником в «фемінному» концепті. Перед дівчиною були поставлені певні вимоги, для відповідності соціокультурним стандартам: вона ходить до церкви, співає в хорі, грає на фортепіано – і все це відбувається під наглядом міс Фрост.

Якщо порівняти вплив няні на Альвіну із впливом неосвічених нянь героїнь М. М. Каземі – бачимо картину жахливої різниці. У романі «Жахливий Тегеран» дорослі жінки нав'язують, передають свій гіркий досвід молодим дівчатам, свято віруючи в те, що це є істиною правильно. Д. Г. Лоуренс показує, що його героїня міс Фрост, відходить від стереотипів, продовжуючи вшановувати традиції; своїм оновленням і здоровим поглядом на устрій життя, вона рятує не тільки себе, але і молоду Альвіну.

Романи «Жахливий Тегеран» і «Згублена дівчина» можна назвати провокативними творами, які зображують соціально сконструйовану проблему – небажання соціуму сприймати жінку сильною і вільною особистістю. У той час, як патріархальне суспільство тяжіє до застарілого сприйняття жінки як «іншої» / другорядної / неповноцінної / служниці, героїні романів зображені сильними жінками,

готовими боротися за свої права. Головні жіночі образи роману дійсно віддзеркалюють свіжий погляд письменників на проблему буття жінки, вони готові вступити в конфлікт і з родиною, і з натовпом; вони керуються власними бажаннями та воліють жити так, як не живуть інші. Творам притаманні спільні модерністські риси: розпад родини, занепад інституту шлюбу, проблема скаліченого дитинства. Ці риси модернізму можна знайти в обох романах. Залишається головна відмінність – Д. Г. Лоуренс зображує жінку, яка проходить через всі тяжкі випробування, які приготувало їй життя і залишається щасливою, в той момент, коли М. М. Каземі транслює повільну переоцінку значення жінки для суспільства, бо одна героїня (Ефет) знаходить в собі сили продовжити боротьбу за власне щастя і виходить переможницею в цій ситуації, а друга (Меїн) – є повністю зломленою.

Висновки

Питання жіночого буття знаходило різне віддзеркалення в літературі упродовж довгого часу; в різні періоди історії жіночі образи були пропаговані літературою слабкими і нічого не вартими без чоловіка. Епоха модерності привела до того, що стереотипні погляди на роль жінки в суспільстві почали розмиватися. Вона не має бути обов'язково лише «дружиною», «матір'ю», «домогосподаркою» (Шевчук). Героїні обраних творів «Жахливий Тегеран» і «Згублена дівчина» претендують на подібне зображення – вони кидають виклик соціуму, який, напевно, ще не був готовий до цих трансформацій, що і стає причиною конфлікту.

Жінки культури Європи і Сходу мають певну різницю. Це яскраво видно в проведеної нами паралелі між

героїнями М. М. Каземі, які ще тільки починають довгий шлях еволюції і боротьби за власні права і бажання (бо одній з них це так і не вдається) і героїнею Д. Г. Лоуренса, яка спроможна зламати стереотипне сприйняття жінки як «іншої», або невартої, своїм сміливим запереченням законів патріархальної ментальності. Існує ще певна кількість відкритих для дискусії питань, але факт того, що жінка в очах соціуму не має бути пригніченою залишається беззаперечно важливим.

Подальшої перспективою може бути інтерпретація чоловічих образів у обраних романах.

Література

Баррі, П. (2008). Вступ до теорії: літературознавство та культурологія. Київ : Смолоскип.

Гупаловська, В. (2010). Гендерні детермінанти суб'єктивного благополуччя жінок: теоретичний аналіз. Психологічне здоров'я особи і суспільства. Соціогуманітарні проблеми людини, № 4. Львів, 208–223.

Криворучко, С. (2023). Конфлікт дочка / батько в романі Сейеда Мортаза Мошфека Каземі «Жахливий Тегеран». Сходознавство. Актуальність та перспективи. Матеріали доп. IV Міжнар. наук.-метод. Конференції (с. 73–74). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди.

Криворучко, С. (2012). Літературна творчість Сімони де Бовуар: еволюція художніх образів. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго.

Криворучко, С. (2023). Образ «покинутої» у віршах Миколи Хвильового «Трамвайний лист». Наукові записки. Т. 2, № 102, 24–42.

DOI: 10.34142/2312-1076.2023.2.102.02

<http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/14588/pdf>

Рогожа, А. О. (2024). Відсутність прав та свобод жінки в контексті історичної пам'яті (на прикладі роману М. М. Каземі «Жахливий Тегеран»). Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Аргументи сучасної філології: історична та індивідуальна пам'ять» (с. 317–323). Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.11107641>

Рогожа, А. О. (2024). «Жіноча освіта в мусульманській спільноті на прикладі роману М. М. Каземі “Жахливий Тегеран”». М 34. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Слово як факт і фактор літератури» (XVIII Філологічні читання пам'яті Н. С. Шрейдер) (с. 92–95). Дніпро : Тріменс ЛТД.

Шевчук, Н. Жінка від античності до сучасності. Узято з https://news.informer.od.ua/zhinka_u_riznyh_epohah

Bolen, J. (1984). *Goddesses in Everywoman*. S.F. : Harper&Row, Eјupi, V., Silјanovska, L., Iseni, A. (2014). David Herbert Lawrence an Icon of Modernism. *European Scientific Journal*, 10 (11), 111–123.

Kryvoruchko, S. (2022). Biographical fiction: love / patience in Oksana Zabuzhko's novel “Field Studies in sphere Ukrainian Sex”. *Avtobiografija*. University of Padua, № 11, 293–310. <https://doi.org/10.25430/2281-6992/v11-014>
<http://avtobiografija.com/index.php/avtobiografija>

Kryvoruchko, S. (2024). Ukrainian Identity of Vasyl Stus: the Concept of “Freedom” in the Movie “Prohibited”. *Balkanistic Forum*. (1). Issue No. 33/1, 221–239.

DOI: <https://doi.org/10.37708/bf.swu.v33i1.17>
<https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Lawrence, D. H. (2021). *The Lost Girl*. Middletown : DE.

مرتضی مشفق کاظمی، یادکاریکت شب. تهران مخوف. ناشر آثار ریپر ارزش. تهران. ۲۹۰. ۱۳۴۰.

References

Barry, P. (2008). *Vstup do teorii: literaturoznavstvo ta kulturolohiia* [Beginning Theory: An introduction to literary and cultural theory]. Kyiv : Smol'skyp [in Ukrainian].

Bolen, J. (1984). *Goddesses in Everywoman*. S.F. : Harper&Row,

Ejupi, V., Siljanovska, L., Iseni, A. (2014). David Herbert Lawrence an Icon of Modernism. *European Scientific Journal*, 10 (11), 111–123.

Hupalovska, V. (2010). Genderni determinanty subiektyvnoho blahopoluchchia zhinok: teoretychnyi analiz [Gender determinants of women's subjective well-being: a theoretical analysis]. *Psykhologichne zdorovia osoby i suspilstva. Sotsiohumanitarni problemy liudyny – Psychological health of the individual and society. Sociohumanitarian problems of man*, № 4. Lviv, 208–223 [in Ukrainian].

Kryvoruchko, S. (2022). Biographical fiction: love / patience in Oksana Zabuzhko's novel “Field Studies in sphere Ukrainian

Sex”. *AvtobiografiЯ*. University of Padua, № 11, 293–310.
DOI: <https://doi.org/10.25430/2281-6992/v11-014>

Kryvoruchko, S. K. (2023). Konflikt dochka \ bat'ko v romani Seyeda Mortaza Moshfeka Kazemi “Zhahlyvyi Teheran” [Daughter \ father conflict in the novel “Terrible Tehran” by Seyed Mortaza Moshfek Kazemi]. *Shodozhavstvo. Aktual`nist ta perspektivnyy. Materialy dopovidey IV Mizhnarodnoii naukovo-metodychnoi konferencii 2023 – Orientalism. Actuality and prospects. Additional materials IV International science and method Conferences* (pp. 73–74). Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

Kryvoruchko, S. (2012). *Literaturna tvorchist Simony de Bovuar: evoliutsiia khudozhnikh obraziv* [Literary work of Simone de Beauvoir: the evolution of artistic images]. Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

Kryvoruchko, S. (2023). Obraz “pokynutoi” u virshakh Mykoly Khylyovoho “Tramvainyi lyst” [The image of the “abandoned” in the poems by Mykola Khylyovy “The tram letter”]. *Naukovi zapysky*. T. 2, № 102, 24–42.

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2023.2.102.02>
<http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature/article/view/14588/pdf> [in Ukrainian].

Kryvoruchko, S. (2024). Ukrainian Identity of Vasyl Stus: the Concept of “Freedom” in the Movie “Prohibited”. *Balkanistic Forum*. (1). Issue No. 33/1, 221–239.

DOI: <https://doi.org/10.37708/bf.swu.v33i1.17>
<https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069>

Rohozha, A. (2024). Vidsutnist prav ta svobod zhinky v konteksti istorychnoi pamiaty (na prykladi romanu M. M.

Kazemi “Zhakhlyvyi Teheran”) [The lack of women's rights and freedoms in the context of historical memory (on the example of M. M. Kazemi's novel “Terrible Tehran”)]. Materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii “Arhumenty suchasnoi filolohii: istorychna ta indyvidualna pamiat” – Materials of the IV International Scientific Conference “Arguments of Modern Philology: Historical and Individual Memory” (pp. 317–323). Kharkiv : KhNPU im. H. S. Skovorody [in Ukrainian].

Rohozha, A. O. (2024). Zhinocha osvita v musulmanskii spilnoti na prykladi romanu M. M. Kazemi “Zhakhlyvyi Teheran” [Women's education in the Muslim community on the example of M. M. Kazemi's novel “Terrible Tehran”]. Materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii “Slovo yak fakt i faktor literatury” (XVIII Filolohichni chytannia pamiaty N. S. Shreider) – Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference “The Word as a Fact and a Factor of Literature” (XVIII Philological readings in memory of N. S. Shrader) (pp 92–95). Dnipro : Trimens LTD [in Ukrainian].

Shevchuk, N. Zhinka vid antychnosti do suchasnosti [A woman from antiquity to modern times]. Retrieved from https://news.informer.od.ua/zhinka_u_riznyh_epohah [in Ukrainian].

Lawrence, D. H. (2021). The Lost Girl. Middletown : DE. مرتضى مشفق كاظمى، يادكارىكت شب. تهران مخوف. ناشر اثار رىاير ارزش. ۱۳۴۰. ۲۹۰. تهران. УДК 82-9

Рукопис статті отримано 26 червня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 07 серпня 2024 року

Інформація про автора

Рогожа Анна Олександрівна, аспірантка кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетьманця Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; адреса: вул. Алчевських, 29, Харків, 61002, Україна;

e-mail: a.a.rohozha@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7589-3857>

Anna Rohozha, postgraduate student of the Professor Mykhailo Hetmanets Department of Foreign Literature and Slavic Languages, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29, Alchevskikh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine;

e-mail: a.a.rohozha@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7589-3857>

УДК 821.111(73)-1:78.03

В. Щеулін

**РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АСПЕКТІВ
ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ
В РОК-ТЕКСТАХ
(НА ПРИКЛАДІ ВІРШІВ “PAPER-CUT”
ГРУПИ LINKIN PARK)**

Анотація

У статті проведено детальний психоаналітичний аналіз тексту пісні “Papercut” американської рок-групи Linkin Park та розглянуто глибокі підтексти та емоційні стани, які лежать в основі цього твору. Дослідження виявило присутність внутрішнього конфлікту, тривоги, параної, механізмів оборони, процесів самоідентифікації та боротьби з «тіньовим» аспектом особистості. Особлива увага приділена символіці, метафорам та внутрішньому діалогу, які відображують універсальні психоаналітичні концепції, роблячи пісню не тільки художнім твором, а й засобом для психологічного самовираження та зцілення. Психоаналітичний аналіз твору “Papercut” виявив, як мистецтво допомагає особистості виражати придушені бажання та страхи, забезпечуючи психологічне зцілення та самоідентифікацію.

Ключові слова: *психоаналітична критика, “Papercut”, Linkin Park, внутрішній конфлікт, параноя, тіньове «Я», «обличчя», Ід-Его-Супер Его, психологічне самовираження.*

Abstract

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.04>

© Щеулін В.В., 2024

Shcheulin V. REPRESENTATION OF ASPECTS OF THE PSYCHOANALYTIC PARADIGM IN ROCK LYRICS (ON THE EXAMPLE OF “PAPERCUT” BY LINKIN PARK)

The article conducts a detailed psychoanalytical analysis of the lyrics of the song “*Papercut*” by the American rock band Linkin Park and considers the deep subtexts and emotional states underlying this work of art. The research revealed the presence of internal conflict, anxiety, paranoia, defensive mechanisms, processes of self-identification, and struggle with the “shadow” aspect of the personality. Special attention is paid to symbolics, metaphors, and inner dialogue that reflect universal psychoanalytic concepts, making the song not only a work of art but also a means of psychological self-expression and healing. The psychoanalytical analysis of “*Papercut*” revealed how art helps an individual to express their repressed desires and fears, providing psychological healing and self-identification.

Keywords: *psychoanalytic criticism, “Papercut”, Linkin Park, internal conflict, paranoia, shadow “I”, “face”, Id-Ego-Super Ego, psychological self-expression.*

Вступ

Залучення психоаналітичної критики у процесі інтерпретації та, зокрема, текстів у рок-музиці, відкриває унікальні шляхи для розуміння глибинних психічних процесів, емоцій та ідентичності, які виражаються через цей вид мистецтва. Використання психоаналітичного підходу дозволяє дослідити, як композитори, виконавці та слухачі взаємодіють із поезією під музичний супровід на

несвідомому рівні, і як це впливає на їхнє сприйняття себе та світу.

Ідеї та концепції психоаналітичної критики можуть бути застосовані до рок-музики для розуміння як структурних елементів твору (мелодія, гармонія, ритм), так і його текстового змісту. Музика часто викликає глибокі емоційні реакції, які можуть віддзеркалювати несвідомі бажання, страхи або переживання. Вона може служити як засіб сублимації, дозволяючи виражати несвідомі конфлікти через соціально прийнятні форми.

Наукова проблема. У світі сьогодення музична творчість – це не тільки сфера мистецтва, а й важливе соціальне явище. Музика висловлює протест, надії, радість і смуток спільноти та кожного індивіда. Музика давно вийшла за межі академічних кіл та релігійних дійств. Зараз, як і колись у давнину на зорі свого зародження, музика є надбанням усієї спільноти людей.

Метою статті є інтерпретація тексту пісні “*Papercut*” американської рок-групи Linkin Park для виявлення глибоких підтекстів, емоційних станів та психоаналітичних концепцій, що відображаються у творі. Це сприяє усвідомленню впливу автора на реципієнта (слухача), оскільки рок-музика, може бути засобом психологічного самовираження та зцілення, допомагаючи особистості у боротьбі з внутрішніми конфліктами та емоційними проблемами.

Досягнення мети передбачає виконання наступних завдань:

- 1) Дослідити сутність психоаналітичної критики (за П. Баррі) та психоаналітичних теорій З. Фрейда, К. Юнга, Ж. Лакана та Е. Еріксона;
- 2) Описати емоційну виразність творів рок-музики;

3) Дослідити текст пісні “*Papercut*” на предмет наявності внутрішніх конфліктів, тривоги та параної та виявити механізми оборони та процеси самоідентифікації, які представлені у творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених психоаналітичному дослідженню літературних та музичних творів, тема аналізу психоаналітичних текстів рок-музики, зокрема текстів групи Linkin Park, залишається недостатньо дослідженою. Так, в наявній літературі відсутні роботи, що детально розглядають рок-тексти з позицій психоаналітичної парадигми. Наше дослідження є першою спробою провести глибокий психоаналітичний огляд тексту цієї пісні, зосереджуючись на виявленні внутрішніх конфліктів, тривог, параної, механізмів оборони, процесів самоідентифікації та боротьби з «тіньовим» аспектом особистості тощо.

Методи дослідження

Методологічною базою дослідження є:

- метод суцільної вибірки (збір фактичного матеріалу для аналізу);
- психоаналітичний аналіз (глибоке вивчення тексту пісні “*Papercut*” для виявлення несвідомих емоційних станів, бажань, страхів та внутрішніх конфліктів);
- поетикальний аналіз (інтерпретація тропів, ідей, підтекстів);
- контекстуальний аналіз (дослідження впливу культурного та історичного контексту на творчість групи та на сприйняття пісні “*Papercut*” аудиторією).

Ці методи дозволяють глибоко проаналізувати та зрозуміти складні психологічні та культурні процеси, що відбуваються в досліджуваному музичному творі та його

тексті, а також розкривають значення мистецтва як засобу самовираження та психологічного зцілення.

Аплікація психоаналітичних принципів надає унікальний інструментарій для аналізу творчості та музики, дозволяючи глибше зрозуміти емоційні, символічні та несвідомі аспекти мистецтва. Можна сказати, що ключові представники психоаналізу Зигмунд Фройд (1856–1939), Карл Юнг (1875–1961), Жак Лакан (1901–1981) та Ерік Еріксон (1902–1994) розвинули теорії, які залучаються для тлумачення мистецтва та культури.

За Пітером Баррі, психоаналітична критика зосереджується на вивченні літератури через призму психоаналітичних теорій, зокрема базуючись на роботах Зигмунда Фрейда. Цей напрям критики припускає, що твори мистецтва та література можуть бути розглянуті як вираження несвідомих бажань і конфліктів (Barry, 2008). Так, психоаналітична критика дозволяє глибше зануритися в психологічну структуру твору, розкриваючи більш глибокі, часто приховані виміри літератури, що робить її особливо цінною для аналізу літературних творів, де психологічна глибина персонажів та сюжетних ліній відіграє ключову роль.

Засновник психоаналізу, Зигмунд Фройд, був піонером у вивченні несвідомих процесів та їхнього впливу на людську поведінку та творчість. Він стверджував, що багато аспектів людської діяльності, включаючи мистецтво, є способом вираження придушених бажань та конфліктів (Freud, 2016). З. Фройд вважав, що творчість дозволяє індивіду використовувати сублімацію – процес, за допомогою якого несвідомі бажання перетворюються на соціально прийнятні форми вираження, такі як мистецтво.

Карл Юнг розвинув ідею колективного несвідомого, сукупності архетипів і символів, спільних для всього

людства. Він вважав, що мистецтво і творчість дають можливість архетипам виразитися і стати свідомими (Jung, 2003). Юнг визначив мистецтво як засіб доступу до глибших пластів психіки, дозволяючи нам зв'язатися з універсальними людськими досвідами та емоціями.

Жак Лакан, французький психоаналітик, зробив свій внесок у теорію психоаналізу через свою концепцію дзеркальної стадії як формування власного «Я». Ж. Лакан вважав, що мистецтво та творчість відіграють ключову роль у структуруванні людської психіки, дозволяючи індивіду виразити та досліджувати складнощі свого внутрішнього світу (Clemens, Grigg, 2006). Лаканівський аналіз мистецтва зосереджується на ідеї, що мистецькі твори дозволяють нам стикатися з «Реальним» – аспектом досвіду, який виходить за рамки мови та символічного порядку.

Ерік Еріксон розширив психоаналітичну теорію, включивши соціальний і культурний контекст в процес психічного розвитку. Еріксон ідентифікував вісім стадій психосоціального розвитку, кожна з яких має свій основний конфлікт або завдання (Cherry, 2022). Творчість, за Е. Еріксоном, може відігравати ключову роль у розв'язанні цих конфліктів, дозволяючи індивіду виражати та працювати через особистісні та соціальні виклики.

Психоаналітичний підхід до музики дозволяє аналізувати не тільки текст пісень, але й музичні елементи, такі як мелодія, гармонія та ритм, через призму їхньої здатності викликати емоційні реакції та виражати несвідомі думки (Medvid, 2016). Музика може діяти як засіб вираження внутрішніх конфліктів, бажань та страхів, а також як форма терапії, дозволяючи індивідам переживати та обробляти складні емоції.

Результати і дискусії

Рок-музика з її акцентом на емоційну виразність, бунт проти соціальних норм і висловлення індивідуалізму надає особливо плідний ґрунт для психоаналітичного аналізу (Kryvoruchko, 2021). Тексти пісень часто звертаються до тем, які резонують із основними психоаналітичними концепціями: пошуком ідентичності, внутрішніми конфліктами, боротьбою з авторитетами та вирішенням едипальних комплексів.

Емоційна виразність рок-музики може викликати сильні афективні реакції у слухачів, що дозволяє їм відчутти зв'язок із власними несвідомими досвідами та емоціями (Aron, Ledoux, Leo, 2020). Через цю взаємодію слухачі можуть досліджувати та розуміти свої власні внутрішні конфлікти та бажання.

В американській рок-музиці психоаналітичні теми зустрічаються досить часто, проте гурт Linkin Park виділяється своєю здатністю артикулювати комплексні психічні стани через свою музику. Творчість Linkin Park часто порушує тему внутрішнього конфлікту, боротьби між різними частинами особистості або між особистістю та зовнішнім світом. Психоаналітична теорія вважає, що такі конфлікти можуть призвести до катарсису – емоційного очищення через вираження придушених почуттів або розкриття несвідомого змісту.

Композиція “*Papercut*” відкриває дебютний альбом “*Hybrid Theory*” (2000) і стає однією з ключових композицій у дискографії групи. Аналізуючи текст через призму психоаналітичної теорії, можна розкрити глибокі психологічні мотиви та конфлікти, які резонують з універсальними людськими досвідами.

Текст пісні містить багато психоаналітичних елементів, які висвітлюють внутрішній стан особистості, її емоційний досвід і сприйняття власної психіки:

*Why does it feel like night today?
Something in here's not right today
Why am I so uptight today?
Paranoia's all I got left
I don't know what stressed me first
Or how the pressure was fed
But I know just what it feels like
To have a voice in the back of my head* (Bennington, Shinoda, 2000).

Параноя в психоаналізі розглядається як психічне захворювання, що характеризується розладом мислення та виражається у виникненні нав'язливих ідей. Такі люди зазвичай вважають, що випадкові події мають до них якесь відношення. З точки зору психоаналізу, параноя може бути захисною реакцією на несвідомі конфлікти, в якій власні неприйнятні бажання або імпульси проєктуються на зовнішній світ, а в цьому тексті вона висвітлює відчуття ізоляції та переживання переслідування, яке є характерним для параноїдальних розладів:

*Чому сьогодні відчувається ніч?
Щось тут не так, хоч і денна це річ
Чому я сьогодні настільки в тривозі?
Є лише параноя – в пустоті я та в змозі.
Не збагну, що мене так стресує,
Навантаженням кормить весь час,
Але що все це значить – вже вчу я,
Чути голос, що шепоче в анфас* (Переклад тут і далі

Вадим Щеулін).

В цих строках можна побачити нездатність ліричного героя ідентифікувати джерело свого стресу або

тиску, що відображає складність самоаналізу та пошуку коренів власних емоційних станів, що є загальною проблемою в процесі психоаналітичної роботи. Внутрішній діалог або наявність несвідомих думок, які впливають на свідомі рішення та поведінку, пов'язані з концепцією Супер-Его (Над-Я), внутрішнього критика, який намагається контролювати Ід (Воно) за допомогою моральних та етичних норм.

Автори тексту, Честер Беннінгтон та Майк Шинода, виражають інтенсивні внутрішні переживання ліричного героя, які можуть бути проаналізовані через призму психоаналізу, розкриваючи складний внутрішній світ, наповнений тривогою, конфліктами, боротьбою за самоідентифікацію та відчуттям внутрішнього розриву:

It's like I'm paranoid, lookin' over my back

It's like a whirlwind inside of my head

It's like I can't stop what I'm hearin' within

It's like the face inside is right beneath my skin

(Bennington, Shinoda, 2000).

З психоаналітичного погляду, такі відчуття можуть бути результатом проекції внутрішніх конфліктів або невіршених психологічних проблем на зовнішній світ, коли ліричний герой відчуває небезпеку там, де її може і не бути. Це є проявом стану постійного відчуття загрози, що може бути пов'язано з тривожним розладом або посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Образ «вихору всередині голови» описує стан психічного хаосу або перевантаження, що символізує боротьбу з власними думками, емоціями або переживаннями, які виходять з-під контролю, створюючи стан анксіозності (постійні або часті переживання тривоги, страху, напруженості та незручності):

Ніби я параноїк, озираюсь назад,

*В голові моїй – вихор, що руйнує весь склад,
Ніби всі голоси в собі не заглушити,
Ніби обличчя всередині хоче знов задушити.*

Можна побачити відчуття безпорадності перед внутрішніми голосами або нав'язливими думками. З точки зору психоаналітичної теорії, це може вказувати на інтенсивну внутрішню боротьбу з частинами особистості, які вимагають уваги чи визнання. З. Фройд вважав, що несвідомі конфлікти мають схильність проявлятися у вигляді символічних образів у наших думках та мистецтві (Freud, 2016). Образ «обличчя всередині» показує відчуття втрати контролю над власною ідентичністю або відчуження від самого себе – внутрішній конфлікт між тим, як людина себе сприймає, і аспектами її особистості, які вона не може або не хоче визнавати. Цей внутрішній дисонанс ніби створює відчуття, що інше обличчя або аспект Его (Я) намагається вирватися на поверхню.

Аналізуючи текст пісні “*Papercut*”, ми можемо побачити втілення концепції внутрішнього «Я», несвідомого та механізмів оборони. Людина почувається на межі, коли вона не може уникнути голосу у своїй голові, що вказує на її недоліки; таким чином, описується ідея внутрішнього обличчя, що є образом боротьби персонажа зі своїми потаємними думками та почуттями:

*But everybody has a face that they hold inside
A face that awakes when I close my eyes
A face that watches every time they lie
A face that laughs every time they fall
(And watches everything)
So you know that when it's time to sink or swim
That the face inside is watchin' you too
Right inside your skin (Bennington, Shinoda, 2000).*

У кожного з нас є обличчя, яке ми тримаємо всередині – як пишуть Беннінгтон та Шинода, посилаючись на внутрішню частину особистості, яку індивід може приховувати або повністю не визнавати. Це можна розглядати як відображення юнґіанської концепції «тіні» – несвідомого аспекту особистості, який є концептуально подібним до Ід в концепції Фрейда (Jung, 2003). Проте, відрізняючись від фрейдівського розуміння Ід, К.Г. Юнг пропонує концепцію тіні, яка охоплює будь-що, що лежить поза межами свідомого сприйняття, включаючи як позитивні, так і негативні аспекти:

*В кожного є обличчя, що всередині хова,
Що пробуджується, коли в сон впадає голова,
Що бачить, як брешуть вони знов і знов,
Що сміється, коли падають в безодню немов
(Воно бачить все)*

*Тож знай, коли час вирішити – тонути чи пливти,
Те обличчя під твоєю шкірою дивиться, де ти.*

Обличчя, яке прокидається, коли людина заплющує очі – це символізація активізації несвідомих процесів у стані релаксації або сну, коли свідомий контроль ослаблений. Це «обличчя», яке спостерігає за індивідом, може представляти внутрішній голос або Супер-Его, яке постійно все оцінює та судить дії особистості, вказуючи на суворого внутрішнього суддю, який критикує помилки та невдачі. Супер-Его в цьому випадку представляє внутрішні моральні стандарти та ідеали, що впливають на відчуття провини та сорому, а також на прийняття рішень і вибір між активністю та пасивністю у критичних ситуаціях.

Зосереджуючись на символічному порядку Лакана, що визначає структуру психіки, та стадіях психосоціального розвитку за Еріксоном, можна відмітити, що в тексті “*Papercut*” особливий інтерес представляє

символічний порядок, який пов'язаний з мовою та соціальними структурами (Clemens, Grigg, 2006). Вплив внутрішнього голосу або «обличчя» може бути інтерпретовано як конфлікт між внутрішніми бажаннями та зовнішніми очікуваннями, які визначаються символічним порядком суспільства.

Згідно з теорією Еріксона, "*Papercut*" може бути розглянуто як вираження стадії, що стосується пошуку ідентичності та внутрішнього миру (Cherry, 2022). Внутрішня боротьба та постійна саморефлексія, які описані в тексті, відображають пошук ідентичності та місця в соціальному світі, що є ключовим завданням для дорослої особистості за Еріксоном.

Так, внутрішній голос або обличчя є не просто метафорою внутрішнього конфлікту, але й відображенням глибокої боротьби за самоідентифікацію та внутрішню гармонію в рамках вимог символічного порядку суспільства та стадій психосоціального розвитку.

Висновки

Опис внутрішнього стану через образи розірваності та конфлікту в тексті "*Papercut*" відображає психологічну тему внутрішньої боротьби, що часто зустрічається у психоаналітичній літературі. Ця боротьба може бути сприйнята як метафора процесу інтеграції різних частин особистості в єдине ціле.

Отже, можна підсумувати, що пісня "*Papercut*" групи Linkin Park є багатошаровим твором, що відображає глибокі психоаналітичні концепції, такі як внутрішній конфлікт, боротьба з несвідомими страхами, процес самоідентифікації та взаємодію свідомої та несвідомої частин особистості. Текст пісні дає змогу глибше

зануритися в розуміння внутрішнього світу людини, її страхів, бажань та пошуків самого себе.

Ми виявили, що *“Papercut”* описує боротьбу з внутрішнім «тіньовим» «Я», що містить придушені бажання та страхи, а також постійну війну з внутрішнім критиком в обличчі Супер-Его. Психоаналітичний підхід дозволив нам глибше зрозуміти механізми оборони, які індивід використовує для захисту від внутрішнього дискомфорту, і процеси самоідентифікації, через які особистість намагається знайти власне «я» в контексті соціального та внутрішнього світу. Аналіз твору також висвітлює важливість мистецтва та музики як засобу вираження глибинних психологічних станів і досвіду, надаючи можливість для самовираження, самоаналізу та психологічного зцілення.

Література

Баррі, П. (2008). Вступ до теорії: Літературознавство та культурологія. Київ: Смолоскип.

Криворучко, С. (2021). «Нестача» та «бажання». Аргументи сучасної філології: «нестача» і «бажання» у тексті. Матеріали Міжнародної наукової конференції (2-3 квітня 2021 року). Харків. ХНПУ імені Г.С. Сковороди.

Криворучко, С. (2023). Фрейдизм. Зарубіжна література межі XIX-XX та XX століття: підручник / Авторський склад: Криворучко С.К., Бондарук Л.В., Висоцька Н.О., Гармаш Л.В., Ісаєва Н.С., Кеба О.В., Назарець В.М., Радчук О.В., Черкашина Т.Ю., Шостак О.Г., Воробей О.С., Гольтер І.М., Івлева Ю.О., Козлова А.Г., Кушнір І.Б., Лепьохін Є.О., Пічугіна Т.Є., Польщак А.Л., Фінчук Г.В., Шапарева Н.О.; за заг. ред. С.К. Криворучко. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан.

Жижек, С. (2000). *Метастази насолоди*. Київ: Альтернативи.
Медвідь, Є. (2016). *Основи глибинної психології*. Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

Aron, L., Ledoux, J., Leo, G. (2020). *Rock Music and Psychoanalysis*. Frenis Zero.

Bennington, C., Shinoda, M. (2000). "Papercut" by Linkin Park. Retrieved from <https://genius.com/Linkin-park-papercut-lyrics>

Cherry, K. (2022). Erikson's Stages of Development. A Closer Look at the Eight Psychological Stages. Retrieved from <https://www.verywellmind.com/erik-eriksons-stages-of-psychosocial-development-2795740>

Clemens, J., Grigg, R. (2006). *Jacques Lacan and the Other Side of Psychoanalysis: Reflections on Seminar XVII, Sic Vi*. Duke University Press.

Freud, S. (1917, pub. 2016). *A General Introduction to Psychoanalysis*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Jung, C.G. (1912, pub. 2003). *Psychology of the Unconscious*. Dover Publications. 2003.

Kryvoruchko, S. (2019). Postcolonial Strategy and Love Vector in Lyric Poetry of Svyatoslav Vakarchuk. *Balkanistic Forum*. Issue No. 2. P. 253-265. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069> [in Bulgaria].

Kryvoruchko, S. (2024). Ukrainian Identity of Vasyl Stus: the Concept of "Freedom" in the Movie "Prohibited". *Balkanistic*

Forum. Issue No. 33/1. P. 221-239. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069> [in Bulgaria].

Linkin Park: Papercut Meaning. Retrieved from <https://www.lyricinterpretations.com/linkin-park/papercut>

References

Barry, P. (2008). *Vstup do teorii: Literaturoznavstvo ta kulturolohiia* [Beginning theory. An introduction to literary and cultural theory]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

Kryvoruchko, S. (2023). *Froidyzm. Zarubizhna literatura mezhi XIX-XX ta XX stolittia* [Freudism. Foreign literature of the border of the 19th-20th and 20th centuries]. Avtorskyi sklad: Kryvoruchko, S.K., Bondaruk, L.V., Vysotska, N.O., Harmash, L.V., Isaieva, N.S., Keba, O.V., Nazarets, V.M., Radchuk, O.V., Cherkashyna, T.Iu., Shostak, O.H., Vorobei, O.S., Holter, I.M., Ivlieva, Iu.O., Kozlova, A.H., Kushnir, I.B., Liepokhin, Ie.O., Pichuhina T.Ie., Polshchak A.L., Finchuk, H.V., Shaparieva, N.O.; za zah. red. S.K. Kryvoruchko. Ternopil: Navchalna knyha-Bohdan.

Kryvoruchko, S. (2021). «Nestacha» ta «bazhannia». *Arhumenty suchasnoi filolohii: «nestacha» i «bazhannia» u teksti* [«Lack» and «desire». Arguments of modern philology: «lack» and «desire» in the text]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (2-3 kvitnia 2021 roku)*. Kharkiv. KhNPU imeni H.S. Skovorody.

Zhyzhkek, S. (2000). *Metastazy nasolody* [Metastases of pleasure]. Kyiv: Alternatyvy [in Ukrainian].

Medvid, Ye. (2016). *Osnovy hlybyynnoi psykholohii* [Basics of depth psychology]. Nizhyn: Nizhynskyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia [in Ukrainian].

Aron, L., Ledoux, J., Leo, G. (2020). *Rock Music and Psychoanalysis*. Frenis Zero.

Bennington, C., Shinoda, M. (2000). "Papercut" by Linkin Park. Retrieved from <https://genius.com/Linkin-park-papercut-lyrics>

Cherry, K. (2022). Erikson's Stages of Development. A Closer Look at the Eight Psychological Stages. Retrieved from <https://www.verywellmind.com/erik-eriksons-stages-of-psychosocial-development-2795740>

Clemens, J., Grigg, R. (2006). *Jacques Lacan and the Other Side of Psychoanalysis: Reflections on Seminar XVII, Sic Vi*. Duke University Press.

Freud, S. (1917, pub. 2016). *A General Introduction to Psychoanalysis*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Jung, C.G. (1912, pub. 2003). *Psychology of the Unconscious*. Dover Publications. 2003.

Kryvoruchko, S. (2019). Postcolonial Strategy and Love Vector in Lyric Poetry of Svyatoslav Vakarchuk. *Balkanistic Forum*. Issue No. 2. P. 253-265. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069> [in Bulgaria].

Kryvoruchko, S. (2024). Ukrainian Identity of Vasyl Stus: the Concept of "Freedom" in the Movie "Prohibited". *Balkanistic*

Forum. Issue No. 33/1. P. 221-239. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=1069> [in Bulgaria].

Linkin Park: Papercut Meaning. Retrieved from <https://www.lyricinterpretations.com/linkin-park/papercut>

Рукопис статті отримано 7 липня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 11 серпня 2024 року

Інформація про автора

Щеулін Вадим Віталійович, аспірант кафедри зарубіжної літератури та слов'янських мов імені професора Михайла Гетьманця Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; адреса: вул. Алчевських, 29, Харків, 61002, Україна;

E-mail: vadimshcheulin@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0177-1651>

Vadym Shcheulin, postgraduate student of the Professor Mykhailo Hetmanets Department of Foreign Literature and Slavic Languages, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 29, Alchevskikh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine;

E-mail: vadimshcheulin@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-0177-1651>

УДК 821.161.2.09«19»(092):355.01(470+571)

Г. І. Хоменко

**(А)СИМЕТРІЯ РИЗИКІВ ВІЙНИ.
МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ. «ПОДЯКА ПРИВАТНОГО
ЛІКАРЯ»**

Анотація

Стаття присвячена проблемі ризиків війни в спосіб виявлення в останній російській агресії в Україні слідів-шрамів війни 1920-х й вираження єдності поколінь ризику власним життям. Микола Хвильовий, особлива людина, за приписами філософської антропології Фрідріха Ніцше, цього разу постає в своєму мало інтерпретованому оповіданні «Подяка приватного лікаря» (1932). Складність сприйняття війни в тексті співвідносна з небінарним і недискретним класовим антагонізмом війни громадянської в її альянсі на війни лицарські / рицарські, у виявленні множини відтінків протистояння ворогів за законами прихованих (а)симетрій – ключової концепції в теорії шкури в грі Нассіма Талеба, який, продовжуючи Ніцше, висуває ризики війни у сферу філософії нелінійності й невизначеності.

Ключові слова: *війна, ризик, прихована (а)симетрія, каузальна непрозорість, неможлива передбачуваність, хвостовий ризик, ергодичність, невідомість, особлива людина.*

Abstract

Khomenko H. (A) SYMMETRY OF WAR RISKS.

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.05>

© Хоменко Г. І., 2024

**MYKOLA KHVYLIOVYI.
"GRATITUDE FROM A PRIVATE DOCTOR"**

Under the conditions of the latest Russian war against Ukraine, recognized by the whole world as a risky situation of exceptional complexity, it is only natural to study and reevaluate the risk literature of the previous wars, which both identifies the current war and acquires a more expressive identification of its own. Mykola Khvyliovyi's short story «Gratitude to a Private Doctor» (1932) looks special in this context, on the one hand still having only a few interpretations, moreover, based on a simplified sociological anticipation of the communist author. But on the other hand, the use of philosophies that influenced the formation of Khvyliovyi and that remain important in modern humanism give prospects to raise doubts about such conclusions. Thus, turning to Nassim Nicholas Taleb, in whose risk essays an important place is occupied by Friedrich Nietzsche, a constant object of Khvyliovyi's attention, allows a nuanced reading in the story for the equivalents of the risk philosophy and philology in their involvement in the tradition, where the elite's readiness to take risks by law was a sign of hidden (a)symmetry. Khvyliovyi, the creator of a new culture of «complex vibrations» – the romanticism of Vitaism – resorts to multiple circling over the incomprehensible history of the civil war – the execution of a private doctor who, in response to a saved life, caused the death of his savior by refusing to provide the seriously wounded with the necessary surgical care. The first turn is etymological: it takes place over the names of Ukrainian enemies, revealing in them the (im)possible fatal logic of the root words of the Nostratic language. The second is aphoristic: it involves the revival of the chivalrous principle *aquila non captat muscas* and the sacralization/profanation of its inversion in the way of spreading the logic of quixotism to the refusal to

punish the enemy due to contempt for him and the neutralization of the enemy as a disgusting obstacle to the ergodicity of a risk person. The consequence of this is the breakthrough of the rider-narrator into the immeasurable unknown, which is equal to his readiness to live only among new risks and dangers, as well as to the expectation of a different justice than the justice of the civil war, which is doubtful in its cruel humiliation: the justice coming in an impossibly remote «mountain commune».

Keywords: *war, risk, hidden (a)symmetry, causal opacity, impossible predictability, tail risk, ergodicity, the unknown, special person.*

Вступ

Неприховане вторгнення російських військ в Україну спричинило парадоксальні ускладнення філософії ризику. Тепер здатність до ризику як дії за усвідомлення імовірності смертельних небезпек і втрат визнається не так за проблему «суспільства ризику», перспективи існування якого пов'язані з уникненням ризикованих дій, як за особливість ситуації, у якій перебуваємо, коли ризик є необхідністю перемоги над агресором. Будь-які спроби ухилитися від ризиків протидії нападнику містить ризик втратити можливість жити-існувати / жити з відчуттям власної гідності. І навпаки: чесна ризикована гра супроводжується відкриттям неочікуваного творчого потенціалу війни.

Потужне вираження важливості ризику за нинішньої російської агресії надають літературні евристичні історії війни 1920-х, з яких постає непростий світ становлення модерної української нації із шрамами поразки УНР – знаком, який сигналізує про готовність українців поставити власне життя на кін у пам'ять про тих, хто ризикував, хоч і не дістав перемоги.

Микола Хвильовий, який попри власний досвід Першої світової війни (за деякими свідченнями, його романне втілення письменник розпочав незадовго до самовбивства), проблематизує «горожанські війни», аналог усесвітніх соціальних революцій, у яких оновлення світу здійснюють нації, що відчули силу для свого відродження й народження нової людини з новою психікою. Уже в перших памфлетах він визначає «добу горожанських війн», яка триватиме й у двадцять третьому столітті як «час романтики вітаїзму», що є «сумою – нового споглядання, нового світовідчуття, нових складних вібрацій» (Хвильовий, 1925: 37). Для письменника реальність після більшовицького перевороту – підстава для питання-виклику «Україна чи Малоросія?», ризикованість якого усвідомлює кожен, кому чужа телеологія спрощення винесеного в заголовок есе 1926 року, яке понад пів століття знаходилося в архівах КДБ як текст, за сприйняттям Йосипа Сталіна, чи не найбільш небезпечного й шкідливого в Україні комуніста. Хвильовий запропонував невимовно складну оптику війни за Україну не тільки як спротив нової країни зовнішньому ворогу, але як смертельне протистояння шляхетного ризику українця та міщанського цинізму малоросіянина, який, за законами іронії, споріднений із міщанством Москви: як про те свідчать документи, плекання малоросійства Москва завжди вважатиме надійним засобом спотворення справи національної свободи (Шаповал, 2022: 321).

Така формула війни за Україну постає проблемою життя письменника, дістаючи особливий драматизм в оповіданні «Подяка приватного лікаря». Його паратекст – 5/VII 1932 року, Чернігів – сигналізує про особливу ситуацію написання. Хвильовий перебуває на полюванні, що, за свідченням друзів, завжди відповідало стану його життєвого піднесення: він – «фанатичний мисливець»

(Дніпровський, 2020: 25). Текст написаний до альманаху «Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV» (1932). Він не тільки руйнує говоріння про крах резистентності Вальдшнепа, але й увиразнює парадокс: до знаменної політичної події Хвильовий створює сферичну картину своєї війни за свої думки. До пострілу 13 травня – трохи більше десяти місяців. Особлива людина-воїн таємно готує свято власної смерті.

Оповідання відкрив сучасному читачеві харківський часопис «Український засів» за 1994 рік (число 1(13), де опублікований текст супроводжувала інтерпретація Ігоря Бондаря-Терещенка (Бондар-Терещенко, 1994). Пізніше оповідання потрапляє в поле уваги Михайла Іванченка (Іванченко, 2012). У неприхований спосіб критики експлікували думку Василя Чапленка, наведену на підтвердження чекістського минулого Хвильового-комуніста, яка мала викликати сумнів щодо його вартості в справі національного відродження. «І за цією "белетристичною згадкою" ховалась справжня подія, що була в житті Хвильового. У згадуваній уже в попередньому розділі його статті, надрукованій в журнальчику "Арена", ч. 1 за 1922 р., він прямо писав про це. Не маючи ні змоги добути це видання, ні згадати навіть її заголовка, я, проте, добре пам'ятаю, що Хвильовий, полемізуючи з Коряком і протиставляючи йому свої "заслуги" (якби, мовляв, він, Коряк, мав таку біографію!) згадує, як *він, (Хвильвовий) власноручно застрелив на вулиці Полтави* (а може й не Полтави – не пригадую виразно) *фельдшера-петлюрівця*. І це було в душі його "гарячої" натури! Та ще треба й те сказати, що серед його "революційних заслуг" таки мусіла бути "смерть" (як у повісті Антоненко-Давидовича), коли більшовики все-таки дуже "церемонилися" з ним: не зважаючи на його сміливі виступи, *він ні разу не був заарештований* і тільки сам собі заподіяв смерть. А втім,

останнє – тільки здогад: могли бути й інші причини, що *його не заарештовувано*. Але отого факту не можна викреслити з його біографії (тут збережено курсив та правопис В. Чапленка – Г. Хоменко)». (Чапленко, 1960: 66). Судження професора потребують уточнень. Скажімо, у разі апеляції до часопису (Арена, 1922): двадцять дві його сторінки, що зберігаються в Харківському літмузеї, не містять таких відомостей. Як і упереджено формульне антикомуністичне тлумачення історії Хвильового: за умов невігданої, реально пережитої трагедії, письменник постає творцем евристичної ризикованої української прози, структурованої в досі не відомий і не збагнений спосіб.

У 2019 році оповідання вміщене до видання «Смолоскипу» «Микола Хвильовий. Повне зібрання творів у п'яти томах. Т. 4. Проза. 1927–1930-ті». Тут зазначено й назву альманаху – місце його єдиної публікації за життя Хвильового. Лише чомусь у такий спосіб: «Рух» (Харків, 1932). Але неочікувано нове оформлення титулки вимагає іншого прочитання: «Р.VX. Рік жовтневої революції XV». Як зауважує Дмитро Горбачов, саме унікальна назва книги засвідчує ті радикальні зміщення, що сталися в українській графіці, у справі оформлення книг 1932 року: «живе нервово відчуття» кладе «крес розміркованості конструктивізму. Проблема стандартизації книжки переростає у проблему її індивідуалізації. Раціональність втрачає монополію навіть у текстовій царині. На титулці книжки "Р.VX. Рік жовтневої революції XV" Петрицький обіграв зорову риму "Р.VX" і цифри "XV", чим вніс до суворого ряду літер і плашок раптове почуття імпровізації» (Горбачов, 2020: 90). Такі спостереження мистецтвознавця могли б забезпечити несподівані очікування, якщо хтось матиме намір прочитати альманах у світлі інших методик, насамперед когерентних поліморфним філософіям ризику війни, коди

якої наповнюють усе видання взагалі й оповідання Хвильового зокрема.

Методи дослідження

Серед сучасних філософів, для яких ризик є самим джерелом життя і єдиною можливістю жити, – лівансько-американський есеїст Нассім Ніколас Талеб. Фінансист, він заперечує позиції прихильників теорії спокійної плинності історії, де війни є лише короточасними вибухами. Талеб надає війнам важливого значення в історії становлення національних держав, відвоювання ними свободи, пов'язуючи такі війни з вибором громадян поміж війною (замість миру) і в'язницею чи рабством. Він звертається до мілітарних ризиків для увиразнення ризиків мирного часу, насамперед економічних, які виражає знак S як сигнал про нестабільність, нелінійність, волатильність ринку. Зрештою, в історії він знаходить свідчення, що еліта, яка стимулювала мілітарні змагання, мала пріоритетне право йти попереду свого війська, себто пріоритетне право на ризик, на життя і смерть з честю: «Вони вірили в те, за що воювали, і не боялися йти у бій. Статус передбачає, що ви готові ризикнути життям. У традиційних суспільствах той, хто програв, але йшов на ризик, мав вищий статус, ніж той, хто не ризикував узагалі» (Талеб, 2023: 340–341). Безсумнівним доказом цього для філософа є римський імператор Юліан Відступник, візантійський імператор Костянтин XI Палеолог тощо. Талеб спостерігає той важливий момент в історії людей еліти, який наголошував філософ війни Карл Шмітт: для них ризик і честь були обов'язковою відплатою за елітарний дар, бо «*noblesse*

oblige – становище зобов’язує (курсив Шмітта – Г. Х.)» (Schmitt, 1963: 30). Але йдеться не про власний інтерес, про ризик задля себе. Високий соціальний статус можна було здобути за ризик і честь, стаючи на захист тих, хто сам не здатний ризикувати, чи ризикуючи більше за інших, а той, кому не приступні честь і ризик, – сумнівна еліта. Відтак, за Талебом, ризик еліти завжди асиметричний: герой – це той, «хто іде на ризик (ризикує життям, здоров’ям або відмовляється від якихось благ) заради інших» (Талеб, 2023: 334).

Проте Талеба цікавлять ситуації (а)симетрії ризику, коли очевидна симетрія містить приховану асиметричність, застерігаючи перед небезпекою спрощення світу. Уже перший правовий кодекс Хаммурапі передбачає хвостові ризики, рідкісні екстремальні події, наслідки яких відсунуті надовго, але є відчутними особливо гостро (наприклад, ситуація будівельника, чия безвідповідальна робота стала з часом причиною зруйнування будинку й загибелі сім’ї господаря, зафіксована в параграфі 282 (чи не на нього містить алюзію «Я (Романтика)»?). Закон тальйону, *lex talionis*, більш складний і гнучкий, аніж це виглядає на перший погляд. Спираючись на знамениту талмудійську дискусію («Бава Кама»), Нассіма Талеб виокремлює крайню небуквальність відомого припису «око за око» через неможливість симетрії, наприклад, за умов, коли одноокий або сліпий осліпить людину з двома очима, коли обиватель спричинить смерть героя тощо.

Серед філософів, яких Талеб визнає за предтечу своїх (а)симетрій, Фрідріх Ніцше. Творець нових скрижалів теж працює в привабливому жанрі есею як філософії (часто алегоричної) миттєвостей власного життя й дистанціювання від книжкової мудрості. Ніцше ставить під

сумнів однозначну передбачуваність співвідношення останньої, огидної людини й надлюдини, людини шляхетної; він часто актуалізує негативне пізнання, що, за Талебом, є наданням переваги срібному правилу моралі перед золотим. Наслідком опанування Ніцше в Талеба постає міф про протистояння міцного діонісійства й крихкого аполлонівства, хаосу й логосу, що відповідає невизначеності й непроясненості в матриці ризику; а також їх об'єднання – аналога антикрихкості як логіки прийняття ризику, з чого вибудовується теорія ергодичності – динамічної нерівності, яка ігнорує реакцію на статичний момент й подає її сучасне в єдності з минулим і майбутнім. Принципову важливість нюансів (а)симетрії Талеба й Ніцше можна виявити в окресленні необхідності ризикованого захисту своїх ідей: «Шляхетність людини визначають ризики, на які вона йде, боронячи свої переконання, іншими словами – потенційні збитки» (Талеб, 2023: 136) – це судження викликає алузію на пасаж Заратустри «Про війну і воїнів»: «Свого ворога шукайте, свою війну ведіть, війну за свої думки! А якщо ваша думка не вистоїть, то й тоді ваша чесність повинна святкувати перемогу» (Ніцше, 2021: 37).

Відстежити найбільш виразні нюанси (а)симетрії громадянської війни в контексті войовничих думок людини еліти в одному з останніх текстів Хвильового і є метою цієї статті.

Результати й дискусії

В оповіданні «Подяка приватного лікаря» Хвильовий веде мову про ризики особливої війни на особливій території в особливий час .

Це громадянська війна, яка в таксономії воєн посідає місце винятково жорстоких. Як писатиме в паризькій

еміграції Лев Троцький, це насильство, скероване класовою ненавистю, що ігнорує загальнолюдські цінності (Троцький, 2002: 272). За теорією Карла Шмітта, громадянська війна від іспанської герильї до тепер, визнає принцип відповіді жорстокістю на жорстокість, насильством на насильство, але ця симетричність ілюзорна, бо позбавлена будь-яких регулятивних норм, бо очікувати тут законів справедливої війни було б наївністю. Окрім того, партизан як людина цієї війни, поставлений ворогом поза законом, позбавений прав, що їх мають комбатанти, і насамперед почуття честі (Schmitt, 1963: 49).

Північні землі молоді УСРР, які межують із РФСРР – поміж Богодуховом, Полтавою й Сумами, – територія кривавих протистоянь військових сил різних політичних уподобань, порубіжжя-фронтир, позначене особливо інтенсивним життям у грандіозних мультиідеологічних протистояннях. На маргінесах «зороної лихом землі» неможливе «землеробство духу», «глибоке садіння давніх думок»: тут проходить війна думок (Ніцше, 2020: 33).

Перша половина 1919 року, що її обирає Хвильовий, позначена війною в Україні великої кількості сил, найпотужнішими з яких є військо Симона Петлюри, червона й біла армії – від захоплення більшовиками Харкова 3 січня та Полтави 18 січня до вступу добровольчої армії генерала Денікіна 30 липня до Харкова, а 31 липня – до Полтави. 1919 рік, який завершиться для України катастрофою («На кінець року українських збройних сил більше не існувало, а з ними не стало більше й державності») (Плохій, 2023: 288), в оповіданні ще триває. Крах був завтра. І можливість його усвідомлення з'явиться лише з розсекреченням документів, аналогічних справі петлюрівця Олександра Довженка, який у грудні 1919 потрапляє до ЧК (Росляк, 2021). Як про те можна судити з текстів, що

ввійшли до видання «Р.VX. Рік жовтневої революції XV», скажімо, з поезії Володимира Сосюри «1919 рік» (1932), це був справді екзистенційно лімінальний час сходу України: важко поранений білогвардійцями оповідач, який один із тридцяти трьох учнів-юнкерів школи Симона Петлюри залишився живим, у полоні проймається довірою до більшовика, вражений його, людини з ампутованою ногою, умінням бути радісним у стражданні, незламним у протистоянні спільному ворогу – білогвардійцям, упевненим у тріумфі своєї справи (Сосюра, 1932). У квітні 1919 року Хвильовий вступає до КП(б)У, хоча навіть у ситуації жорстких партійних чисток ідентифікує себе «комунаром».

Важливість зазначених конкретних матерій змушує пригадати асиметрію факту й філософії в теоріях літератури Хвильового з неприхованим наголосом філософії чи навіть визнання філософії єдиним засобом творення високої літератури, що під силу людині маргінесу, фронтиру.

Текст-розповідь про ризики громадянської війни – трансформація письменником-інтелектуалом розважань на тему виняткової місії оповідача у своїх предтеч. Взяти Горация, у якого оповідач покликаний звільнити від безвісти тих, хто перебуває під владою вічного мовчання як есенції смерті. Замовчування чеснот померлих, як і ще живих, – демонстративне прирівнювання їх до не вартих слова лінощів («Та ж лінь мертвотна – й мужність прихована – Ледь не те саме, то ж не мовчатиму...») (Горацій, 2021: 187). Безсумнівним кодом філософування є вибір нарації, яку, на перший погляд, можна означити нарацією очевидця, до того ж такого, який здатний до апології аристократичних цінностей, що є чужими його часу. Шанований письменником Олександр Дюма («Les crimes. Célèbres. La marquise de brinvilliers» (1840)) для опису обставин, які

передували останнім дням экс-короля Італії Йоахима Мюрата, використовує живу легенду генерала В. Т., який єдиний серед учасників процесу 1815 року наважився подати голос проти смертного вироку лідеру країни, котрий не дозволив собі ухилитися від закону, що його затвердив сам (автор добре знає не лише ретельність урядових служб у справі приховання документів, але й сувору логіку часу, у якому ці події перестали бути важливими на фоні Липневої революції 1830 року). Оповідач Хвильового, юний командир партизанського загону червоних, ословлює виняткову історію – убивство лікаря, яке скоїв сам. Людина влади, до якої вдавався задля обмеження анархії насильства, чинить насильство. Прихильник революційної законності й справедливості, він стріляє в людину, яку за пів року до того порятував від смерті, людину, чия професія асоціюється в нього з винятковою інтелігентністю й людяністю. Стріляє спокійно, стоїчно подолавши розпач безвихідності, викликаний смертю героїчного партизана. Самого оповідача важко запідозрити в холодній демонстративності. Якщо він і виводить на сцену вбивство, то в супроводі запрошення до нескінченного неспокою оцінювання, якого не може позбутися сам. Зрештою це впливає з монологічного характеру розповіді, що не передбачає жодного адресата або слухача. Так виникає передчуття етосу творця культури, який перебуває поміж культурою «очей свідка» як гаранта вартості для світу і культурою тих, «хто винайшов самотність» і «забув про світ», сконцентрувавши це вирування світу в непокої власних переживань (Ніцше, 2020: 251). «Запах слова» Хвильового поміщає її поміж Трибуналом Комуни та Я, похиленого на самотню скелю. Той факт, що, як і в новелі «Я (Романтика)» (1924), оповідач не має імені, дозволяє ідентифікувати його

як особливу людину, яка, за аналогією до Заратустри, творить у собі Бога.

Власне, у світлі Талеба й Ніцше оповідання сприймається за каскад непростих ускладнень. Хвильовий вдається до випробовуваного відхилення від прямого шляху. Він неприховано повторює жест Ніцше, який той зробив у «Генеалогії моралі» («Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift» (1887)), чи то доповнюючи філософію філологією, чи то увиразнюючи перевагу філології над філософією. Можливості етимології слова Ніцше в справі розрізнення рабської і панської моралі актуалізує Хвильовий у просторі власних назв українців – прізвищ героїв-опонентів: приватного лікаря Слинька Івана Степановича та червоного партизана Узвича. Так реконструюється давня шляхетна традиція увиразнювати в імені характер: у війні він дорівнює здатності «відчувати епоху, ... знати, на що вона хворіє» (Хвильовий, 1925: 37). Перше зринає аж у коді оповідання. Тут маємо справу радше з укр аїнським прізвищем / прізвиською: Борис Грінченко вибудовує прозору симетрію: Слинько / Слюнявий (Грінченко, 1959: 150), виправдовуючи конотацію із типом «маленької людини», не лише немужньої, слабкої, безвольної, але й неглибокої, позбавленої пам'яті про магічну силу своїх предків-лікарів. Якщо скористатися Ніцше, то таке прізвище лікаря дозволяє підозру про людину «невиліковно пересічну» (Ніцше, 2002: 163). У цьому переконує його важлива річ – золоте старомодне пенсне, що може сприйматися за знак власника, який має проблеми із зором, який не може сприймати воєнне сьогодні й живе ілюзією повернення комфортного минулого. Лікар просякнутий страхом перед стихією перетворення світу у війні, шукаючи в ній «"найбезпечніших" шляхів» (Хвильовий, 1932: 219). Як

виявилось, нездатний до ризику обиватель несе більшу загрозу, аніж політичний ворог – контрреволюціонер. Так

Хвильовий задає іншу опозицію «горожанської війни», аніж бінарна, чорно-біла: він увиразнює відтінки і можливість недискретності.

Що ж до українського прізвища Узвич, то воно створене суфіксом традиції аристократичного найменування –(в)ич після темного Уз–. Ще в кінці XIX століття Олександр Фамінцин спостеріг у контексті імен божеств давніх слов'ян імена Усень, Овсень від давньоіталійського (сабінського) Ausel та етруського Usil, що були іменами бога сонця (Фаминцынь, 1884: 245). Ймовірно, сонячний бог був аналогом небесного бога, творця небесних світил, ранкової та вечірньої зорі (Фаминцынь, 1884: 250). Якщо скористатися спостереженнями вченого з Єрусалима Аріеля Голана, можна виявити її витоки більш глибокі, аніж індоєвропейські мови; вона причетна до ностратичного коренеслова *asa – вогонь, яке завдяки взаємодії з різними формантами породжує слова Усень, Уша, Усетіс на позначення бога підземного світу та його небесного варіанту, який відповідав за смерть і воскресіння, сходження у потойбіччя і відродження. Найважливіше: етимологічний вектор містить інверсивний принцип зустрічі власників різних прізвищ: шумерське Nin-Aza, Великий Аза, бог підземного світу – пан лікар; єврейське Aza, Аша – лікар, цілитель (Golan, 1991: 118). У першій половині 1930-х Ольга Фрейденберг, відстежуючи семантику архаїчної системи ритуалів, буде вести мову про те, що в її межах найдавнішим лікарем є смерть, адже видужання – тожсамість нового народження, яке досягається через смерть, що могло супроводжуватися неускладненим дійством: закопуванням хворого на певний час у землю,

щоб потім дістати його здоровим (Фрейденберг, 1997: 77). Відтак можна зробити припущення, що прізвище Узвич утаємничує в собі знання про смерть як цілительку життя, про смерть, яка не складає альтернативу життю у спосіб формульних гарантій потойбічного існування, а утворює життя динамічне, сприяє його оновленню й зростанню, його самоперевершенню. Гра зі смертю, а не страх перед нею, визначає етос Узвича: «Наш в'їдливий партизан ... взяв собі за фах виловлювати офіцерів з їхньої передової лінії. За короткий час наших сутичок з білими він устиг побувати в кількох таких вилазках і мало не кожного разу не без успіху. Робив він цю справу мовчки, зосереджено і без усякої претензії на якусь нагороду. Цей в'їдливий невгамований партизан був справжній солдат революції...» (Хвильовий, 1932: 224). Узвич, «самовідданий товариш» (Хвильовий, 1932: 224), людина ризику й мужності. В типологізації Карла фон Клаузевиця він перебуває у просторі того типу ризику, дати визначення якому надзвичайно непросто: його якості водночас можна кваліфікувати як поведінку шибайголови, що ігнорує логіку обставин, і як орієнтацію людини, яка служить почерпнутій із книг ідеї (Clausewitz, 2019). Саможертвність цієї людини має два зовсім різних джерела: байдужість до небезпеки, що є чи то її органічною якістю, чи то сформованою байдужістю до життя або звичка до небезпеки; високе натхнення та відчуття честі й гідності. Скажімо, тут можна помітити лицарські чесноти Дон Кіхота: «безумне зухвальство», «шалену одвагу» (Сервантес, 1995: 417). В асоціації зі світом звичаїв / узвичаєності прізвище Узвич є кодом асиметрії ризику: «у традиційних суспільствах людину поважають то більше, що більшим вона готова пожертвувати заради інших» (Таліб, 2023: 334).

В етимологічній асиметрії оповідача можна виявити той механізм, що окреслений як «пристрасть до нюансів святобливості», вияв *«інстинкту рангу, який понад усе інше уже є ознакою високого рангу (курсив Ніцше – Г. Х.)»* (Ніцше, 2002: 163): ієрархія співвідносна з прозорістю імені одного й бездонною темнотою іншого. Але підпорядкувати імені історію людини, надавши їй доцентрового характеру, для митця епохи Ніцше є недостатнім. Разом з акцентом складності зникає можливість каузального пояснення: «у складному світі поняття "причина" саме по собі сумнівне» (Талеб, 2023: 55). Так з'являється експериментування з класичними судженнями.

Оповідання структуроване як випробування афоризмом *aquila non captat muscas*. Ідеться про проблематичність не його перекладу: текст містить відповідник українською – *орел мух не ловить*. Проблематичним є стрибок від акцептації класичної асиметрії еліти й потолочі до вияву можливостей її метаморфози. Таке роздвоєння латинської твердої форми Хвильовий подавав у своїх бойових памфлетах часів літературної дискусії: він висловлює захоплення (а)симетрією комунікації «лорда Зерова» з Публієм Овідієм Назоном, розмовою рівновеликих у своїй геніальності живого перекладача-неокласика й мертвого римського поета-філософа; власна ж полеміка ж з «Гартом» і «Плугом» виглядає перевернутою асиметрією, що відповідає вимушеному інтелектуальному змагання із супротивником, який не сприймається за гідного.

На початку тексту командир-оповідач, освічена людина, використовує класичну фразу як життєву норму або чесноту лицаря / рицаря, «соціального типу переможця» (Сторті, 2018: 154). Відомо, вишукані правила цієї «справжньої войовничої еліти» від IX століття надовго

визначатимуть європейську військову традицію (Сторті, 2018: 152). Але вже з відстані 1922 року Ернст Юнгер сприймає Першу світову війну в аспекті краху «високої культури війни», втрати «лицарського задоволення особливого штабу» як «усвідомлення необхідності та значущості свого ворога» (Юнгер, 2022: 77). У Хвильового героєві-командиру судився такий же крах очікуваного в громадянській війні. Романтик революції, для якого справедливість симетрична протистоянню ворогові, що наділений почуттям власної гідності, він має ворога, вартого зневаги й огиди, який здатний на всяке безчестя, тільки б залишитися живим. Командир приймає рішення подарувати бранцеві життя, відмовитися від його покарання на смерть, але не з милосердя, а з потреби дистанціюватися від нього, вдавшись до свідомої дифамації: «Знаєте, громадянине, лікарів я завжди поважав і поважаю. Але вам і зараз не вірю. І коли вам щастить виїхати живим і непошкодженим, то тільки тому, що, як казали в старовину, *aquila non captat muscas*, себто орел мух не ловить. Ви розумієте?...» (Хвильовий, 1932: 223).

Афоризм еліти попередньо вмотивований Узвичем: «Товариші! От вам природа маленької людини, що виховувалась і діставала освіту в буржуазному суспільстві. Заслуговує на кару? Безперечно! Але я гадаю, товариші, що він свою кару відбув: принаймні особисто я погодився б скоріш три рази вмерти, ніж плазувати отак перед своїми ворогами... А він же нас безперечно вважає за своїх ворогів!.. Я пропоную відпустити його на всі чотири сторони. Повіримо його "чесному благородному слову" і будьмо упевнені, що він повернеться до Богодухова й подбає віддячити нам!» (Хвильовий, 1932: 223). Іронія того, хто звик ризикувати, сигналізує про гру на межі ілюзії передбачуваності й неможливості передбачити характер

відплати – повернення боргу тим, хто не спроможний на ризик. Традиція переконує, що обов'язок відплати позбавляє людину волі – найдорожчого дару, який вона отримала. Водночас традиція відносить вдячність до чеснот лише шляхетної людини та усуває їх зі стилю життя людини недоброчесної. Несиметричність цінності відплати визначається також на лінії зорієнтованості на майбутнє шляхетного й задоволення миттєвою вигодою нищого. Сентенція: «Порядні люди ... завжди складають дяку за добродійство, якого вони дізнали; знов же, один із гріхів, що Богові найбільш ненавиден, се невдячність» (Сервантес, 1993: 130), – належить носію віри в силу доброти, тому, хто хотів би повернути добро в реальність. Натомість у Фрідріха Ніцше здатність віддавати – найпромовистіша риса не тільки вищої людини, але й надлюдини-амораліста, яка живе власними, не приступними іншим цінностями, поза межами розрізнення добра і зла.

Однак воля випадку-фортуни унеможливорює розрахування: логіка повторної зустрічі несподівано відкриє новий аспект (а)симетрії вдячності.

Власне, можливість цього народжена в момент порятунку лікаря. Обставини підлягають лексичі Н. Талеба: він пропонує вираз «фундаментальна асиметрія», що передбачає більші втрати, аніж здобутки (ця погана асиметрія робить людину крихкою, слабкою в моральному плані) (Талеб, 2023:144). Зберегти життя, але втратити гідність, – доля блазня, що спроможний на хитрість і трюкацтво – так сказав би Заратустра, що передчуває прихід надлюдини. Текст Хвильового містить переконливу характеристику лікаря, яка дозволяє очікувати логіку блазня. До того ж у тому спрощеному й принизливому сенсі, яка сформована в російській традиції. Так, лікар був у «підбитому вітром *гороховому пальті*» (курсив тут і далі

мій – Г. Х.)» (Хвильовий, 1932: 219); «виснажений бранець у *гороховому пальті*» (Хвильовий, 1932: 220), «нікчемна бліда людина в *гороховому пальті*» (Хвильовий, 1932: 222), «*пальта не було, але широкий костюм був того ж таки кольору*» (Хвильовий, 1932: 227), «*горохова потвора*», «*горохова нікчема*» (Хвильовий, 1932: 229) що, по-перше, автоматично асоціювалося з баналізованим російським «гороховий шут». Хвильовому відомий стиль Леніна. Скажімо, лідер більшовиків адресує характеристику «шут» своїм політичним опонентам у складі Тимчасового уряду, наділяючи їх значеннями людей, гідних сміху через нерозуміння реальності. У Хвильового людина в гороховому пальті потрапляє в поле дії помилкового сприйняття й помилкової оцінки самого оповідача: «Назвати бранця високостатним не можна було, але непомітна виснага, розтягнувши його, зробила з нього мініатюрного дон Кіхота, відомого з популярних малюнків. [...]. Це скоріше людина, що допіру вискочила з білогвардійських застінків» (Хвильовий, 1932: 219). Лікар-блазень виявиться людиною ресентименту. Його відплатою стане помста за порятунок-приниження: він створить для рятівників таку ж ситуацію, у якій ті просили б зберегти життя. Сенс такої відплати можна збагнути, зваживши на афоризм приватного лікаря «*beati possidentes*», який у середовищі української еліти мали за негідний прагматизм (Грушевський, 2002: 66). Оповідач визнає цей момент в історії з лікарем за найскладніший: «Передо мною постали такі воістину безкомпромісні "або": або я становлюсь перед гороховою нікчемою навколішки – і тоді, можливо, полегшу страждання героїчному партизанові, – або я цього не роблю і таким чином взявши відповідальність за життя й добробут важко пораненого товариша, в найскрутніший для нього момент від нього відмовляюсь. В розпуці я стиснув

руками голову» (Хвильовий, 1932: 228). Рятівним виявиться аргумент смерті: важко поранений партизан Узвич помирає. Зовсім короткий час відділяє прощання з ним і постріл у лікаря.

Європейська філософія 1920-х розглядала б ситуацію вбивства лікаря Хвильового в контексті осуду насильства лікарів, які відмовляються допомогти хворому. Вальтер Беньямін подає коментар до роздумів про насильство пролетарського страйку, покликаного подолати насильство страйку політичного, що належать Мішелю Сорелю: «Натомість існує яскравий приклад насильницької бездіяльності, аморальніший і жорстокіший, аніж загальний політичний страйк, який споріднений із блокадою, страйк лікарів, що прокотився багатьма німецькими містами. У ньому найвідразливіше виявляється безсоромне застосування насильства, що просто-таки ганебно у професійній класі, що роками без найменшої спроби опору "офірує себе смерті", щоб потім за першої ж нагоди добровільно облишити життя» (Беньямін, 2012: 189–190).

У контексті метаморфоз афоризму зринає аналогія з філософією кіхотизму, де, власне, й міститься фігура *aquila non capit muscas*. Ім'я автора кіхотизму Мігеля де Унамуно зринає в літературно-мистецьких оглядах ваплітян: його знають як одного із восьми найавторитетніших у своїй країні письменників-опозиціонерів фашистській владі (К. Л., 1927: 199). Унамуно перетворює історію глузування над Дон Кіхотом у домі закоханої панянки Альтісідори, де в його спів вривається зграя котів з дзвіночками на хвостах, сприйнявши яких за чарівників, мандрівний лицар починає бій. Для філософа сцена котомохії аналогічна екзистенційній катастрофі: людина, яка співає, засвідчує, що народилася духовно; той, хто не співає, народжується тільки тілесно. За умов такої катастрофи відбувається

перевертання усталених уявлень про гідного ворога: «Мій бідний сеньйоре! Тебе боялися леви, а тепер коти роздряпують тобі ніс! Від котів, які тікають, а не від левів, що почуваються вільними, мусить боронитися герой. [...] Звільни нас, Боже, від бліх, комарів і котів, що кидаються від нас навтьоки, і пошли нам натомість левів у клітках з відчиненими дверцятами!

Та позаяк блохи й комарі є нашими запеклими ворогами, то не слід припиняти з ними війну, і щоби ми постійно воювали з ними, нам наказує Бог. Хтось міг сказати Дон Кіхотові в намаганні переконати його не переслідувати бліх і комарів людської породи, що орел не ловить мух – *aquila non capit muscas*, – але Дон Кіхот учинив би помилку, аби послухався цієї поради. Мухи, а надто мухи отруйні, виділяють активні ферменти, які ефективно поліпшують травлення орла.

І справді, та сама отрута, яка, коли впорснути її в судини, що утворюють систему кругообігу нашої крові, нас обпалює і завдає нам великої шкоди або може заразити нас сифілісом і вбити, ця ж таки отрута, якщо прийняти її через рот, не тільки є нешкідливою, а й може посприяти тому, щоби наше травлення відбулося швидко й надійно. І саме завдяки отруті цих мух, що допомагає травленню, мух, яких орел поглинає під час свого полювання разом із їхніми жалами, він дістає можливість, очистивши свій шлунок, дивитися у вічі сонцю (курсив Унамуно – Г. Х.)» (Унамуно, 2019: 304–305).

Така інверсія *aquila non capit muscas* відповідає логіці Хвильового: (а)симетрична смерті унікального друга смерть ворога-блязня дає оповідачеві сили для впевненого повороту до життя. Вершник, який мчить посеред бою в степу, полишивши мертвих непохованими, викликає алюзію і на Христа, і на безбожника Заратустру, які

очікують народження нового світу й прихід нових людей. Він намагається знайти їх серед тих, хто знайомий і водночас інший. Оповідач наздоганяє небагатьох живих зі своєї частини, здійснюючи рух, аналогічний перестрибуванню через мертвих («Я ... помчав у тому напрямку, куди відійшли частини мого нещасного полку» (Хвильовий, 1932: 229)), що дозволяє розпізнати логіку не повторення й відмови, а перетворення й реорганізації. На доказ цього працює окреслення часу зустрічі з «червоними частинами»: це вечір, «... коли ніжно-рожеві плями на заході затягувалися у сірий серпанок сторожкого присмерку...» (Хвильовий, 1932: 229). Тарас Лютий читає слово Ф. Ніцше «Vormittag» – «полудень» – як «сутінки й опівніч» (Лютий, 2023: 609). Ніцшеанська оптика дозволяє розгледіти і засіб, і мету безміру перетворень, чим залишається ризик: «Як вершник на коні, що рветься вперед, ми попускаємо поводи перед безмежним, – ми, сучасні люди, ми, напівварвари, і знаходимо своє блаженство лише там, де нам ... *загрожує найбільша небезпека*» (курсив Ніцше – Г. Х.). (Ніцше: 2002: 118).

Проте останні рядки оповідання виявляють інший нюанс висунення ризику в безмір майбутнього. Текст закінчує кода, де вперше вказане ім'я застреленого приватного лікаря та його адресу в Богодухові. Ситуація, за термінологією Талеба, стосується хвостового ризику, що, породжений війною, не припиняє своєї активності й по війні. Для командира-оповідача – людини особливої його визначає проблематичність справедливого суду над ворогом у час воєнних змагань й очікування справедливості, що гряде. Грядуща ж справедливість – симетрія далекої культури «тихих озер загірної Комуни», де буде людина «втілений прообраз тієї надзвичайної Марії, що стоїть на гранях невідомих віків» (Хвильовий, 1925: 31).

Висновки

Прочитання одного з останніх текстів Миколи Хвильового в аспекті (а)симетрії ризиків війни дозволяє розгледіти здатність письменника до складного нюансованого осмислення прихованих процесів «горожанських воєн». Так він постає серед прихильників Фрідріха Ніцше, для кого ризики війни були рівновеликими війні за власні думки та війні власних думок. Випробування тексту Хвильового найбільш неочікуваними методиками (на зразок Нассіма Талеба), що випало на час останньої війни в Україні, дає підстави для сумніву щодо ідентифікації українського письменника за стандартами комуністичної ідеології та висуває її у вимір необмеженої проблематичності.

Література

Арена. (1922). Орган Всеукраїнської Федерації Пролетарських Письменників і Митців. №1, березень. Харків: 2 Друкарня Ц. К. К. П. У.

Беньямін, В. (2012). Щодо критики насильства. *Щодо критики насильства: статті та есеї* (с. 166–202). Київ: Грані-Т. (Серія «De profundis»).

Бондар-Терещенко, І. (1994). Хвилюватися без обрізків. *Український Засів. Часопис національної інтелігенції* (№1 (13); с. 43-46). Харків.

Горацій, К. Ф. (2021). Оди. Еподи. Сатири. Послання / пер. з лат. А. Содомори. Львів: Апріорі.

Горбачов, Д. (2020). Лицарі голодного Ренесансу / упоряд. О. Сінченко. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА. (Серія «Постаті культури»).

- Грінченко, Б. (1959). (Ред.) Словарь української мови / зібрала ред. журналу «Киевская Старина» [Репринтне відтвор. вид. 1909]. (Т. IV. Р–Я). Київ: Вид-во АН УРСР.
- Грушевський, М. (2002) Українство і всеслов'янство (1908). *Твори*: в 50-ти т. (т. 2.; с. 66–72). Львів: Світ.
- Дніпровський, І. (2020). Колекція Івана Дніпровського у фондах Херсонського краєзнавчого музею. Херсон: [без нв].
- Іванченко, М. (2012). Хвильовий без німба. *Сурма й меч* (с. 67–88). Дрогобич: Відродження.
- К. Л. (1927). Літературний закордон. *ВАПЛІТЕ. Літературно-художній журнал*. (№2. с. 195–200).
- Лютій, Т. (2023). Ніцше. Самоперевершення. Київ: Темпора.
- Ніцше, Ф. (2020). Весела наука / пер. з нім. В. Чайковського. Харків: Фоліо.
- Ніцше, Ф. (2002). По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис.
- Ніцше, Ф. (2021). Так казав Заратустра. Жадання влади / пер. з нім. А. Онишко. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Плохій, С. (2023). Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключка; перероб. доп. вид. Харків: КСД.
- Росляк, Р. (Ред.). (2021). Олександр Довженко. Документи і матеріали спецслужб: збірник архівних документів: у 2-х томах (Т. 1. 1919–1940). Київ: Вид-во Ліра-К.

Сервантес, С. М. де. (1995). Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / пер. з ісп. М. Лукаша, А. Перепаді; післямова Г. Кочура. Київ: Дніпро.

Сосюра, В. (1932). 1919 рік. *Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV.* (с. 212–215). Харків. [без нв].

Сторті, Ф. (2018). Лицарство. *Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста* / за ред. У. Еко; пер. з італ. (с. 152–154). Харків: Фоліо.

Талеб, Н. Н. (2023). Антикрихкість. Про (не)вразливе у реальному житті / пер. з англ. М. Климчук. 6-те вид. Київ: Наш Формат.

Талеб, Н. Н. (2022). Шкура у грі. Прихована асиметрія повсякденного життя / пер. з англ. А. Замощний. Київ: Наш Формат.

Троцький, Л. (2002). Їхня мораль і наша (пам'яті Льва Седова). *І. Культурологічний часопис. (№25. Насильство. Влада. Терор.; с. 272–290.)*.

Унамуно, М. де. (2019). Життя Дон Кіхота і Санчо / пер. з іспан. В. Шовкун; наук. ред. укр. вид. О. Пронкевич і О. Фешовець. 2 -ге вид. Львів: Астролябія. [Серія: Українська філософська бібліотека. Т. XXIII].

Фаминцын, А. (1884). Божества древних славян. Санкт-Петербург: Изд-во Типография Э. Арнгольда.

Фрейденберг, О. (1997). Поэтика сюжета и жанра. Москва: Лабиринт.

Хвильовий, М. (1925). Камо грядеши. Харків: Книгоспілка.

Хвильовий, М. (1932). Подяка приватного лікаря. *Р. VХ. Рік жовтневої Революції XV.* (с. 218–229). Харків. [без нв].

Чапленко, В. (1960). Пропащі сили. Українське письменство під комуністичним режимом. 1920–1933. Вінніпег: [без нв]. (Українська Вільна Академія Наук. Серія «Література»).

Шаповал, Ю. (2022). Непрощений. Олександр Довженко і комуністичні спецслужби / авт. текст, упоряд. док., прим. Ю. Шаповала. Варшава – Київ – Харків: [без нв].

Юнгер, Е. (2022). Війна як внутрішнє переживання / пер. з нім. О. Андрієвський. Київ: Стилет і стилос.

Clausewitz, C. von. (2019). Vom Kriege. Hamburg: ONE.

Golan, A.; Reich, M. (Ed.) (1991). Myth and Symbol: Symbolism of Prehistoric Religions. Jerusalem: [no publisher's name].

Schmitt, C. (1963). Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung /um Begriff des Politischen. Berlin: Duncker & Humblot.

References

Arena. (1922). Organ Vseukrayins`koyi Federaciyi Proletars`ky`x Py`s`mny`kiv i My`tciv. [Arena. Body of the All-Ukrainian Federation of Proletarian Writers and Artists.] №1, March. Kharkiv: 2 Drukarnya Cz. K. K. P. U. [in Ukrainian].

Ben`yamin, V. (2012). Shhodo kry`ty`ky` nasy`l`stva. *Shhodo kry`ty`ky` nasy`l`stva: statti ta eseyi* (p. 166–202). [Regarding criticism of violence. *On the Critique of Violence: Papers and Essays*] Kyiv: Grani-T. («De profundis» series). [in Ukrainian].

Bondar-Tereshhenko, I. (1994). *Xvy`lyuvaty`sya bez obrizkiv. Ukrayins`ky`j Zasiv. Chasopy`s nacional`noyi inteligencyi.* [Worry without trimmings. *Ukrainian Zasiv. Magazine of the national intellectuals*] (№1 (13); p. 43-46). Kharkiv. [in Ukrainian].

Goracij, K. F. (2021). *Ody`. Epody`. Saty`ry`. Poslannya.* [Oda. Epods. Satires. Messages.] [trans. A. Sodomory]. Lviv: Apriori. [in Ukrainian].

Gorbachov, D., Sinchenko, O. (Ed.) (2020). *Ly`czari golodnogo Renesansu* [Knights of the Hungry Renaissance]. Kyiv: DUX I LITERA. («The Culture Figures» series). [in Ukrainian].

Grinchenko B. (1959). (Red.) *Slovar` ukrayins`koyi movy` / zibrala red. zhurnala «Ky`evskaya Stary`na»* [Dictionary of the Ukrainian language: compiled by the editor. of the magazine "Kievskaya Staryna"]. [Reprinted edition. 1909]. (V. IV. R–Ya). Kyiv: Vy`d-vo AN URSSR. [in Ukrainian].

Grushevs`ky`j, M. (2002) *Ukrayinstvo i vseslov`yanstvo (1908).* [Ukraine and All-Slavicism]. *Works:* in 50 volumes. (V. 2.; p. 66–72). Lviv: Svit. [in Ukrainian].

Dniprovs`ky`j, I. (2020). *Kolekciya Ivana Dniprovs`kogo u fondax Xersons`kogo krayeznavchogo muzeyu.* [Collection of Ivan Dniprovsky in the funds of the Kherson Museum of Local History]. Kherson: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Ivanchenko, M. (2012). *Xvy`l`ovy`j bez nimba. Surma j mech* [Khvyliovyi without nimbus. *Antimony and sword*] (p. 67–88). Drohobych: Vidrodzhennya. [in Ukrainian].

K. L. (1927). *Literaturny`j zakordon. VAPLITE. Literaturno-xudozhnij zhurnal.* [Literary abroad. *VAPLITE Literary and artistic magazine*]. (№ 2. p. 195–200). [in Ukrainian].

Lyuty`j, T. (2023). Niczsche. Samoperevershennya. [Nietzsche Self-improvement.] Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2020). Vesela nauka [Merry Science]. [Trans. V. Chajkovs`kyi]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2002). Po toj bik dobra i zla. Genealogiya morali [On the other side of good and evil. Genealogy of morality]. [Trans. A. Ony`shko]. Lviv: Litopy`s. [in Ukrainian].

Niczsche, F. (2021). Tak kazav Zaratustra. Zhadannya vlady` [So said Zarathustra. The desire for power]. [Trans. A. Ony`shko]. Ternopil` : Navchal`na kny`ga – Bogdan. [in Ukrainian].

Ploxij, S. (2023). Brama Yevropy`: istoriya Ukrayiny` vid skifs`ky`x voyen do nezalezhnosti [Gate of Europe: the history of Ukraine from the Scythian wars to independence]. [Trans. R. Klochka]. Kharkiv: KSD. [in Ukrainian].

Roslyak R. (Ed.). (2021). Oleksandr Dovzhenko. Dokumenty` i materialy` speczsluzhb: zbirny`k arxivny`x dokumentiv: u 2-x tomax. [Oleksandr Dovzhenko. Documents and materials of special services: a collection of archival documents: in 2 volumes] (V. 1. 1919–1940). Kyiv: Vy`d-vo Lira-K. [in Ukrainian].

Servantes, S. M. de. (1995). Premudry`j gidal`go Don Kixot z Lamanchi [The wise hidalgo Don Quixote of La Mancha]. [Trans. M. Lukash, A. Perepadia] Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

Sosyura, V. (1932). 1919 rik. P. VX. Rik zhovtnevoyi Revolyuciyi XV. [1919. P. VX. The year of the October Revolution XV]. (p. 212–215). Kharkiv. no publisher's name]. [in Ukrainian].

Storti, F., Eko, U. (Ed.) (2018). Ly`czarstvo. Istoriya yevropejs`koyi cy`vilizaciyi. Seredn`ovichchya. Sobory`. Ly`czari. Mista. [Chivalry. *History of European civilization*.

Middle Ages. Cathedrals. Knights. Cities]. (p. 152–154). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].

Taleb, N. N. (2023). *Anty`kry`xkist`*. Pro (ne)vrazly`ve u real`nomu zhy`tti. [Antifragility. About (not) vulnerable in real life] [Trans. M. Kly`mchuk]. The 6-th edition. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Taleb, N. N. (2022). *Shkura u gri*. Pry`xovana asy`metriya povsyakdenного zhy`ttya. [Skin in the game. The hidden asymmetry of everyday life]. [Trans. A. Zamoczny`j]. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Troczy`j, L. (2002). *Yixnya moral` i nasha (pam'yati L`va Syedova)*. *Yi. Kul`turologichny`j chasopy`s*. [Their morality and ours (in memory of Lev Siedov). *Yi. Cultural journal*]. (No. 25. *Violence. Power. Terror.*; p. 272–290.). [in Ukrainian].

Unamuno, M. de.; Pronkevych O. & Feshovecz` O. (Eds) (2019). *Zhy`ttya Don Kixota i Sancho*. [Life of Don Quixote and Sancho]. [Trans. V. Shovkun]. The 2-nd edition. Lviv: Astrolyabiya. [«Ukrainian Philosophical Library» series, V. XXIII]. [in Ukrainian].

Famy`ncy`n, A. (1884). *Bozhestva drevny`x slavyan*. [Deities of the ancient Slavs]. St. Petersburg: Y`zd-vo Ty`pografy`ya E. Arngol`da. [in Russian].

Frejdenberg, O. (1997). *Poety`ka syuzheta y` zhanra*. [Poetics of plot and genre]. Moscow: Laby`ry`nt. [in Russian].

Xvy`Govy`j, M. (1925). *Kamo gryadeshy`* [Where are you coming?]. Kharkiv: Kny`gospilka. [in Ukrainian].

Xvy`Govy`j, M. (1932). *Podyaka pry`vatного likarya*. *P. VX. Rik zhovtnevoyi Revolyuciyi*

XV. [Gratitude from a private doctor. P. VX. *The year of the October Revolution XV*. (pp. 218–229). Kharkiv: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Chaplenko, V. (1960). *Propashhi sy'ly`. Ukrayins'ke py`s'menstvo pid komunisty`chny`m rezhy`mom. 1920–1933*.

[The lost forces. Ukrainian literature under the communist regime. 1920–1933]. Winnipeg: [no publisher's name]. (Ukrainian Free Academy of Sciences. «Literature» series). [in Ukrainian].

Shapoval, Yu. (2022). *Neproshheny`j. Oleksandr Dovzhenko i komunisty`chni speczsluzhby`*. [Unforgiven. Oleksandr Dovzhenko and communist secret services] – Warsaw – Kyiv – Kharkiv: [no publisher's name]. [in Ukrainian].

Yung`er, E. (2022). *Vijna yak vnutrishnye perezhy`vannya*. [War as an inner experience]. [Trans. O. Andriyevs`ky`j]. Kyiv: Sty`let i sty`los. [in Ukrainian].

Clausewitz, C. von. (2019). *Vom Kriege*. [On War]. Hamburg: ONE. [in German].

Golan, A.; Reich, M. (Ed.) (1991). *Myth and Symbol: Symbolism of Prehistoric Religions*. Jerusalem: [no publisher's name]. [in English].

Schmitt, C. (1963). *Theorie des Partisanen: Zwischenbemerkung /um Begriff des Politischen*. [Theory of the Partisan: Interim Remarks on the Concept of the Political]. Berlin: Duncker & Humblot. [in German].

Рукопис статті отримано 20 серпня 2024 року

Рукопис затверджено до публікації 03 вересня 2024 року

Інформація про автора

Хоменко Галина Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

e-mail: galkhom12@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-3597>

Khomenko Halyna Ivanivna, candidate of philological sciences, associate professor, associate professor at the Department of Ukrainian Literature and Journalism named after Professor Leonid Ushkalov, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

e-mail: galkhom12@hnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-3597>

УДК 82–4. 161. 2

Г. Філіпчук

УЧИВ, ЯК ЖИВ

Напередодні Зелених свят 20 червня 2024 року у селищі Бабаї біля Харкова відбувся Всеукраїнський круглий стіл «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди», присвячений 250-річчю від дня написання «Байок Харківських». А перед цим дійством відбулися зустрічі в Переяславському Університеті, Полтавському політехнічному університеті імені Юрія Кондратюка.

Харківський Сковородинівський університет, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, фонд Миколи Томенка «Рідна країна», Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка, «Конгрес Української Інтелігенції», Національна академія педагогічних наук України, Височанська селищна рада, українські митці, студенти сотворили свято, приурочене світлому мудролюбю – Григорію Сковороді.

Дорога Київ – Переяслав – Полтава – Харків – Бабаї ставала ніби шляхом до Храму. До Серця, Думки і Душі великого й незбагненого Сковороди. І хоча війна dokonano переписала всі життєві сценарії кожного Українця, Народу, Держави, проте ідеали цього вершинного Будителя зберігають і донині свою силу, сталість, снагу і співзвуччя. А ще важливо, що не переводяться, на щастя, ті люди, яким суджено долею, сумлінням і волею творити шану великим українцям, які змушують спалахувати людські серця. Не можна не віддати данину поваги ректору Сковородинівського університету Харкова, професору

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.06>

© Філіпчук Г. Г., 2024

Юрію Бойчуку та голові Височанської селищної ради Олександру Морозу за їх одержиму й жертвну працю та громадянську позицію, які в такий жорстокий час «Не вгашають духа!», пропагуючи світоглядні цінності Григорія Сковороди, що є своєрідним етичним кодексом для сучасних українців.

Але наша найвища пошана Наталії Левченко, доктору філологічних наук, професорці кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Сковородинівського університету. Матері, в якій страшна війна відібрала сина – Героя, студента, що загинув у боротьбі з клятим москвитом, захищаючи рідну землю, Україну. Пізніше чоловіка, серце якого не витримало наруги над справедливістю.

Однак у цей час (20 червня) паралельно відбувалися не тільки Сковородинівські читання, але й зловорожі бомбування Харкова. Здійснений такий авіаудар, коли рашистська ерефія вперше застосувала тритонну фугасну планерувальну бомбу.

Згодом окупанти вдарили по Харкову керованими авіабомбами з влучанням у житлові будинки та автовокзал. Загиблі й десятки поранених.

Понад 700 керованих авіабомб росіяни скинули на Харківську область лише з початку червня, а на територію України – понад 2400.

Масоване терористичне людиноббивство, чинене вандалами-путіноїдами, які на очах усього «цивілізованого» світу продовжують відбирати життя сотень тисяч безневинних людей, дітей, позбавляючи живих дитинства, радості, любові, безпеки і миру. Допоки?

Невже під носом світових лідерів «пуйло» й надалі вимальовуватиме червоні (від крові!!!) лінії, проводячи

«легалізований» геноцид українців при повному потуранні (збайдужілості, безвідповідальності) збанкрутілої ООН, на тлі майже фуршетних самітів «миру» і стурбовано-спантеличених «лідерів» світу.

Очевидно, вам – «світу сильних», не зрозуміти, не відчути того, що переживають нині українці. Григорій Сковорода сказав би про таких «співчуваючих» партнерів та понад усе люблячих владу владців хіба що так: «Хіба може говорити про біле той, котрому невідоме, що таке чорне?».

У Харківській області найбільше постраждалих та зруйнованих освітніх установ – понад 715 закладів освіти, зруйновано або пошкоджено 335 шкіл, понад 40 – повністю.

А в цей час близько 8,5 тисяч школярів «випускалися» з харківських закладів середньої освіти. Понад 900 з них – медалісти, 85 написали НМТ на 200 балів. Є талановиті, адже всі чотири предмети написали на 200 балів! Ці випускні запам'ятовуються на все життя, бо чимало святкували у сховищах разом з батьками, учителями, керівниками шкіл та друзями, знаходячи хвильку часу для осмислення питання, на яке «чомусь» немає відповіді. Чому не можна захищати життя від людожерів, які безустану вбивають українців із рашистської території. Які це ще такі «етичні» правила, виписані лідерами світу, які переслідують ефемерні «моральні» принципи, щоби якось не роздратувати путлера та його кліку, коли вмирають діти?!

Мабуть правду кажуть обізнані люди, що Сковорода на тлі такої аморальщини не так просто читається, сприймається, розуміється, як того би хотілося.

«Учив, як жив», – так лаконічно можна сказати про нашого Перворозума, продовжуючи думкою емоцію, що

супроводжувала нас на Сквородинських стежках Харківщини. Вона ніби намагалась уміститись у поетично-філософічному слові української поетеси Дзюбенко-Мейс із її «Предтечі» (збірка «Скворода»):

«Він учив, що людини єдине та справжнє величчя,
Коли ти садівник, коли ти на землі будівничий.
Все шукав милосердя, крушив омертвілий догмат,
І уперто садив для нащадків божественний сад».

Однак саме в цьому і криється та незбагненна невидимість і бажана заобрійна його видимість, що завжди були принадними для «нас» та світу. Справді, у його 30 байках ніби вміщується вся причинність сучасної варваризації світу та здичавіlosti рашистської орди. Недарма Григорій Скворода рішенням Юнеско під час війни визнаний одним з п'яти найбільш значущих мислителів людства усіх часів і народів (Сократ, Спіноза, Конфуцій, Скворода, Ганді). Не дивно, що сучасна епоха вмістила Сквороду поруч із великим давньогрецьким філософом Сократом – символічним творцем філософського способу життя і мислителем, який здійснив тектонічний поворот від пізнання натурфілософії до цінностей людського життя. Нашому Мудролюбю цей інтелектуальний світоч істини був суголосним за світоглядним духом.

Недарма сквородинські притчі, діалоги, трактати, листи пересипані сократівським світлом.

І хоча можна завжди дискутувати про певну контраверсійність подібних рейтингів у шкалі цінностей духовних скарбів, однак факт присутності великого сина України у вінку світової культури є незаперечним. Тим паче, життєтворчість таких велетів духу і думки

опирається на той спільний етичний знаменник, який у більшості випадків не вдавалося(ється) осилити навіть найвидатнішим інтелектуалам у світовій історії. Його ймення у високоморальному принципі людського буття – «Жив, як учив».

Здавалося б таке звичайне природовідповідне правило, але нічого більш складнішого на життєвій дорозі не зустрічається. Адже вчити, проповідувати, будити, переконувати й надихати треба не тільки словом, але й чином. Лише той, хто здатен осягнути й досягнути цю вершинність своїх земних діянь, залишає помітний слід, незнищенну зарубку в історичній пам'яті. Оця Сковородинська мудрість («Ніщо не збудувати Словом, якщо зруйнувати ділом») є наріжним глобальним принципом, цивілізаційною поведінковою нормою, що містить у собі ключову універсальну затребуваність й водночас відповідь на вічне питання – «як жити!?».

Цінність, яка не обмежується часом, простором, національними межами, станом, віком і соціальним статусом. Вона є також і найбільш ваговитим педагогічним принципом, покладеним в основу виховання націй і народів. Оскільки, коли освітня, виховна, громадсько-політична чи державна функції покладені лише на фундамент норми «роби, як я сказав», то бажаного результату не досягнути. Навіть найбільш влучна і дотепна фраза, «праведне» й гучне слово не слугують гарантією успіху. Своєрідна шкаралупа без ядра, припудрена, причесана пустота закличного слова, за яким не прямує дія, праця, вчинок, приклад для наслідування.

Тому Сковорода, який творив, як жив (і навпаки), є вже тим великий, що заклав передусім для національної педагогіки, етики, освіти і, особливо, для політики значно моральніше, дієвіше й благородніше поведінкове правило –

«Роби, як я!». Справді, ніякі інші принципи взаємодії у моделі «людина – людина» так продуктивно не діють, як дія особистого прикладу. Класична педагогіка людства, вибудована на християнській етиці.

Отож, Сковорода залишив нам у спадок взірцевий приклад власного життя, високе і мудре Слово разом із праведним, жертвним і порядним Чином.

Біблійні заповіді ставали дороговказом для його життєвого шляху і долі, уможлиблюючи шанси бути совіснішим, чемнішим, внутрішньо (духовно) охайнішим і стійкішим, будучи більш відповідальним у найважнійшій справі – говорити з Народом Правдою. Тому затребуваність Сковороди для днів сьогоднішніх, які палають війною, є особливо відчутною. Недостатньо просто більше читати, знати, навіть міфологізувати цього великого Любомудра й національного Перворозума, адже його глибинну філософічність варто пізнати передусім Серцем. Тому й на конференції в знаменитих Бабаях пропонувалося, щоби Сковороду ґрунтовно і якомога більше «перекладали» на сучасну реальність, на мову поступу й утвердження нашої ментальної рівноваги, національної ідентичності, української державності, торкаючись думки і серця, коли мова йде про творення творчої й непереможної Нації.

Стосується це й «Харківських байок», цих справжніх 30-ох перлин нашої національної прамудрості, в яких можна знайти чесноти й аморальні виразки для всіх часів, народів та націй.

Благодатна матриця для філософської, етичної, педагогічної й політичної думки сьогодні. Довівши майже «до досконалости сродність», наголошуючи на тому, що кожен вартісний на своєму місці, коли птах може навчитися літати, але цього не дано черепасі, а кішці так і не вдасться стати левом, Сковорода по-своєму виписав

ключовий принцип формування людини та людських взаємин про сродність («життя згідного з природою»), який багатьма просвітниками, філософами й педагогами тлумачився як «природовідповідність».

Відомий дослідник творчості Сковороди О. Хиждеу вніс чимало ціннісних суджень про його світоглядні орієнтири, хоча й оцінював все сотворене мислителем доволі суб'єктивно, опираючись на власні політичні та етичні наративи, офіційну тогочасну ідеологію імперії.

Однак варто солідаризуватися з точкою зору Хиждеу на глибинну вкоріненість Сковороди в народність, підкреслюючи, що філософ завжди був серед народу і жив народом, наводячи його вислів про те, що він носить свічку перед сліпцями і що саме з утроби чорного народу вилупилися білі пани. Практично він дає відповідь на питання, а чому український народ із життя, вчення і смерті Сковороди створює вірування, яке через сотню років зміцніє і перетвориться у великий епос, ідеальність, як імена Гомера, Езопа, Солона.

Про таке благоговіння народу писав у статті «Слово про Сковороду» (1861 р.) і М. Костомаров, незважаючи на критичні зауваги до окремих напрямів сквородинської творчості, зазначаючи при цьому, що народ, слухаючи творіння мудрослова навіть плакав, а його портрети часто висіли в селянських хатах по всій Україні. Так само, як Сократ, і Сковорода знаходився серед людей, «не обмежуючи себе ні місцем, ні часом, він учив кожного стрічного на розпутьях, на торжищах, біля цвинтаря, на паперті святих церков, у свята... і у будні. Він скрізь знаходив ідею. А хто має ідею і займається нею від серця, від душі, той скрізь із нею зустрічається».

Іван Франко стверджував, що «Сковорода був предтечею нового часу».

Тому для сьогоднішніх реалій, сповна окутаних трагедіями та викликами війни, що особливо відчутно нині в Харкові, надважливо уважно знову й знову «перечитувати» Сковороду, з якого в усі часи намагалися зробити «свого», фальшуючи й коригуючи його думку, підлаштовуючи під різномасті ідеологеми, а то й викрадаючи його від рідного народу.

Безперечно, що цими традиційними «крадіями» і фальсифікаторами були в усі часи московити, незалежно від того в які шати політичних режимів вони одягалися. Більшовицько-ленінська сатрапія навіть визначила трьох «своїх» найбільш видатних мислителів (Сковорода, Ломоносов, Менделєєв), яких необхідно було монументально возвеличити в пам'ятниках на теренах срср.

Задовго до цього Сковороду стали підлаштовувати під «велику рассею», передовсім повсюдно називаючи його «рузьким Сократом». Того, хто проповідував, що «краще бути вільним, а Свобода краще золотої клітки», всіляко намагалися втиснути в кліше московитства, якому не служив, не догоджав, не волів співати панагеріки. Тому попри всю значимість описаного тим же Хиждеу в своїх працях «Сократ і Сковорода» (1833), «Григорій Варсава Сковорода» (1835), логічно прирівнюючи його до визначного античного філософа, ці розвідки містять судження, а також суб'єктивно додумані факти, які були спробою приписати такі «ціннісні» витвори, які не були властиві для Сковороди.

Як прихильник відомої миколаївсько-імперської ідеології «самодержав'я-православ'я-народності», Хиждеу інколи доповнював до сквородинських творів ті сюжети, що не сотворювалися цим великим українським Навчителем. Зокрема він ніколи не порівнював себе з Ломоносовим, ніколи не опирався на його світоглядність та

не цитував його думок. «Старець» Сковорода, як його часто називали, ніколи не був апологетом панславізму (російського варіанту), а отже й прихильником згаданої чорносотенної ідеології царсько-миколаївської моделі, не став поборником ідеї, що вселенство – це «Русь святая», а людство – «рузькій народ», тобто московити, а його «горна республіка» ніколи ним не сприймалася як «горна русь» – москва, а лише як біблійний «горний Єрусалим».

Ці та чимало інших інсинуацій, які характерні для багатьох дослідників життєтворчості Сковорода, лише підкреслюють наскільки значущою для нас, особливо в часи нинішні, є його цінність правди, затребуваність говорити зі своїм народом лише правдою. Отож, мусимо згідно його езопівських сюжетів та мудростей послуговуватися «своїм», а не чужим, зазвичай улесливим, розумом, пам'ятаючи любиму сквородинську приказку, що «У друга вода вода солодча вражеського меду».

Усвідомлюємо, що сьогоднішня війна з московією ведеться не просто за території, ресурси, а «за» людей і проти людей, проти нашої Ідентичності, національної Пам'яті, Історії, Культури, Державності. Така атмосфера, наповнена гулом вибухів, була відчутною в і Полтаві, точніше в Полтавському політехнічному університеті імені Ю. Кондратюка, в якому відбувалася зустріч сквородинознавців з професорсько-викладацьким колективом, а ще більше – в Харкові, у Бабаях – цих славних місцях, де 250 років тому були написані «Харківські байки».

Факт, що ця війна московії також «за» Сковороду і водночас проти нього. Вона – екзистенційна. За наше і сквородинівське існування. Свідчення цьому – прицільно розбитий рашистами сквородинський центр у Харківському національному педагогічному університеті

ім. Г. Сковороди та зруйнований меморіальний музей в Сковородинівці, що неподалік кордону ворожої нам держави.

Не дати поцупити, знищити рашистським зайдам цей національний скарб – стратегічне завдання політичного, мілітарного, духовного, культурно-освітнього, етичного характеру. Зупинити спільними зусиллями це варварське конокрадство московщини, яке століттями нищило Українську культуру, історичну пам'ять, а наших національних велетів зараховували до «русських мислителів» або «русських самородков». Хоча й самим окремим представникам «великорусской» інтелігенції не дуже вірилось у цю абсурдну облудність. Бо коли 95 років тому (1929 р.) у Парижі вийшла книга П. Бобринського «Старчик Григорій Сковорода» про цього великого русского, то сам автор змушений був визнати, що «Сковорода безумовно належав до тієї духовної культури, носієм якої на його батьківщині була Київська Академія», а понад 40 років тому (1982) в есересерівській енциклопедії навіть появилось ствердження, що Григорій Сковорода – український філософ, поет, педагог, продовжувач традиції демократичної української культури.

Зрозуміло, подібні оцінки не переслідували мету досягнення історичної правди щодо місії українського мислителя, а тільки спрямовувалися для посилення його значущості в ніші «отечественной культури» імперії, дещо відійшовши від образливих позицій чорносотенних «дослідників» на кшталт шпета, радлова, крестовського, які називали творчість національного просвітника і будителя «семінарським туподумієм».

Тому нинішня (як і попередні) війна агресивних номадів-московитів ставить за мету привласнити, пограбувавши все і всіх, хто не воліє бути обмосковленим,

усе українське – від національної ідентичності до державності. А хто чинить спротив, той має бути знищеним. У центрі ворожої уваги знаходяться найбільш помітні й осяжні об'єкти духовної і матеріальної культури українства, видатні персоналії і пасіонарії «переднього» ряду Українського народу, всі – від мертвих до живих і ненарождених.

Війна триває. Українські Воїни боронять від рашистської чуми рідну Землю, свій Народ, Україну і символ нашої духовної незнищенності – Григорія Сковороду. Ці найвищі чесноти мусимо оберігати всі так, як це робили до нас славні попередники. Щоби відчувати цю спраглисть душевної високості, наберімося сили і послухаймо унікальне Слово про Сковороду славнозвісного Івана Миколайчука (1972 рік!). Запис, який, на щастя, таки збережений у світовій мережі для майбутніх поколінь.

Серед розмаю чуттєвої Сковородинської мудрості звучить проникливе його Слово: «...Не пожалій руки, ударь кресалом – і викрешеш вогонь у себе вдома, і не будеш ходити по чужих хатах, вклонятися і випрошувати вогню».

Цим вогнем разом з іншими національними Велетами є сьогодні для нас Григорій Сковорода.

Нехай Господь заплатить за чин твій, і нехай буде нагорода твоя повна», – сказано в Святому Письмі. Цим Словом Сковорода нагадує сущим про етику відповідальності «за все живе». За Україну!

Рукопис есею отримано 10 липня 2024 року.

Рукопис затверджено до публікації 04 вересня 2024 року

Інформація про автора

Філіпчук Георгій Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України. Почесний доктор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, почесний доктор Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича. Академік Міжнародної слов'янської академії імені Яна Амоса Коменського.

Громадський і політичний діяч. Член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка; голова секретаріату Конгресу української інтелігенції. Співголова ГО «Всеукраїнський форум „Українська альтернатива“». Народний депутат Верховної Ради України II, III та VI скликань.

УДК 82–4.161.2.73

**Ю. Бойчук
Н. Левченко**

**ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА – КЛЮЧОВА ПОСТАТЬ
В УКРАЇНСЬКІЙ ДУХОВНІЙ ТРАДИЦІЇ
ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ**

Протягом трьохсот років світ сприймає Сковороду як новочасного поета-містика, фундатора української “філософії серця”, мислителя, християнського філософа, який окреслив гуманістичні контури української ідентичності. Саме тому росія, намагаючись знищити Україну й українців в нинішній російсько-українській війні, прицільно вдарила ракетами в ніч на сьоме травня по будівлях, безпосередньо пов’язаних з постаттю Григорія Сковороди, який був, є і завжди буде віддзеркаленням ментальності українського народу, – Національному літературно-меморіальному музею Г. С. Сковороди в Сковородинівці, а в ніч на сьоме липня – по Харківському національному педагогічному університету, який носить ім’я Сковороди. В обох закладах чудом в епіцентрі вибухів вціліли пам’ятники українського барокового інтелектуала, ніби заохочуючи нас, його нащадків, множити подібні чудеса, зберігаючи найменші паростки пам’яті про нього.

А заохочувати, спонукати, інколи навіть примушувати збирати крихтами й берегти своє нам, якщо ми хочемо не лише вижити, а й успішно розвиватися після нашої перемоги над російськими загарбниками, нам таки доведеться.

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.1.103.07>

© Бойчук Ю. Д., 2024

© Левченко Н. М., 2024

На жаль будинок у Бабах, де Григорій Сковорода зупинявся погостювати у свого учня, священника Якова Правицького, перебуває в напівзруйнованому стані, хоча по ньому били не російські ракети, а наша, українська, холодна байдужість. Одна його частина після низки пожеж стоїть з розкритим дахом, а у другій його частині досі живуть кілька родин. Занедбана споруда є історичною пам'яткою лише місцевого значення. Можливо, за умови надання їй статусу національної пам'ятки справа збереження пам'яті про Григорія Сковороду зрушилася б з мертвої точки.

Була велика надія на ювілейний трьохсотий рік народження українського філософа-богослова, але завадила повномасштабна війна, яку активізувала росія.

З кожним днем величезних руйнувань, яких Україна зазнає внаслідок російської агресії, зростає важливість найдрібніших пов'язаних з діяльністю видатних людей минулого артефактів, які відповідають на питання ким ми були, відколи ми були, якими ми були, які проблеми нас хвилювали, які культурні досягнення ми мали, з якими історичними надбаннями прямуємо в майбутнє?

Будинок в Бабах має неабияке значення в площині пізнання художнього світу Григорія Сковороди. Історики зазначають, що саме тут Григорій Сковорода написав «Байки Харківські».

Професор Л. Ушкалов в інтелектуальній біографії письменника «Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди» частково це твердження спростував і уточнив. На його переконання, перші п'ятнадцять байок циклу «Басни Харківські» Сковорода написав улітку 1769 року, мешкаючи в Гужвинському, що належало дідичам Земборським.

Перебуваючи в Бабах у першій половині 1774 року, філософ написав ще п'ятнадцять езопівських байок й уклав

збірку під назвою «Басни Харківськія», хоча сама назва, можливо, Сковороді не належить.

Бабаївський цикл байок увиразнив досвід роботи Сковороди над філософськими діалогами, тому мораль, або “сила”, цих творів часом перевершує за обсягом саму фабулу і нагадує філософський текст за стилістикою.

20 червня 2024 року у селищі Бабаї на Харківщині Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди спільно з Університетом Григорія Сковороди в Переяславі, фондом Миколи Томенка «Рідна країна», Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Національною академією педагогічних наук України, товариством «Знання» України та Височанською селищною радою було організовано й проведено Всеукраїнський круглий стіл «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди», присвячений 250-річчю від дня написання «Байок Харківських».

Сьогодні Г. Сковорода – світоч, який, як ніколи, об’єднує націю у священній війні за свободу і українську ідентичність. Сучасне суспільство сприймає Г. Сковороду як фундатора української «філософії серця», мислителя, який питомо вторував східнослов’янську стежину осягнення реальності, був ключовою постаттю у всій нашій духовній традиції від давнини і донині, перу якого належить енкамі вольності під назвою «De libtrtate», у якому мотив «золотої вольності» (*aurea libtrtas*), добре знаний в українській бароковій літературі, вслаблював боротьбу України за свободу, а образ Богдана Хмельницького змальовувався як «батько вольності» і Божий обранець, котрий виводив український народ із чужинської неволі, якнайповніше відображає прагнення мужніх і героїчних громадян Міста-Героя Харкова, які відважно борються з російськими окупантами.

Нині, коли точиться кровопролитна війна з російськими загарбниками, які зазіхнули не лише на територію України, але й на свободу всього українського народу, вага сучасної інтерпретації концепту свобода у творчості давнього українського філософа Г. Сковороди зростає в рази.

Попри всі воєнні лихоліття поранений, зруйнований Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, стікаючи кров'ю в прифронтовому Місті-Герої Харків, продовжує навчати, виховувати, волонтерити, воювати, організовувати наукові конференції, видавати монографії, фахові журнали, підтримувати міжнародні освітні зв'язки, надавати допомогу освітнім закладам, учням, батькам, вчителям в єдиному на прифронтовому сході України освітньому Сковорода-хабі, що ХНПУ ім. Г. Сковороди не варто заважати й надалі сумлінно виконувати свою роботу, формувати нову особистість вчителя з високим фаховим рівнем, з осердям української ідентичності, з глибоким усвідомленням патріотизму, найвищої цінності людського життя – свободи в контексті вчення українського барокового гуманіста Григорія Сковороди про любов, щастя, самопізнання, сродність.

Усвідомлюючи своє покликання й часове призначення пробудження духу нації, Григорій Савич Сковорода кожним словом, кожним кроком, кожним помислом виконував свою місію. У поезії Г. Сковороди звучать мотиви спокою, щастя, рустикального раю, хриstopодібності, аскетичного змагання зі світом, плоттю й дияволом – всі ці явища відчують на собі харків'яни в сучасних умовах жахить війни.

Творчість Григорія Сковороди стала знаковою в історії української літератури. Вона є такою ж вагомою в Україні, як творчість Джона Мільтона в Англії, Ангела

Сілезія – в Німеччині, Яна Амоса Коменського – в Чехії, Торквато Тассо – в Італії, Кальдерона де ла Барка – в Іспанії.

Так само, як Джон Мільтон, у своїх творах Григорій Сковорода шкодував за втраченим раєм і вказував людині шлях його повернення, як Ангел Сілезій, – захоплювався містикою, як Ян Амос Коменський, – переймався принципами виховання дітей, як Торквато Тассо, – високо поцінував античність, як Кальдерон де ла Барка, – часто вдавався до вербалізації діалогічного мислення.

Ба більше, Григорій Сковорода є унікальним представником старої потужної української культури. Сковородинські діалоги, трактати, притчі, листи, пісні, байки завершили добу українського бароко, а водночас і епоху барокової літератури всієї Європи.

Г. Сковорода залишається ключовою постаттю в літературі українського бароко і у всій нашій духовній традиції від давнини до сучасності.

Він прикладом власного життя канонізував високі моральні принципи: волелюбність, твердість духу, гідність, щирість, добролюбство, прагнення мудрості, надійність, любов до ближнього. Цим утверджувалися моральні підмурки нового українського суспільства. Творча спадщина великого філософа стала невичерпним джерелом мудрості й життєдайної наснаги для українського народу на довгі-довгі віки. Вона злободенна й сьогодні. Глибокий і всеохопний гуманізм Григорія Сковороди з його прагненням до абсолютної свободи після нашої перемоги в російсько-українській війні, поза сумнівом, стане символом українського толерантного й водночас звияжного народу, а також візитівкою Харкова.

Важливість творчості Сковороди у визначенні української національної ідентичності, позитивного

всебічного розвитку як конкретної особистості, так і всього українського народу, більш за все, усвідомлюють рашисти, які, не змігши викрасти й привласнити спадщину українського барокового філософа, намагаються нищити будь-яку пам'ять про неї, розуміючи, що гуманістичне вчення Сковороди є потужною інтелектуальною зброєю України в боротьбі з російськими окупантами.

Першочергове завдання українських науковців – завадити такому нищенню.

За результатами роботи круглого столу «Людське буття у спадщині Григорія Сковороди» було ухвалено резолюцію про необхідність особливої підтримки органами державної влади України, українськими та світовими спільнотами тих науково-освітніх закладів України, які вивчають і популяризують інтелектуальну спадщину Григорія Сковороди.

Рукопис есею отримано 12 липня 2024 року.

Рукопис затверджено до публікації 06 вересня 2024 року

Інформація про авторів

Бойчук Юрій Дмитрович, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, ректор Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

E-mail: rector@hnpu.edu.ua

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>

Boychuk Yuriy Dmytrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Rector of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University;

E-mail: rector@hnpu.edu.ua

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-8583-5856>

Левченко Наталія Микитівна, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, професор кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди.

E-mail: NatLevchenko@hnpu.edu.ua

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>

Nataliia Mykytivna Levchenko, doctor of philological sciences, professor, academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, professor of the Department of Ukrainian Literature and of journalism named after professor Leonid Ushkalov of Kharkiv National Pedagogical University named after G. Skovorody.

РЕЗОЛЮЦІЯ
Всеукраїнського круглого столу
«Людське буття
у спадщині Григорія Сковороди»,
присвяченого 250-річчю від дня написання Байок
Харківських

Захід було проведено 20 червня 2024 року у селищі Бабаї Височанської селищної ради Харківської області Харківським національним педагогічним університетом імені Г. С. Сковороди спільно з Університетом Григорія Сковороди в Переяславі, фондом Миколи Томенка «Рідна країна», Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Національною академією педагогічних наук України, товариством «Знання» України та Височанською селищною радою.

У роботі круглого столу взяли участь 147 учасників з різних областей України.

Основна мета круглого столу – окреслити роль і місце літературної спадщини Григорія Сковороди в площині викликів сучасної російсько-української війни, визначити перспективу створення наукових проєктів в галузях літератури, філософії, теології, педагогіки, розробити рекомендації щодо більш глибокого вивчення його творчості в освітніх закладах, розширення популяризації основних її концептів серед українських і світових спільнот завдяки здійсненню перекладів творів українського барокового митця різними мовами світу, збереження й поглиблення меморіалізації шляхом відновлення зруйнованих рашистами сквородинівських

музеїв, занедбаних садиб, створенням нових туристичних путівників, пов'язаних із мандрями українського мудреця.

У роботі круглого столу взяли участь Микола Томенко, доктор політичних наук, професор, голова благодійного фонду «Рідна країна»; Георгій Філіпчук, доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, голова громадської організації «Конгрес Української Інтелігенції»; Наталія Юхименко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії і соціальної антропології імені професора І.П. Стогнія, керівник навчально-наукового центру Сковородинознавства Університету Григорія Сковороди в Переяславі; Наталія Левченко, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, професор кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та ін.

Під час круглого столу учасники зауважили:

Творчість Григорія Сковороди, зокрема його поезія, проза й філософія, є знаковою в історії української літератури. Вона є такою ж ваговою в Україні, як творчість Джона Мільтона в Англії, Ангела Сілезія – в Німеччині, Яна Амоса Коменського – в Чехії, Торквато Тассо – в Італії, Кальдерона де ла Барка – в Іспанії. Так само, як Джон Мільтон, у своїх творах Григорій Сковорода шкодував за втраченим раєм і вказував людині шлях його повернення, як Ангел Сілезій, – захоплювався містикою, як Ян Амос Коменський, – переймався принципами виховання дітей, як Торквато Тассо, – високо поцінував античність, як Кальдерон де ла Барка, – часто вдавався до вербалізації діалогічного мислення.

Сковородинські пісні, байки, діалоги, трактати, притчі, листи завершили добу українського бароко, а водночас і барокову літературу всієї Європи, але їхня проблематика і нині залишається актуальною. Вона здатна мотивувати сучасні й майбутні покоління не лише українців, а й народів світу до утвердження Любові, Правди, Свободи, які мають стати осердям щасливого буття людини.

Г. Сковорода у своїх антропологічних інтелектуальних розважаннях мислив людину як мікрокосм, який є проекцією макрокосму. Ця ідея стала осердям ексегетичної практики Сковороди, де він дотримувався тлумачення образу людини як «другого світу», створеного Богом, у який Він уклав часточку Себе, тому людина має дві натури. З огляду на свою природу душа і плоть перебувають в опозиції – небесне й земне, вічне й тлінне, істинне й хибне, тому життєвий шлях людини – це шлях боротьби, шлях її удосконалення, наближення до образу Христа. Необхідно відшукати в зовнішній тілесній оболонці людину внутрішню, яка захована у зовнішній так, як ідея в матерії. «Оця “внутрішня людина” геть не схожа на зовнішню, а її оприявлення – не що інше, як “друге народження”, “переображення” чи “воскресіння”. На думку письменника, знайти в собі істинну людину можна лише шляхом пізнання самого себе, що не можливо здійснити поза реальним відчуттям свободи.

Людина, за Сковородою, – не раб Божий, як це пропагує Московська православна церква. Вона є вінцем Божого творіння, яку Він наділив свободою вибору й здатністю прагнути свободи й боротися за неї.

Г. Сковорода, який народився у вільній козацькій родині й мав у своєму естві ген козацької свободи з

раннього дитинства, вважав свободу вищим даром, благом людини, головною метою і мірою її життя.

Свобода, утверджена Творцем, обов'язково приведе до спокою і душевного миру, а значить до щастя. Поза сумнівом, йдеться про ідею внутрішньої свободи людини, яка звільняє особистість від принад і тягарів дочасного матеріального світу, серед яких автор називає дорогий вишуканий одяг, ситість, війни, загарбання чужих земель, кар'єризм, нові науки, які творяться поза здоровим глуздом.

Нині, коли точиться кровопролитна війна з російськими загарбниками, які зазіхнули не лише на територію України, але й на свободу всього українського народу, вага сучасної інтерпретації концепту свобода у творчості давнього українського філософа Г. Сковороди зростає в рази.

Для сучасних українців гасло «Воля (свобода) або смерть» стало керівництвом до дій, визвольних і радикальних. Семантика концепту «свобода» нині, в умовах жадливої російсько-української війни, розтлумачується рівнозначно з концептом «життя» і відлунує у словах Державного Гімну України:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,

І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Пам'ятники Г. Сковороди, що вціліли у 2022 році після прямих ракетних влучань в Національний літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в селі Сковородинівка Харківської області та в один із навчальних корпусів ХНПУ ім. Г. Сковороди, ніби підтверджують тезу Г. Сковороди про світ, який ловив його, але так і не спіймав ні своїми принадами за дочасного життя, ні содомськими картинами тотального випалення української землі російськими загарбниками за 228 років після смерті філософа.

Чим більше російські загарбники руйнують ракетами пам'ять про Г. Сковороду в Харкові, тим швидше зростає його присутність у місті. Так, після інтенсивного бомбардування вулиці Пушкінської у січні 2024 року, вона була перейменована на вулицю Григорія Сковороди.

У такі трагічні для України часи російської агресії вчення Сковороди про буття людини як універсального символу життя, як посередника між небом і землею, як персоніфікацію божественної енергії є надихаючим і життєствердним. Запозичивши з античної традиції концепцію мікрокосму, згідно з якою тіло й душа людини вважається замкнутою і цілісною системою, що в ній відображається макрокосм, Сковорода розглядає її як виразника основних космічних принципів і вибудовує ідею тотожності мікро- і макрокосму. Він трактує людину як космічний прототип світотворення, як маленький всесвіт з осердям принципів Премудрості, Любові, Свободи.

Ця парадигма не є новиною для фахівців, що вивчають творчість Г. Сковороди, яка відіграє засадничу роль у визначенні важливості сакральної парадигми формування української нації засобами самопізнання кожного індивіда, в актуалізації питань : Хто ми? Ким були? Куди йдемо? Чого прагнемо? Яке значення має українська ідентичність в розбудові держави Україна? Які чинники як запобіжники наступних воєн на виживання є важливими в процесі становлення й розвитку української нації?

Важливість творчості Сковороди у визначенні української національної ідентичності, позитивного всебічного розвитку як конкретної особистості, так і всього українського народу, більш за все, усвідомлюють рашисти, які, не змігши викрасти й привласнити спадщину українського барокового філософа, намагаються нищити будь-яку пам'ять про неї, розуміючи, що гуманістичне

вчення Сковороди є потужною інтелектуальною зброєю України в боротьбі з російськими окупантами.

За результатами круглого столу учасники пропонують:

Згуртувати українських науковців навколо постаті Г. Сковороди, спонукати до наукових досліджень його творчості, щоб завадити нищенню пам'яті про нього.

Заохотити діячів культури і мистецтва популяризувати вчення Г. Сковороди.

За результатами круглого столу учасники вважають за доцільне:

Ухвалити резолюцію про необхідність особливої підтримки органами державної влади України, українськими та світовими спільнотами тих науково-освітніх закладів України, які вивчають і популяризують інтелектуальну спадщину Григорія Сковороди: Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Звернутися до меценатських фондів і фундацій з пропозицією вироблення ефективних механізмів збереження історико-культурних об'єктів України, пов'язаних з життям і творчістю Г. Сковороди.

Звернутися до Кабінету міністрів України, до бізнес-груп України і світу з проханням підтримати різноманітні науково-популярні, просвітницькі й культурні сковородинські заходи;

Матеріально підтримати наукові дослідження Інституту Г. Сковороди в ХНПУ ім. Г. Сковороди та навчально-наукового центру Сковородинознавства Університету Григорія Сковороди в Переяславі;

Спонсорувати переклади творів Г. Сковороди різними мовами світу з метою розширення його читацької

аудиторії й формування світоглядних орієнтирів народів зарубіжних країн щодо України шляхом ознайомлення з гуманізмом українського філософа;

Відбудувати зруйновані корпуси Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Відбудувати будинок у Бабаях Харківської області, де певний час жив Г. Сковорода;

Укласти путівник Г. Сковороди і внести його до історико-культурної спадщини України, яка містить значний потенціал туристичної та інвестиційної привабливості нашої країни на світовому ринку;

Координаторами запропонованих заходів призначити Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди і Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Наукове видання

**Наукові записки
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди**

**Літературознавство
2023, вип. 2 (102)**

Засновник:

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Україна, 61002 м. Харків, вул. Алчевських, 29
Електронну версію збірника розміщено на сайті:
<http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/literature>
E-mail: scientificmagazinehnpu@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15545–4017 ПР

Підписано до друку 15.09. 2024 р. Формат 60Ч84 1/16
Наклад 300 прим. Друк. арк. 6, 5

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

ХАРКІВ 2024